

Metron fantasmat – Teknostruktuurin todellisuutta luova mieheys kriisissä 1982

Ilkka Levä

Johdanto

Tutkimustehtävä

Koetan seuraavassa avata sellaisen uuden tarkastelukulman 1970- ja 1980-luvun korruptiiviseen kansalliseen historiaamme, joka välttäisi totalisoimasta kuvaa menneestä yksiulotteiseksi.¹ Tarkastelen millaisia tiedostamattomia tunnelatauksia Helsingin metroon liittyvään julkiseen keskusteluun yhdistettiin 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa. Pohdin miten tutkimani keskustelun kuvastossa hallitseviksi nousevat ilmaukset voisivat symboloida kokemuksia, joita muuten olisi ollut mahdotonta ilmaista suoraan. Tällaisia kokemuksia voivat olla erityisesti ryhmissä tunnetut totaaliset tuhoutumispelot tai millenniaaliset paratiisiodotukset.² Keskityn tässä esityksessä tutkimaan psykoanalyttisena ryhmänä pitämäni suomalaista teknostruktuuria ja sen mieheyden mallia.

Kysymykseni ovat: Miten teknostruktuuriin kuuluneet miehet havaitsivat ympäröivän todellisuuden? Miten he koettivat tähän maailman vaikuttaa? Kuinka jatkuvuuden kokemus järkkyy ja kriisiytti metroon liittyvän symboliikan? Voisiko takana olla jotain yleisempää, eli kuvaisiko teknostruktuurinen mieheyden malli Suomessa vallinnutta yhteiskunnallista vallanjakojärjestelmää? Toisaalta miten tärkeää tällaisen julkisuudessa mahdollisesti ylläpidetyn sosiaalisen roolituksen säilyminen oli kansalliselle julkisuudelle ja kansalliselle teknostruktuuriselle eliitille itselleen? Millaisin sävyin kriisikuvastot julkisuudessa värittyivät?

Empiirisenä aineistonani ovat kaikki metroon liittyvät tekstit, joiden olen havainnut sisältävän voimakkaita tunnelatauksia. Ne ovat syntyneet joko teknostruktuurin oman toiminnan seurauksena, median käsitellessä asiaa tai poliisien tuottamina dokumentteina metron lahjustutkintatoimenpiteiden yhteydessä.

Olen jäsentänyt esitykseni seuraaviin kokonaisuuksiin: Aluksi käyn läpi teoreettiset taustaolettamukseni ja näkökulman, josta käsin tutkimusongelmaani lähestyn. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti taustaksi myöhemmälle analyysille metron historian Suomessa. Sitten tarkastelen teknostruktuurisia mieheyden malleja metromiesten tuottamissa teksteissä ja muissa asiaan liittyvissä lähteissä,

¹ Teen väitöskirjaa työnimellä ”*Poliisi ja kansallisen kehityskertomuksen kääntöpuoli 1944–1994*”. Tämä teksti on syntynyt väitöskirjaani liittyvän aineiston ”ylitsevuotavuuden” ryhdyttyä assosioimaan mielessäni kirjoitusta vaatien, jotta pääsisin jäsentämään tutkimuskohdettani poliisikulttuuria ja poliisi-identiteettejä kansallisen paineen ja hallinnan risteyskohdassa.

² Siltala, Juha: Psykohistorian metodologisia kysymyksiä. Käsikirjoitus 2001, 57.

jotta voin lopuksi kuvata ja analysoida metroon liittyvää symboliikkaa ja sen muutoksia ryhmädynaamisena ilmiönä 1970- ja 1980-luvun taitteessa.³

Käsitteet ja teoreettinen viitekehys

Teknostruktuurin käsite on peräisin teollisen yhteiskunnan yksipuolisuuden kritiikkiä esittäneeltä taloustieteilijä John Kenneth Galbraithilta 1960-luvun lopulta.⁴ Suomalaiseen tutkimukseen ajatuksen teknostruktuurin demassaolosta toi omalle tutkimusaiheelleni relevantisti arkkitehti Johanna Hankonen, joka väitöskirjassaan tarkasteli lähiösuunnittelun ja tehokkuusajattelun suhdetta.⁵

Galbraith kuvasi teknostruktuuri-käsitteellä erikoistuneista asiantuntijoista koostunutta ryhmätyöorganisaatiota, joka palveli teollisen suurtuotannon tarpeita. Tällaisen tuotanto-organisaation piirissä omaksutun suunnittelujärjestelmän seurauksena sille keskittyi tuotannon ja markkinoiden hallinta. Päättävältä levittäytyi muodollisesti johtavalta yksilöltä ryhmän tasolle.⁶

Suomeen muodostui Hankosen mukaan elinkeinoelämän ja julkisen hallinnon välille 1960-luvulla tällainen poliittis-hallinnollinen sidos, jossa molemmat sinänsä erillisiksi käsitettävät teknostruktuuriset ryhmät täydensivät toisiaan pyrkiessään yhteistyössä ns. yleiseksi eduksi määrittelemiinsä päämääriin.⁷ Käytän näistä osin erillisistä ryhmistä yhteisnimeä kansallinen teknostruktuuri, koska ne perustelivat valta-asemansa vanhan fennomaanisen eliitti ja ”kansan” -jaottelun retoriikalla.⁸

³ Ryhmädynamiikan käyttämisestä historian tutkimuksessa ks. esim. Ala, Juha: Suomi-neito ja suojeleusikä. Sortovuosien psykohistoriaa. Gaudeamus: Helsinki 1999, 11–19. Kiitän tekstini kommentoinnista FM Marja Jalavaa.

⁴ Galbraith, John Kenneth: Uusi yhteiskunta. Helsinki: Kirjayhtymä 1968, 94.

⁵ Hankonen, Johanna: Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Tampere: Gaudeamus ja Otatieto 1994, 23–26.

⁶ Galbraith, John Kenneth: Valta ja raha. Helsinki: Kirjayhtymä 1974, 112, Galbraith kirjoittaa: ”Asiantuntijoita tarvitaan (...) perustamaan ja ohjaamaan organisaatiota, jossa toiset asiantuntijat toimivat. Loppujen lopuksi liikeyritystä johtaa yksilön asemesta monisäikeinen ryhmä, johon kuuluu tiedemiehiä, insinöörejä ja teknikoita, myynti- mainos- ja markkinointimiehiä, suhdetoiminta-asiantuntijoita, lobbyistejä, (...) lakimiehiä, (...) byrokratian ja siihen vaikuttamisen asiantuntijoita sekä koordinaattoreita, päälliköitä ja johtajia. Tätä sanotaan teknostruktuuriksi. Päättävältä ei käytä kukaan yksilö vaan teknostruktuuri.” Galbraith lainaa ekonomisti Harry Magdoffilta teknostruktuurin päättävällän jakautumista valaisevan kommentin: ”Uskomme tämän ja huomispäivän johtamisongelmien olevan niin monimutkaisia (...) että ryhmän on aina päätettävä.”; Hankonen 1994, 23.

⁷ Hankonen 1994, 23.

⁸ Tämä käy ilmi esityksestäni. Fennomaanisesta eliitin tavasta hyödyntää kansaa hallinnan oikeuttajana ks. esim. Alapuro, Risto: Suomen älymystö Venäjän varjossa. Hämeenlinna: Tammi 1997, 20–24; Klinge, Matti: Ylioppilaskunnan historia III. Porvoo – Helsinki: WSOY 1968, 331–332; ”tyhjän kansan teoriasta” ks. Knuuttila, Seppo: Hiljainen kevät? Miksi kansanrunoudentutkimuksessa ei oltu tietääksenkään kansalaissodasta puoleen vuosisataan. Teoksessa Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede, 46–61. (Toim. Heikki Ylikangas). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura 1993, 46–60. Aiemmin vallinneesta, mutta kansalaissodassa romahtaneesta eliitin ja imaginaarisen, psykoanalyttisesti virittyneen ”kansan” suhteesta 1800-luvun sivistyneistöllä ks. Siltala 1999, passim sekä kansalaissodan jälkeen ks. Levä, Ilkka: Sivistyneistön ja kansan uusi liitto. Suomen Kulttuurirahaston perustamiskeräykset ja kansallinen ajattelu. Suomen Kulttuurirahasto: Helsinki 2001, 24–33. Tässä vaiheessa ei ole syytä määritellä eliitin ”kansaa” koskeneita merkityksiä tämän enempää.

Kansallisen teknostruktuurin edustajien kannanotot ja julkiset puheenvuorot ”kansalle” voidaan liittää eliittiryhmän tarpeeseen ylläpitää omaa jatkuvuuttaan.⁹

Oletan teknostruktuuristen toimintatapojen motivaation lähteenä olleen todellisuuden luontiprosessin, jossa kommunikaation tiedostamattomat ainekset saivat sosiaalisen merkitystodellisuuden kriisiytyttyä erityisen korostuneen merkityksen.¹⁰ Sidosryhmien päämääränään pitämä (ja esittelemä) yleinen etu nimittäin merkitsi ”yleistä etua” etupäässä niille, jotka toimiensa kautta jakoivat käsityksen tietynlaisesta yhteiskunnallisesta järjestyksestä. On kuitenkin huomattava, että vallan legitimitetiksi riittää jo se, että vaihtoehtoja pidetään olemassa olevaan verrattuina paljon heikompana tilanteena tai niitä ei tunneta lainkaan.¹¹

Teknologisen muutoksen huimia näkyjä avaava vauhti ja ajatus jatkuvasta edistyksestä yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla vaikuttivat poliittista järjestelmäämme vahvistaen. Ne kyllästivät arki-ajattelun ja normalisoivat eliitin harjoittaman hallinnollisen hyväksikäytön piiloon arkipäivän toimintoihin. Tämän seurauksena monien hallinnollisten toimien oikeuttajina saattoivat monesti toimia suoritettavat toimenpiteet itsessään. Poliitiikkaan ja hallintoon liittyneet valta-asetelmat pystyttiin piilottamaan esittämällä eliitin ja ”kansan” välinen suhde tasa-arvoiseksi.¹² Näin ollen se, mikä monesti esitettiin ulkoiseksi voimaksi olikin itse asiassa hallinnan rakennetta.¹³

Voiko kuitenkaan loppujen lopuksi olla olemassa muunlaista suhtautumista ympäröivään todellisuuteen kuin pyrkimystä jatkuvaan luomisprosessiin? Lähtökohdaksi olisikin ehkä otettava kysymykset prosessin hienovaraisuudesta, siihen sisältyneiden keinojen neuvottelunvaraisuudesta sekä myös kysymys itse prosessin luonteesta.¹⁴

Herbert Marcusen mukaan teollisessa maailmassa yhteiskunnallista todellisuutta ohjaavien ryhmien toiminta perustuu siihen, että toisesta todellisuudesta kertovat ainekset ”erittelemättä oksastetaan vallitsevaan järjestykseen”. Näin niitä voidaan jäljentää summakaupalla sekä panna näytteille.¹⁵

⁹ Ongelmallista tässä yhteydessä on päätäntävällän jakautumisen tuottama kysymys vastuun jakautumisesta teknostruktuurin sisällä, kuten tulemme huomaamaan. Teknostruktuuria keskeisesti määrittävä piirre on sen jäsenilleen tuoma uudenlainen riippuvuus organisaation sisäisestä dynamiikasta. Organisaatioista psyykkisen käsittelyn systeeminä ks. Kets de Vries, Manfred et al.: *Organizations on the Couch. Clinical Perspectives on Organizational Behavior and Change*. San Francisco: Jossey Bass Publishers 1991; Perrow, Charles: *Demystifying Organizations*. Teoksessa *The Management of the Human Services*. (Toim. R. Sarri & Y. Hasenfeld). 105–120. New York: Columbia 1978; metrotoimikunta ja metrotoimisto olivat määräaikaista organisaatioita ja kaupunginvaltuusto päätti metrotoimiston rahoista aina vuosittaisen budjettinsa yhteydessä.

¹⁰ Tästä ks. esim. Featherstone, Mike & Burrows, Roger: *Cultures of Technological Embodiment: An Introduction*. Teoksessa *Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunk. Cultures of Technological Embodiment*, 1–20. London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage 1995, 1–2, 12–13.

¹¹ Paastela, Jukka: *Valhe ja politiikka. Tutkimus hyveestä ja paheesta yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä*. Tampere: Gaudeamus 1995, 14–15.

¹² Tällainen asetelma kuvastaa suomalaista mentaliteettia yleisemminkin. Jonkinlaisena tällaisen käytännön alkukohtana voisi pitää ruumiillisuuden julkista esitystapaa Urho Kekkosen ja Nikita Hrusthovin välillä. Tästä ks. Akulov, Albert: *Vuodet Tehtaankadulla*. Helsinki: Otava 1996.

¹³ Julkunen, Raija: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino 2001, 123 viittaa esimerkiksi tähän.

¹⁴ Vrt. esim. Siltala 2001, 57–58. Mielestäni Siltala puhuu tästä esittäessään, että subjektin eheys ei ole tajunnan yksivakaisuutta tai normaaliutta, vaan pikemminkin ”kykyä liikkua vaihtelevien kokemussisältöjen välillä jäämättä minkään yksittäisen tunteen vangiksi sen liian traumaattisuuden takia”.

¹⁵ Marcuse, Herbert: *Yksiolotteinen ihminen. Teollisen yhteiskunnan tarkastelua*. Weilin & Göös: Helsinki

Toisin tekemisen mahdollisuudesta kertovat ainekset voidaan esittää ilman pelkoa niiden ”ylitsevuotavuudesta” tai uhkasta vallitsevia ja hyväksyttäviä todellisuuden käsittämismuotoja vastaan.

Mielestäni Marcusea tulee ymmärtää siten, että hänen kuvaamaa ns. transsendoivaa (so. ylitse jäävä ”oksastamaton” tiedostamattoman virtaus sosiaalisessa merkitystodellisuudessa ilman uskonnollisia konnotaatioitaan) ei tarvitse asettaa teknostruktuurin immanentin teollisen logiikan vastakohdaksi. Radikaalilla toiseudellaan (vapaalla tiedostamattoman virtauksella) nämä ns. oksastamattomat aineksethan nimenomaan ylittävät vallitsevan sosiaalisen merkitysjärjestelmän. Ne vastustavat yhteiskunnallista järjestystä radikaalisti, ainaisena toiseutena. Ne voivat myös pelastaa yksilöllisen elämäntuotannon mahdollisuuden. Siksi juuri nykyisessä tilanteessa on relevanttia tutkia teknostruktuurin maskuliinisuutta ja sen kokemaa poissulkevuuden kriisiä 1980-luvun alussa. Taustana on suomalaisen politiikan turvavaltioistuminen 1970-luvun konsensuksesta alkaen. Poliittiset ”rintamalinjat” eivät konsensuksesta lähtien enää kulkeneet poliittisen kartan mukaan. Lukijan on hyvä huomata, että esittämäni teknostruktuurin kritiikki perustuu heidän esittämiensä argumenttinsa hermeneuttiseen lukuun ja tekstiin sisältyvien ”ylitsevuotavien” tunnelatauksien kuunteluun niiden esittäjistä riippumatta.¹⁶

Marcusen mukaan vallitsevan järjestelmän ulkopuolisten ”poissaolevien asioiden” ”nimeäminen on olevien asioitten taikavoiman rikkomista” sekä ”erilaisen asioitten järjestyksen tunkeutumista vallitsevaan asioitten järjestykseen”. Se on siis todellista ”uuden maailman alkukohtaa” mahdollisuuden esittämistä.¹⁷ Samaan pyrki käsittääkseni teoksillaan saksalainen kirjallisuustieteilijä Klaus Theweleit. Hänen tutkimuksensa sotilaallisista Freikorps-miehistä uudistivat osaltaan psykoanalyttisen viitekehyksen käyttöä yhteiskunnallisesti orientoituneen historiantutkimuksen apuvälineenä. Theweleitin mukaan ranskalaisten anti-oidipalistien Gilles Deleuzen ja Felix Guattarin harjoittaman psykoanalyysikritiikin tarkoituksena oli palauttaa ymmärrys tiedostamattoman rooliin inhimillisen tuotannon voimanlähteenä, ei hylätä psykoanalyysia kokonaisuudessaan.¹⁸ Theweleit luki antioidipalisteja siten, että tiedostamattoman toiminta ei suinkaan tuota ainoastaan tietynlaista ”psykkistä” todellisuutta, vaan myös sosiaalista todellisuutta itsessään. Tämän vuoksi keskeinen kysymys hänen

1969, 77, 168–169, 183, 192–193, 201, 211.

¹⁶ Vrt. Siltala, Juha: Carl Schmittin teorian wilhelmiinisen miehyyden ilmentäjinä. *Historiallisia papereita* 14, 1–2. Paperi on esitetty samassa seminaarissa kuin tämän esityksen perustana ollut esitelmä 21.11.2001.

¹⁷ Marcuse 1969, 87. Ajatus on alunperin Paul Valéryn teoksesta *’Poésie et Pensée Abstraite’*, *Oeuvres* (tome 1), édition de la Pléiade. Gallimard: Paris 1957, 1324. Marcusen mukaan kysymys on tietoisuudesta siitä ristiriidasta, ”joka vallitsee tosiasiallisen ja mahdollisen välillä, näennäisen ja todellisen totuuden välillä”. Marcuse 1969, 235. Samasta asiasta tuntuisi puhuvan myös antropologi Mary Douglas kirjoittaessaan ”Jos arvohierarkia on tylyn materialistinen, dramaattiset paradoksit ja ristiriidat kaivavat maata rakennelman alta. (...) Tämän vuoksi huomaamme kaikkien pyhitettyjen paikkojen ja hetkien kantavan aarteenaan mädännäisyyttä.” Tässä tapauksessa Douglasin kuvaama ”mädännäisyys” voidaan tajuta yksilöiden subjektiivista merkityksenantoa puolustaneiden kriitikoiden ”ominaisuudeksi”, joka pelasti heidät lankeamasta yhteen kansallisen teknostruktuurin pyhitetyn objektiviteetin kuluttaville kansalaisille asettaneen kulttuurin kanssa. Douglas, Mary: *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vasapaino 2000, 260. Ks. myös arvosteluni teoksesta Levä, Ilkka: *Yksilö yhteiskuntaruumiissa*. Mary Douglasin ajattelun ajankohtaisuus. *Suomen Antropologi* 3/2000, 62–70.

¹⁸ Theweleit, Klaus: *Männerphantasien*. Bd. 1. *Frauen, Fluten, Körper, Geschichte*. 1993 (1977), 226; Deleuze, Gilles & Guattari, Felix: *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. London: The Athlone Press 1994 (1972), 29. Deleuzella ja Guattarilla inhimillinen halutuotanto on osa sosiaalista tuotantoa. ”Ei ole olemassa toisistaan erillisiä alueita todellisuuden sosiaaliselle tuotannolle ja halutuotannolle, joka olisi vain fantasiaa edellisestä. Itse asiassa sosiaalisen tuotanto on puhtaasti ja yksinkertaisesti tietynlaisten reunaehto- jen määrittämää halutuotantoa.”

mukaansa on: ”Millaisten reunaehtojen vallitessa tiedostamaton elämäntuotanto muuttuu kuolemantuotannoksi?”¹⁹

Juha Siltala on nyansoinut Theweleitin näkemystä huomauttamalla psyykkisen ja sosiaalisen analyttisen erottamisen olevan tutkimuksellisesti mielekästä siksi, että ”luonteenrakenne ei suoraan heijasta vallitsevaa todellisuutta vaan suodattaa vallitsevan todellisuuden menneisyyden todellisuudesta muodostuneen kuvan lävitse.” Fantasioiden menneisyyden tai nykyisyyden aineksia sisältävät tunnelataukset siis vaikuttavat tapaan, jolla todellisuuteen suhtaudutaan tai on suhtauduttu.²⁰

Entä sitten tutkimani teknostruktuurin pienen osaryhmän – ”metrostruktuurin” – fantasiat, ryhmän jäsenten tavat kohdata todellisuus ja tuottaa sitä omien toimiansa kautta. Ennen kuin lähestyn asiaan liittyviä fantasioita tai niistä kuvastuvaa mieheyden kriisiä tarkastelen metrohankkeen taustoja, jotta noiden fantasioiden tunnelataukset saisivat reaalihistoriallisen pohjansa.

1. Tausta – Propagandan käsikirjan toimeenpano

Syksyllä 1955 ryhmä SDP:n ja SKDL:n kaupunginvaltuutettuja tekivät toisistaan erilliset aloitteet maanalaisen rakentamiseksi Helsinkiin ja mahdollisuuksien tutkimiseksi töiden aloittamista varten. SDP:n aloitteessa oli allekirjoittajana Janne Hakulinen. Aloitteissa todettiin Helsingin tarvitsevan maanalaisen, sillä sen avulla katsottiin olevan mahdollista hoitaa ”suurten joukkojen kuljetukset” keskustan ja eri esikaupunkiosien välillä. Valtuutettu Hakulisen ym. aloitteessa rakentamista perusteltiin ”liikennöimispulmilla”, teiden ”kapeudella” ja ”ahtaudella”. Pulmat olivat muodostumassa yhä ”vaikeammaksi”. Kysymyksen ratkaisu vaati ”radikaalisia toimenpiteitä”. Tärkein syy maanalaiseen oli, että se ”ennen kaikkea lisäisi väljyyttä kaduilla, joilla jo nykyisin on erittäin suurta ahtautta”.²¹

Valtuutettu Enteen ym. aloitteessa kielikuvat olivat vielä voimallisempia. Liikenteen järjestelyissä oli ”syntynyt vakavaa sekaannusta”. Jatkuva laajentuminen ja asukasluvun lisääntyminen ”uhkasivat johtaa” liikenteen olosuhteet ”täydelliseen romahdukseen”. Asia ei ”pienillä järjestelytoimenpiteillä” olisi autettu. Tarvittiin ”perusteellisia uudesti järjestelyitä” ja uusien väylien ”avaamista”, jotta sekaannus voitaisiin välttää.²² Hakulinen ei ollut liikkeellä sattumalta. Hän²³ oli julkaissut muutamia

¹⁹ Theweleit 1993, 226.

²⁰ Siltala 2001, 46; ks. myös Alford, C. Fred: Melanie Klein and Critical Social Theory. An Account of Politics, Art, and Reason Based on Her Psychoanalytic Theory. New Haven & London: Yale University Press 1989, 10–11, 13–16, 20, 142–145, 147–150, 189–191. Alfordin mukaan ryhmäkokemus aktivoi vainoharhaisia ahdistuksia dominoiden näin ryhmän toimintaa ja vaikeuttaen ryhmän moraalista ja tunnetason kehitystä. Tässä on hänen mukaansa syy siihen, miksi sosiaalisia ilmiöitä ei voi selittää yksinomaan sosiaalisella, vaan lisäksi tarvitaan myös analyysia psyykkisistä välitystasoista. ”Muutenhan sosiaalista rakentamista pidettäisiin ilmiönä sui generis.” Emt., 191 sekä ks. myös Räsänen, Pekka: Sosiaalista selitettäköön sosiaalisella! Tiedepolitiikka 2/1999, 25–36.

²¹ Vt Hakulisen ym. aloite maanalaisen rakentamisesta, N:o 46. 21.9.1955, Helsingin kaupunginvaltuuston esityslista n:o 14. Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat. Kaupunginhallituksen ehdotukset ja kaupunginvaltuuston päätökset vuodelta 1955. Mercatorin Kirjapaino: Helsinki 1956, 703.

²² Vt Enteen ym. aloite maanalaisen liikenteen suunnittelemisesta ja rakennustöiden aloittamisesta, N:o 52. 21.9.1955, Helsingin kaupunginvaltuuston esityslista n:o 14. Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat. Kaupunginhallituksen ehdotukset ja kaupunginvaltuuston päätökset vuodelta 1955. Mercatorin Kirjapaino: Helsinki 1956, 706.

²³ Hakulisen ura politiikassa oli tähän aikaan jo varsin mittava. SAK:n valtuuston jäseneksi hän tuli 1937, Suomen liiketyöntekijäin liiton jäseneksi 1938 ja sihteeriksi 1939 sekä puheenjohtajaksi 1946, Työväen

vuosia ennen aloitetaan *Propagandan käsikirja*²⁴ -nimisen teoksen, jota on syytä tarkastella hieman seuraavassa. Kirjassaan hän määritteli propagandan ihmisiin kohdistuvaksi vaikuttamiseksi. Hakulinen uudistikin metroaloitteensa, kuin suoraan oman oppikirjansa oppeja noudattaen. Toisella kerralla hän vaati asiassa lisäksi ”jyrkkiä toimenpiteitä”. SKDL:n Enne taas katsoi toisessa aloitteessaan, että kaupungin tuli tehdä kaikkensa liikenneolojen ”tervehdyttämiseksi”.²⁵

Hakulisen käsikirjassa ”ihmisten ajatusten valtaamisesta” käytiin ”ankaraa taistelua”. Kamppailussa oli mahdollista onnistua ainoastaan ”toistamalla jatkuvasti samaa asiaa tai väitettä”. Toistaminen perustui mielikuvien palauttamiseen ihmisten tajuntaan. Hakulinen nosti erityisesti esille assosiaatioiden lainomaisen käyttäytymisen haluttaessa uudistaa jo kerran tuotettuja mielikuvia ihmisten

Akatemian toveriliiton puheenjohtajaksi 1939, jäseneksi HTY:n Toveriseura ry:een 1940, Liiketyöntekijöiden liiton edustajana Malmössa Pohjoismaisessa yhteistyökokouksessa 1943, Kulutusosuuskuntien Keskusliiton edustajana Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoimaosastolla 1944, SAK:n työvaliokunnassa 1942–1952, SAK:n edustajakokouksen avajana 1947, Suomi–Kiina -seuran johtokunnassa 1958–1968, Suomi–Tshekkoslovakia -seuran johtokunnassa 1959–1964, Suomen Rauhanpuolustajat ry:n keskuustoimikunnan varsinaisena jäsenenä 1960, SDP:n kaupunginvaltuutettuna Helsingissä 1948–1958, SDP:n opposition kaupunginvaltuutettuna 1959, TPSL:n kaupunginvaltuutettuna 1959–1968. Janne Heikki (Johan Henrik) Viljo Hakulisen henkilömappi 5522, Suojelupoliisin arkisto, Suojelupoliisi; valtuustokausista ks. Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 61–82 1948–1969. Työväen kirjapaino & Frenckellin Kirjapaino Oy: Helsinki 1948–1969; Hakulisen johtamassa toimistossa Työväenyhteisöjen Keskuksen TYK:n tiloissa kokoontui ns. ”korkeat toverit” niminen keskusteluryhmä, johon kuului SDP:n puheenjohtajan Emil Skogin ”ympäri” kokoontunut porukka työväenliikkeen eri organisaatioiden johtohenkilöitä. Kokouksissa kävivät mm. Skog, Hakulinen, Eero Antikainen ja Vihtori Rantanen SAK:sta, Valdemar Liljeström Metallityöväenliitosta, Tyyne Leivo-Larsson Naisliitosta, Hannes Tiainen puolueen maataloussiivestä, Aarre Simonen puolueen ministeriryhmästä sekä Pekka Martin TUL:stä Penna Tervon jälkeen. Pekka Martinin mukaan ryhmä ei käytännössä kyennyt tekemään päätöksiä mistään, vaikka kaikki sen jäsenet omista liitoistaan aktiivisia olivatkin. Nimitysasioista kuitenkin keskusteltiin ja sovittiinkin. Ryhmä toimi vastapoolina sisäisen valtataistelun repimässä sosiaalidemokraattisessa puolueessa Leskisläisten Bunkkeri-ryhmälle, joka organisointitoimissaan oli suuren rahoituksensa avulla aktiivinen. Hakulinen oli alkuaikoinaan työväenliikkeessä perustanut mainostoimisto Yhteismainoksen. Myöhempiä hänen perustamia yrityksiä olivat Liikennemainos, Kansan Elokuva, Allotria-filmi, Psykotyö-niminen mielipide- ja markkinatutkimuslaitos, Kansan Pika-arpajaiset, Työväentalojen Keskusliike ja Työväentalojen Keskusliitto sekä Ohjelmapalvelu. Kaikki Hakulisen firmat kuuluivat Työväen Yhteisöjen Keskus –nimiseen yritykseen. Martin kertoo tätä Hakulisen johtamaa yritysrystä kutsutun Jannen konserniksi tai Jannen putiikiksi. Yritysten omistajina olivat SAK, TUL, SDP sekä Kulutusosuuskuntien Keskusliitto. Hakulinen oli ollut SAK:n tilintarkastajana sekä vetänyt puolueessa 1950-luvulla ns. keskiluokkatoimikuntaa havaittuaan kuluttajaluokan syntyminen ja sen tarjoamat mahdollisuudet yhteiskunnassa. Konsernin mentyä puolueriidan seurauksena konkurssiin 1962 Hakulinen perusti oman Ohjelma-Apu -liikkeen, joka välitti SEV-maiden taiteilijoita Suomeen esiintymään. Vaikutusvaltaa vielä puolueessa omatessaan Hakulinen viihtyi Maalaisliiton Arvo Korsimon seurassa 1950-luvulla. Martin, Pekka: Muistelmia. (Toim. Pentti Peltoniemi). Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki 1982, 197–200. Hakulinen syntyi Terijoella 26.9.1906 ja kuoli Helsingissä 28.2.1979. HS 2.3.1979 ”Kuolleita – Janne Hakulinen” (ei tekijää).

²⁴ Hakulinen, Janne: *Propagandan käsikirja*. Helsinki: Otava 1951.

²⁵ Vt Hakulisen ym. aloite maanalaisen rakentamisesta, N:o 35. 21.12.1955, Helsingin kaupunginvaltuuston esityslista n:o 22. Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat. Kaupunginhallituksen ehdotukset ja kaupungin valtuuston päätökset vuodelta 1955. Mercatorin Kirjapaino: Helsinki 1956, 1025 sekä Vt Enteen ym. aloite maanalaisen liikenteen suunnittelemisesta ja rakennustöiden aloittamisesta, N:o 36. 21.12.1955, Helsingin kaupunginvaltuuston esityslista n:o 22. Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat. Kaupunginhallituksen ehdotukset ja kaupungin valtuuston päätökset vuodelta 1955. Mercatorin Kirjapaino: Helsinki 1956, 1026. Aloite ei eduskunnassa johtanut toimenpiteisiin.

mielissä. Hänen mukaansa propagandan tarkoituksena oli suggeroida ihmiset haluamaan sitä, mitä propagandan esittäjä ihmisten tahtoiinkin haluavan.²⁶

Sigmund Freudilla ”torjutun paluu” tarkoitti psyykkistä mekanismeista neuroottisen oireilun taustalla. Se mikä tuli tietoisuuteen pakkomielteidenomaisina ideoina korvasi pois painetut traumaattiset muistot. Tietoisuuteen palaava aines oli seurausta kompromissista, jonka traumaattisia muistoja torjuva ihminen teki suhteessa tietoisuudesta torjuttuun ajatukseen.²⁷

Voisi ehkä ajatella, että koska hävityn sodan jälkeen kansalliseksi tehtäväksi tuli sotakorvaus-ajan Suomessa teollis-taloudellisen infrastruktuurin luominen ja sen kilpailukykyyn turvaaminen, ei ihmisille tarjoutunut mahdollisuuksia työstää sotatraumoja. Sodan tulos tyhjensi kansallisen moraalitalouden mielekkyydestä. Tuota mielekkyyttä palauttamaan ja olemisen aukkoja täyttämään löydettiin ajatus kuluttavasta keskiluokasta ja jatkuvasta taloudellisesta kasvusta.²⁸

Hakulisen kielikuvissa joukkoihin oli iskostettava käsitys, että päätös ”on propagandan kohteen oman harkinnan tulosta”. Joukkojen toimintaan vaikuttivat aatteelliset ”markkinat”, jotka Hakulisen mielestä toimivat samoin kuin kaupallinen mainontakin. Hakulisen kielikuvat olivat myös militaristisesti sävyttyneitä. Mainonnan aluksi oli tutkittava yleistä mielipidettä, jotta tiedettiin, miten ”hyökätä” ja ”rynnäköidä”. Vaara saattoi uhata myös sisältä päin. ”Omaa koneistoa” oli ”tutkittava” jatkuvasti. Tällöin se toimisi moitteettomasti ja ”tarpeelliset korjaukset” voitaisiin tehdä mahdollisimman nopeasti. Markkinatutkimukset olivat kuin ”tykistön” toimintaa, sillä ”taistelutoimintaan” ryhdyttäessä piti määritellä kohde eli ”maali”.²⁹

Hakulisen kirjoitusten ja toimien suhteesta näyttäisi olevan mahdollista lukea hänen edustamalleen ryhmälle ominainen tiedostamaton toimintamalli. Väärässä uskossa olevat ihmiset tuli saada käyttäytymään oikein käyttämällä manipuloivia keinoja eli antamalla heidän toimilleen oikeana pidetty suunta. Hakulinen tuli kirjassaan siis väittäneeksi, että tietämättömän kansan yläpuolelle asettuneet miehet omasivat salattua tietoa asioiden objektiivisesta ja luonnollisesta tilasta, jota muille jakamalla muutkin huomaisivat käyttäytymistapansa vääräksi ja muuttaisivat käyttäytymistään puhujan puheessaan luoman objektiivisen todellisuuden tarvitsemaan suuntaan. Tuliko merkityksiä ulottaa kohteen yli siksi, että toisin toimiessaan ihmiset olisivat saattaneet kyseenalaistaa propagandan kautta esitettyjen merkitysten mielekkyyden? Jos tuli, niin silloin noihin merkityksiin ja niiden edustamaan sosiaaliseen järjestykseen sisältyneet jatkuvuus olisi ollut vakavasti uhattuna. Esittämäni viitekehysten mukaisesti ymmärrettynä tuon työn onnistuminen oli näiden miesten maskuliinisen identiteetin ja todellisuuden havaitsemisen pohja.³⁰

²⁶ Hakulinen 1951, 12, 26, 30–32, 34.

²⁷ Kihlstrom, John F.: *Suffering from Reminiscences: Exhumed Memory, Implicit Memory, and the Return of the Repressed*. Teoksessa *Recovered Memories and False Memories*. (Toim. M. A. Conway). Oxford University Press: Oxford, UK 1997, 100; torjutun paluusta ks. Freud, Sigmund: *Further Remarks on the Neuro-Psychoses of Defence*. Teoksessa *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. 3. (Toim. J. Strachey). Hogarth Press: London 1955 (1896), 169–170.

²⁸ Hjerpe, Riitta: *Kasvun vuosisata*. Helsinki: VAPK-kustannus 1990; Pertti Alasuutarin tutkimus *Toinen tasavalta* kuvaa tätä muutosta HS:n pääkirjoitusten diskurssien kautta tulkittuna. Alasuutari, Pertti: *Toinen tasavalta*. Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino 1996, 104–121.

²⁹ Hakulinen 1951, 38, 45–46.

³⁰ Vrt. esim. Theweleit 1993, 214–221, 255–257.

Voidaan edelleen kysyä, kunnioittiko Hakulisen käyttämä kieli todella hänen propagandan kohteidensa integriteettiä tai ottiko hän heidän mielipiteensä vakavasti pyrkiessään ulottamaan omat merkityksensä kanssaihmissen ylitse. Jo pelkän kirjan pohjalta voisi tulkita, ettei Hakulinen innossaan opettaa kansaa muistanut ottaa huomioon yksilöille ihmisarvon tuovaa radikaalia toiseutta. Tältä pohjalta voidaan myös väittää, ettei kyseessä tuntuisi olevan edes objektisuhte asian psyykoanalyttisessa mielessä. Propagandistithan eivät omien sanojensa mukaan pyrkineet kohtaamaan toista, vaan koettivat vain miehittää toisen omilla oikeiksi tietämillään merkityksillä.³¹ Taustalla oli kuitenkin myös epävarmuus, josta kertoo halu kuulostella kuluttavien äänestäjien keskuudessa vallitsevia kollektiivisia tuntemuksia erilaisten markkinointi- ja mielipidetutkimusten avulla. Näiden tutkimusten lanseeraamisessa Hakulinen oli työväenliikkeessä uranuurtaja.³²

Metron liittyvien maskuliinisten identiteettimetaforien luonteesta kertoisi myös nauttimiseen liittyvä kielikuva, jolla Hakulisen juhlisti valtuustoaloitettaan. Hänen kerrotaan todenneen: ”Metro on kuin viina: vaikeinta on ensimmäisen pullon nauttiminen.”³³ Metron suunnittelutyön käynnistyttyä sai Hakulinen itsekkin nautinto-oikeuden tähän ”viinaan”, sillä hänet nimitettiin jäseneksi vuoden 1955 kesällä perustettuun Esikaupunkiliikenteen suunnittelukomiteaan, joka muutti nimensä Metrotoimikunnaksi kesällä 1959 ensimmäisen osamietintönsä jälkeen.³⁴

Esikaupunkiliikenteen suunnittelukomitea sai alkunsa eliittiin kuuluvien autonkäyttäjien tarpeiden pohjalta. Vapaasti kulkevaa henkilöautoliikennettä varten piti ryhtyä suunnittelemaan julkista liikennettä kaupungin keskus- ja esikaupunkiosien välille. Helsingin kaupungin liikennelaitoksen liikennepäällikkönä toimi tekniikan tohtori Reino Castrén.³⁵ Hän ideoi runkolinjakokeilun syöttöliikenteeksi Mannerheimintielle 1955. Kokeilu epäonnistui, ja sen jälkeen Castrén nimitettiin esikaupunkiliikenteen suunnittelukomitean toimistopäälliköksi vuonna 1956.³⁶ Hän hoiti virkaa vuoden 1968

³¹ Tästä ks. Theweleit 1993, 215.

³² Martin 1982, 200.

³³ HS 12.10.1981 ”Metrokankkunen” (Uula Eronen).

³⁴ Helsingin kaupungin Metrotoimikunnan mietintö. I osa. Tarvitseeko Helsinki metroväyliä. Mercatorin kirjapaino: Helsinki 1959, 42.

³⁵ Hankonen 1994, 292; alueliitoksista ks. Martinsen, Rolf: On seudullisten toimenpiteiden aika. Teoksessa Uhattu Helsinki. Kirja Helsingin kaupunkisuunnittelun kriisistä. (Toim. Rolf Martinsen). Rakennusalan Kustantajat ja Helsingin kaupunkisuunnitteluseura: Saarijärvi 2000, 8. Suuri alueliitos astui voimaan 1.1.1946. Alkuperäisistä suunnitelmista poiketen liitoksen ulkopuolelle jätettiin Hagalund, Westend, Alberga, Kilo, Stor-Hoplaks, Nordsjö sekä Vestersundom. Liitokseen sen sijaan kuuluivat Haagan kauppala kokonaisuudessaan sekä Helsingin maalaiskunnan hallintokeskus Malmi. Mielivaltaisilta tuntuvien liitoksien tai liittämättä jättämisen syinä Martinsen pitää asukkaiden suuren vastustuksen, maanhankintalain riitaisen käsittelyn muistoa välirauhan ajalta 1940–1941 tai päätöksentekijöiden ulkopoliittisen riippuvuuden kokemusta suhteessa Ruotsiin heti jatkosodan jälkeen. Päätös tehtiin valtioneuvostossa lokakuussa 1944 välittömästi jatkosodan päätyttyä. Kaupungin asukasluku oli 401 000 vuonna 1956, joista 145 000 asui esikaupunkialueella. Lisäksi laskettiin koko Helsingin seudulla asuvan 544 000 ihmistä. Kaupungin laskettiin tilastotoimiston laskelmissa saavuttavan ”täyden” väestömääränsä 1 329 000 vuoden 1992 paikkeilla. Tätä ”täyttä” eli ”lopullista kehitysastetta” Metronsuunnittelutoimikunta piti ohjearvonaan, jonka perusteelle arviot liikennemääristä laskettiin. Tästä ks. Helsingin kaupungin Metrotoimikunnan mietintö. I osa. Tarvitseeko Helsinki metroväyliä. Mercatorin kirjapaino: Helsinki 1959, 9–10.

³⁶ Castrén valmistui diplomi-insinööriksi 1931 TKK:n tie- ja vesirakennusosastolta, ja väitteli 1939 kahta vuotta aiemmin valmistuneella omakustanne väitöskirjalla ”Valtionrautateiden tariffipolitiikka vuosina 1897–1932”. Teos julkaistiin Kansantaloudellisia tutkimuksia sarjassa numerolla 7. Castrén toimi Valtion rautateillä ylimääräisenä insinöörinä 1931–1939, II:n lk:n insinöörinä 1939–1949, HKL:n liikennepäällikön tilapäisessä virassa 1949–1956 sekä samanaikaisesti teknillisenä apulaisjohtajana 1951–1956, Esikaupunkiliikenteen

kesään, jolloin korvaajaksi tuli kaupunginhallituksen taloussuunnittelutoimikunnan suunnittelu-päällikkö diplomi-insinööri Unto Valtanen.³⁷

Mitä komitea esitti mietinnössään vuonna 1959? Pahin syy kaupungin liikenteen ”tungostumisen pulmaan” oli mietinnön mukaan henkilöautoliikenteen kasvu. Tätä ei kuitenkaan haluttu estää, vaan ”ongelmaa” suunniteltiin ratkaistavaksi tavalla, joka olisi voitu ”toteuttaa mahdollisimman vähin henkilöautoliikennettä rajoittavin suoranaisin kielloin”. Henkilöautoliikenteen kasvua pidettiin kehityksen luonnollisena suuntana, ajateltiinhan Suomessa tulevan käymään kuten Yhdysvaltojen suurissa ja keskisuurissa kaupungeissa jo oli käynyt.³⁸ Oleellista on huomata, ettei autokauppaa vielä tuolloin oltu vapautettu säännöstelystä. Tämä tapahtui vasta neljä vuotta myöhemmin vuonna 1963, jonka seurauksena autojen määrä vasta tuolloin lähti jyrkkään nousuun.³⁹

Komitea katsoi olevan tärkeää säännellä auton omistajien määrää kaupunkiliikenteessä jo 1950-luvun lopun tilanteessa. Ilman komitean hahmottelemaa ”liiallista” määrää kadut pysyisivät vapaana ”terveelliseksi” ajatellulle liikennemäärälle. Auton käyttäjien määrän ”liiallisen” kasvun (eli sairaan asioiden tilan) aiheutti mietinnön mukaan ”*henkilöauton käyttämishalun ylipaine*”. ”Helsinki siis tarvitsi metron”, kuten mietinnössä vahvistettiin. Kaupungin ”terveen kehityksen ehdoton edellytys” oli mahdollisimman kuljetuskykyinen katuverkko sekä siitä eristetty julkisen liikenteen väylien verkko eli metro. Siirrettäessä julkinen liikenne kaduilta metroväylille kaduille niille mahtuisi tavara-liikenteen lisäksi sen verran henkilöautoja, että ”kohtuullinen osa tungosaikana kulkevista” voisi ”käyttää” autoa.⁴⁰

Terveyden ja sairauden kulttuurisia merkityssisältöjä tutkineen antropologi Mary Douglasin mukaan liika on ”ainetta väärässä paikassa”. Pyhinä pidettyjä asioita ja paikkoja halutaan varjella

suunnittelukomitean toimistopäällikkönä 1956–1959, Metrotoimikunnan toimistopäällikkönä 1959–1968 sekä virkavapana neuvonantajana Kalkutan liikennesuunnitteluprojektissa Ford Foundationin palveluksessa kuuden kuukauden ajan 1968. Palattuaan Kalkutasta Castrén havaitsi, että vanha virka oli lopetettu ja uuteen virkaan valittiin hänen sijaisensa DI Unto Valtanen. Castrénin kieltäytyttyä metronsuunnittelutoimiston johtajuuden jakamisesta Valtasen kanssa hänelle järjestettiin tilapäinen virka kaupunginkansliaan julkisen liikenteen asiantuntijaksi, josta hän kuitenkin jäi eläkkeelle vielä samana vuonna hoidettuaan sitä ennen virkaansa yhdeksän viikon ajan. Castrénin virka asian ollessa Metrotoimikunnassa käsittelyssä heinäkuussa 1968 toimikunnan jäsen Ingvar S. Melin näki tarpeelliseksi liittää kokouspöytäkirjoihin paheksuntansa tavasta, jolla asia oli päässyt julkisuuteen ennen kuin asianomaiselle oli asiasta saatu tietoa. Castrénin uratiedoista ks. Henkilökortit, BaII:24 Bärlund – Colerus, Helsingin kaupungin henkilöstöasiainkeskuksen arkisto, Helsingin kaupunki, HKA. Melinin lisäyksestä ks. Metron suunnittelutoimikunnan pöytäkirjat, § 205, XXIV/1968, 23.7.1968, Ca:2, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA, jossa päätettiin määrätä Valtanen suunnittelutoimiston tilapäiseen virkaan ja Castrén toiseen tilapäiseen virkaan ”yleisjaoston myöhemmin erikseen määrittelemällä tavalla”. Varsinaisesta päätöksestä ks. Kaupunginhallituksen kokouspöytäkirjat 1.7.1968, § 2929.

³⁷ Metrotoimikunnan puheenjohtaja Järvinen ehdotti että viransijaisuuden hoidosta keskusteltaisiin hänen tuntemansa kaupungin työntekijän apulaistalousarviopäällikkö Unto Valtasen kanssa toimikunnan kokouksessa viransijaisuusasiaa käsiteltäessä 1.11.1967. Metron suunnittelutoimikunnan pöytäkirjat, § 275, XXXVIII/1967 1.11.1967, Ca:2, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

³⁸ Metrotoimikunnan mietintö I, 13.

³⁹ Hankonen 1994, 279. Tilastosta on pääteltävissä, että autosta tuli kaupungistuvan keskiluokan kulutushyödyke vasta 1960-luvun lopussa. Hakulisen jälkimmäisessä aloitteessa autojen määräksi kerrottiin 25 245 kappaletta vuonna 1954. Vt Hakulisen ym. aloite. Voisi olettaa, että myös autojen määrän kasvu Hakulisen nuoruudesta 1950-luvulle keski-ikään vaikutti traumatisoivasta, sillä 1923 autoja oli Helsingissä vain 783 kappaletta.

⁴⁰ Metrotoimikunnan mietintö I, 12–14, 41–42. Kursivointi alkuperäinen. Ks. myös Hankonen 1994, 293.

tahrautumiselta eli vääriä asioita tai ihmisiltä ”oikeaksi” määritellyissä paikoissa. Näin ollen puhtautta koskevat säännökset, esiintyvätpä ne millä elämän alueella tahansa ylläpitävät yhteiskunnassa vallitsevaa luokkajakoa sekä tähän perustuvan moraalisen järjestelmän säilyvyyttä. Käsitteet likaisuudesta ilmaisevat asioiden ja ihmisten symbolista järjestystä ja tapamme havaita nuo asiat.⁴¹

Hankonen on todennut, että liikennetarpeen pakot määrittelivät mietinnössä ”suurkaupungin yhteiskuntakoneisto” ja sen kehityksestä johtuvat pakot. Metroratkaisu oli välttämättömyys juuri tästä näkökulmasta katsoen. Ilman riittävää metroväylien verkkoa ei komitean mukaan olisi ollut mahdollista säilyttää kohtuullisia mahdollisuuksia käyttää kaikkein pyhintä eli yksilöllistä liikennettä henkilöautoilla. Lisäksi ajateltiin, että sen jälkeen kun yksilöllinen liikenne olisi saanut julkisen liikenteen metroväylistä ”ratkaisevan avun”, tuli ryhtyä harkitsemaan ”henkilöauton käyttämismahdollisuuksien enempää parantamista erillisenä kysymyksenä”.⁴² Henkilöautoiluun liittyvän liikenteen yksilöllisyyden tärkeys korostuu juuri tässä erottelussa, jolla auton käyttömahdollisuuksien parantaminen koetettiin pitää erillään metroverkon kehitystyöstä.

Maanalaisten liikennejärjestelmien kehittäminen ja yksityisautoilun saman aikainen kasvu liittyvät kiinteästi yhteen. Liikenteen historiaa tutkineen Winfried Wolfin mukaan maanalaisten rakentaminen on aina tehnyt kaupungeissa tilaa muille liikennemuodoille, eikä laskenut liikenteen kokonaismäärää, kuten ratkaisujen puolustajat ovat esittäneet. Jo 1920-luvulla havaittiin autoliikenteen kasvaneen useiden metrokaupunkien keskusta-alueilla metron käyttöönoton jälkeen. Maanalaisten liikennejärjestelmien rakentaminen sitoo lisäksi runsaasti taloudellisia resursseja. Sen yhteydessä tehdään suuria hankintasopimuksia, ja jos maksajana on kaupunki tai muut julkisen rahoituksen tahot, kiinnostuvat suuret yksityisyrietykset yhteistyöstä. Wolf huomauttaa ”suurten julkisten tukien mahdollistaneen tappioiden sosialisoinnin ja voittojen yksityistämisen”.⁴³

Urbaani rakentaminen perustui asioiden hajasijoittamiselle erillisiksi elementeiksi osaksi kaupunkikokonaisuutta. Tällainen kehitys taas lisäsi painetta auton hankintaan tai julkisen liikenteen kehittämiseen, koska se rikkoi asutusalueilla ja taajamissa vallinneet vanhat yhteisöllisyyden muodot. Näin synnyttiin uusia tarpeita poliittis-hallinnollisilla päätöksillä. Tietä autoyhteiskuntaan pidettiin tuolloin tienä hyvinvoinnin yhteiskuntaan. Utopiat eivät toteutuneet, vaan muuttuivat joksikin sellaiseksi, jota psykoanalytikko Alexander Mitscherlich on kutsunut ”autopiaksi”. Kulutus-kulttuuri, jolle Suomeakin rakennettiin, perustui viime kädessä tällaiselle ”autopian” ihanteelle.⁴⁴

Helsingin kaupunginvaltuusto teki päätöksen metro-ohjelman ensimmäisen vaiheen valmistelusta vuonna 1965. Metrotoimikunta veloitettiin esittämään selvitys rahoituksesta ennen rakentamispäätöksen tekemistä. Velvoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet. Päätöksen tekemistä kaupunginvaltuustossa tuettiin vuonna 1969 esitteellä, jossa metrosta saattoi saada kuvan jo lähes toteutuneena. ”Vain teidän myöntävä päätöksenne puuttuu”, tunnuttiin esitteessä sanottavan. Esitteen perustelut olivat nurinkurisia. Taloudesta ei tehty tarkkaa selkoa. Metron vaihtoehdoksi esitettiin

⁴¹ Douglas 2000, 54, 83, 85, 125.

⁴² Hankonen 1994, 295–296.

⁴³ Wolf, Winfried: *Car Mania. A Critical History of Transport*. Pluto Press: London & Chicago 1996, 140–144.

⁴⁴ Emt. 155–159; Mitscherlich, Alexander: *Thesen zur Zukunft der Stadt*. Suhrkamp: Frankfurt am Main 1971, 61–68. Tämä siitakin huolimatta, että Pekka Kuusi 1961 kirjoitti ”Niinpä me asetamme yhteiskuntapoliittisessa suosituimmuusjärjestyksessä asuntojen kysynnän empimättä auton kysyjän edelle puhumattakaan esimerkiksi alkoholijuomien kysyjästä”. Kuusi, Pekka: 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo: WSOY 1961.

automäärien räjähdysmäinen kasvu. Vuotta aiemmin julkaistulla niin sanotulla Smith-Polvisen suuren liikennetutkimuksen virheellisillä luvuilla pystyttiin tukemaan metrotoimikunnan esittämiä virheellisiä käsityksiä.⁴⁵ Näin päätöksen valta-aspektit ja sen toimiminen eliitin hallinnan rakenteena sekä sen muodostaman organisaation itsesäätelyn mahdollistajana peittyivät epäolennaisuuksien ja korulauseiden taakse. Vuoden 1970 alusta vuoteen 1982 kestäneen rakentamisen jälkeen liikenne saatettiin aloittaa syksyllä 1982 varsin ristiriitaisissa tunnelmissa, joihin palaan perusteellisemmin hieman myöhemmin. Seuraavassa tarkastelen ensin ilmenemismuotoja, joita metromiesten mieheys sai.

2. Teknostruktuurin mieheys – vapaaksi riippumattomina veljinä

2.1. Ruumiillisuuden yksityiset ja julkiset esitystavat

Poliittis-hallinnolliseen sidokseen kuuluneet miehet ylläpitivät keskuudessaan keskinäiseen tasa-arvoisuuteen perustuvaa ”hyvä veli” -verkostoa, jonka piiriin ei naisia hyväksytty. Viattoman tuntuksen esimerkin tähän mieheyteen liittyneestä turhamaisuudesta tarjoaa tapa, jolla ylipormestari Lauri Aho lähestyi New Yorkissa ollutta Suomen pääkonsuli Paul Gustafssonin keväällä 1966 virkapostina.

Kirje koski Aholle Yhdysvalloista Kuusisen kautta toimitettuja Golden Arrow -paitoja, joiden kaulusmallit olivat muuttuneet. Aiemmat Glenn-erikoismerkinnällä varustetut mallit oli korvattu uudenlaisella Drake-kaulusmallilla. Aho kertoi, että hän oli valittanut asiasta Kuusisen ostajille, jotka kuitenkin olivat ilmoittaneet hänelle, että lyhyempikärkisten Glenn-mallien valmistus oli lopetettu. Drake-malli sai Ahon toteamaan, että Glenniin verrattuna se on ”pitempikärkinen ja luultavasti erittäin muodikas”. Aho kertoi Gustafssonille kuitenkin olevansa konservatiivi ja haluavansa siksi tarkistaa, oliko Kuusisen edustaja väitteessään oikeassa. Hän ei näet uskonut, ”ettei Amerikassakin olisi kysyntää vanhalle kunnon Glennille”. Olihan Glenn hänestä ”sinällään erittäin tyylikäs”. Kiireellisimmän paita-asian tultua toimitetuksi Aho mainitsi kirjeen lopussa muutamalla lyhyellä virkkeellä ryhtyvänsä jälleen ”tunnustelemaan” lainamarkkinoita, jotka tuolla hetkellä olivat heikot, mutta tulisivat hänen mukaansa ajan mukana parantumaan.⁴⁶

Vain paras oli kyllin hyvää, sillä ilman silkkipukua ei Valtanenkaan voinut olla vertaistensa joukossa lukuisissa julkisissa esiintymistilaisuuksissa. Rusketus ja muodikkaat silmälasikehykset kuuluivat tietenkin asiaan.

⁴⁵ Vrt. Schulman, Harry: Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. Teoksessa Helsingin historia vuodesta 1945. Suunnittelu ja rakentuminen, Sosiaaliset ongelmat, Urheilu. Helsinki: Helsingin kaupunki 2000, 52–54.

⁴⁶ Lauri Aho Paul Gustafssonille 10.5.1966, N, ko 6, Ylipormestari Lauri Ahon kirjeenvaihtoa 1.1.1966 – 31.12.1967, Helsingin kaupunki, HKA.

Kuva 1: Teuvo Aura ja Olavi J. Mattila vaunusopimuksen allekirjoitus tilaisuudessa 1.7.1976. Kuvan lähde: Metro arkistofilmit, Metrosopimus: Mattila, Valtanen, Aura. O-12824 1976, SEA.

Lehdistö osallistui mielellään teknostruktuurisesta eliitistä julkisuudessa ylläpidetyn ruumiillisuuskuvan muodostamiseen ja tukemiseen. Aivan kuin nämä miehet olisivat ilmentäneet salaisia taikavoimia. Valmetin ja Enso-Gutzeitin johtokunnan puheenjohtaja Olavi J. Mattila sekä Kansaneläkelaitoksen pääjohtaja Jaakko Pajula joutuivat päällekkarkauksen uhreiksi hotelli Marskin kabinetissa joulun alla 1977. Vaikka ”sankarit” itse vähätelivät omaa osuuttaan tapahtumissa juttua seurattiin iltapäivälehdissä suurella mielenkiinnolla. Lehtien antamassa tapahtumain kuvauksessa Pajulan ja Mattilan sankarillinen ruumiillisuus korostui, sillä lehtien mukaan he karkottivat itse ryöstäjänsä. Lisäksi tiedettiin, että ”[m]olemmat miehet, Mattila ja Pajula, harrastavat kuntoilua ja ovat riskissä kunnossa.” Erityisesti muistettiin lisäksi mainita, että Pajulan käsirysyn aikana sinkoama tuoli pelasti ministeri Mattilan hengen.⁴⁷ Tapahtumaan liittyneitä epäselvyyksiä ei kuitenkaan lääkärintodistuksella todetun muistikatkoksen takia pystytty heti palauttamaan mieliin.⁴⁸

Asiaan kytkettiin sen epäselvyyden vuoksi poliittinen ulottuvuus, joka vaikeutti asian tutkimista. Mattilan asema lähellä presidentti Kekkonen tuotiin esille kuvailemalla hänen olevan tasavallan presidentin ”läheisimpiä miehiä”. Vakuudeksi lehti kirjoitti miten ”[h]äntä on pidetty myös yhtenä vaihtoehtona presidentti Kekkonen seuraajaksi”.⁴⁹

Poissulkemisen logiikkaa noudatteli myös ajatus, jonka Oy Strömberg Ab:n Ensio Lundmark esitti poliisikuulusteluissaan. Valtasta ei voitu edes ajatella vietävän syömään työmaaruokalaan, koska ”toimitusjohtajatasolla” ei ruokaloissa yleensä käydä, kuten Lundmark asian ilmaisi. Hänestä sellaisen toiminnan ”voisi sanoa olevan jopa ’häpeäksi’ liikeyritykselle”.⁵⁰

Douglas tulkitsee rituaalien luovan ihmisille maagisuudellaan harmonisia maailmoja. Niissä arvonsa ja asemansa perusteella järjestyneet olennot kukin esittävät omaa osaansa. Tämä primitiivinen magia on merkityksellistä ja antaa mielen olemassaololle, josta se on puuttunut.⁵¹ Päällekkarkauksen tai ruokailuvaihtoehtojen pohdinnan aikoihin olemassaolleita sosiaalisen toiminnan kirjoitta-

⁴⁷ IS 9.12.1977 ”TUOLI PELASTI MATTILAN HENGEN” (ei tekijää); IS 9.12.1977 ”Ministeri Mattila: – Emme ole sankareita, hyvä kun hengissä selvittiin” (Markku Saksa).

⁴⁸ Tutkintapöytäkirja 16.12.1977 RVA/R/23791/77, lehti 11, 14–16, 18–21. Helsingin poliisilaitos, Helsingin poliisilaitoksen arkisto.

⁴⁹ IS 9.12.1977 ”Ministeri Mattila: – Emme ole sankareita, hyvä kun hengissä selvittiin” (Markku Saksa).

⁵⁰ Ensio Lundmarkin kuulustelu 26.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 57–58.

⁵¹ Douglas 2000, 129–130.

mattomia sääntöjä ei siis voinut kyseenalaistaa. Tapahtumat tuli ritualistisesti selittää siten, että järjestys ei järkkäisi. Muussa tapauksessa järjestys ja sen tuoma jatkuvuus olisi ollut uhattuna. Häpeäksi olisi ruokala-asiassakin ollut se, että sillä olisi muutettu sitä sosiaalista statusta, joka ylläpiti eliittiyksilöiden minäkuva ja havaintorakenteita.

Statuksesta puhui myös ylipormestari Teuvo Aura *Ilta-Sanomien* haastattelussa keväällä 1979. ”Emme voi lähteä liian jyrkästi kieltämään yksityisautoja, vaikka kaupungin keskustaa ei olekaan alunperin suunniteltu kuin hevospelleille. Ihmiselle on sallittava oman auton käyttö, onhan se jonkinlainen status ja miehille leikkikalua.”⁵²

Puhuessaan autosta leikkikaluna Aura tuli tavoittaneeksi esitietoisella tasolla jokin teknistyvän maailman vieraannuttavuudesta ja sille tarjotuista ahdistuksen käsittelyn yhteiskunnallisista tavoista. Wolfin mukaan yksi auton omistamisen keskeisiä merkityssisältöjä on ylläpitää yhteiskunnan hegemonista patriarkaattia. Jos ajatellaan, että poliittinen toimijuus karkasi yksilöiden käsistä sodan jälkeen, voisi myös olettaa että tuona aikana auton saaminen auttoi tuomaan sijaistyydytystä yksityisyyden mielikuvillaan. Auton omistaminen antoi mahdollisuuden palauttaa edes jotain menetetyistä toimijuudesta, mutta vain olemassa olleen sosiaalisen järjestyksen puitteissa.⁵³ Hankosen mukaan auton omistajuus alkoi keskiluokkaistua heti säännöstelyn vapauduttua vuodesta 1963 alkaen.⁵⁴

Voisi ehkä myös spekuloida sillä, että juuri tämä kehittymiseen yleisesti ja olemiseen yksityisesti liittynyt autoilun tarjoama kaikkivoipaisuuden tunne saattoi olla tekijä, joka ”oksasti” yksilön kulutusyhteiskunnan uusiin sosiaalisiin riippuvuussuhteisiin.

2.2. Luontosuhteen kuivattaminen 1970-luvulla – ehdot asettava välinpitämätön mieheys

Oli kyse myös muuttuvasta luontosuhteesta ja sen ulottamisesta sosiaalisen järjestelmän ”puhtaaksi” osaksi. Metrotoimiston toimien omavaltaisuus⁵⁵ kuvastaa välinpitämätöntä mieheyttä, joka väkisin pyrki irti toimintansa perustana olevista riippuvuuksista. Metrotoimiston määrärahat tulivat kaupungilta ja valtuusto hyväksyi ne aina vain vuodeksi kerrallaan.

Metron asematunneleihin sekä sen muuhun rakennettuun ympäristöön mahdollisesti sijoitettava taide herätti kiihkeitä tunteita sekä suuressa yleisössä että myös 1970-luvun lopun intellektuelleissa. Taiteeseen ja rakentamiseen liittyvissä kysymyksissä kuvastuu osaltaan luontosuhteen muutos ihmisten ajatuksissa. Uudenlainen ajattelutapa oli osaltaan seurausta suuresta muutosta. Metron osalta näissä keskusteluissa (tai ehkä pikemminkin keskustelun puitteissa) kuvastuu lisäksi metromiesten luontosuhteen manipulatiivisuus. Senkin juuret juontavat aina 1950-luvulle alkavan modernisoitumisen aikaan Suomessa ja Kekkosen lanseeraamaan ”malttiin vaurastua”. Tämän jälkeen luonnon kanssa tekemisissä olevat elinkeinot koneellistettiin nopeassa tahdissa.⁵⁶

⁵² IS 5.5.1979 ”Terveiset kansanedustajille: Helsinkiä ei saa polkea” (Erik Rissanen).

⁵³ Vrt. Wolf 1996, 149–150.

⁵⁴ Hankonen 1994, 279 taulukon kuvateksti.

⁵⁵ Tästä ks. esim. Sainio, Martti & Kankaala, Toivo J.: Helsinki – Metro. Pamfletti. Kaivopuiston kirjapaino: Helsinki 1976, 8–18. Eräässä kolumnissa Valtasta kutsuttiin metaforan avulla Untamo Oma Valtaseksi. Tästä ks. HS 7.5.1979 ”Kaksi elämäntarinaa” (Uula Eronen).

⁵⁶ Kekkonen puhui maltista, mutta hänen puheensa viesti suhteessa luontoon oli kovin välineellinen. Välineellisyydestä 1960-luvun suunnittelujärjestelmän ”pyhässä” kirjassa Pekka Kuusen 60-luvun

Alkuvuodesta 1979 Maima Norri vaati Kulttuurivihkoissa taidetta Helsingin metroon. Hän kritisoi artikkelissaan kallioiden päälle rakennettavia metalliverhouksia, jotka kyllä hänen mielestään vastasivat liikenneympäristön luonnetta, mutta laajoina pintoina aiheuttivat sisätiloissa helposti ”neutraalin ja kovan tunnelman”. Norri edusti artikkelissaan kantaa, jonka mielestä kuvataide pystyisi lievittämään tätä kiven mukanaan tuomaa kovaa vaikutelmaa ja ”lieventämään” näin myös ”maan alla liikkumisen painostavuutta”.⁵⁷

Taidemaalariliitto oli jo vuonna 1973 vaatinut yhdessä Helsingin kaupungin kuvataidetoimikunnan kanssa, että metron taiteelliseen ja visuaaliseen suunnitteluun tultaisiin kiinnittämään enemmän huomiota kuin mitä metrotoimiston suunnitelmissa tehtiin. Suunnitteilla oli tuolloin myös ajatus järjestää kilpailu ympäristön visuaalisesta suunnittelusta. Ajatus kuitenkin tyrehtyi kaupungin ja metrotoimikunnan haluttomuuteen. Metrotoimisto ehdotti, että kilpailu tulisi järjestää sen jälkeen kunhan tunnelit ja asemat olisivat nähtävissä ”tilallisesti lopullisessa asussaan”.⁵⁸

Asemien sisustuksen yleissuunnitelma oli kuitenkin valmistunut Metrotoimiston tilauksesta jo vuoden 1974 lopulla. Esisuunnittelukin oli tehty jo vuonna 1972. Sisustuksen yleissuunnitelmassa kerrottiin asemien kyllä eroavan toisistaan, mutta olevan muuten toiminnoiltaan täysin samankaltaiset. Niillä tuli siis olla samanlainen varuste- ja kalustetaso. Lopullisen suunnittelutyön nimeksi oli annettu ”Metroasemien sisustuskomponentit”. Suunnittelun tarkoituksena oli tehdä asemien sisustuksesta ”hallittu kokonaisuus”, jossa ”muotoilu, materiaalit ja värit on sopeutettu toisiinsa tarkoituksenmukaisuutta silmällä pitäen”.⁵⁹

Kokonaisuudesta puhui myös Norri, mutta hieman erilaisessa merkityksessä. Hänen mielestään metroasemat saattoivat parhaimmillaan olla arkkitehtuurin ja kuvataiteen keinoin aikaansaatuja kokonaistaideteoksia kuten ”Moskovan Majakovskaja”. Lisäksi käsitellessään ruotsalaisia asemia hän muisti niissä käytetyn kuvataiteilijoita suunnittelussa mukana, joka ”oli sitä paitsi vaihtoehto asemien muodostumiselle jatkuvasti vaihtuvan mainonnan taustoiksi”.⁶⁰ Mutta mainontakin oli jo suunniteltu komponentiksi tulevaisuuden maailman kokonaisuuteen. Se oli sisällytetty Suunnittelutoimisto G4:n Metrotoimistolle tekemään Opastus- ja informaatiojärjestelmä 2170 SAT 1 Yleissuunnitelmaan vuodelta 1975. Kyseisen järjestelmän nähtiin vaikuttavan keskeisesti metron ilmeeseen suhteessa suureen yleisöön. ”Käyttämällä johdonmukaisesti ja toistuvasti samoja visuaalisia komponentteja” oli mahdollista ”luoda metroympäristöstä visuaalisesti hallittu” sekä ”turvallinen matkustusympäristö”. Mainonnalla kerrottiin olevan keskeinen merkitys informaation selvyyteen ja asematilojen ulkonäköön. ”Mainonnan osalta on päädytty suositukseen mainonnan sijoittamisesta ainoastaan asemien laituritasolle sekä suositukseen mainosten yhtenäisestä koosta.” Myös junien sisällä olevien mainosten koko ja sijainti oli määritelty tarkasti. Ennakoivan suunnittelun tarkoituksena oli poistaa ”visuaalinen häly” asematiloista.⁶¹

sosiaalipolitiikassa ks. Kuusi 1961, passim.

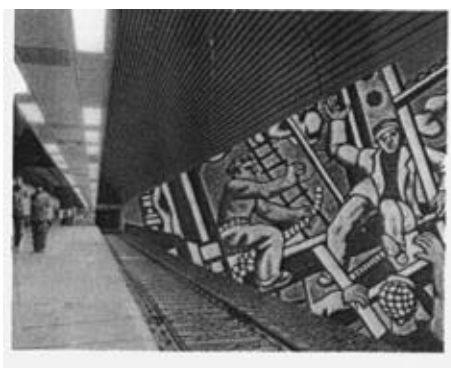
⁵⁷ Kulttuurivihkot 2/1979 ”Taidetta Helsingin metroon!” (Maima Norri), 66–71.

⁵⁸ Sama, 67.

⁵⁹ Metroasemien sisustuksen yleissuunnitelma 15.11.1974 En presentation av generalplanet för metrostationernas inredning, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

⁶⁰ Kulttuurivihkot 2/1979 ”Taidetta Helsingin metroon!” (Maima Norri), 67, 69.

⁶¹ Opastus- ja informaatiojärjestelmä 2170 SAT 1 Yleissuunnitelma 10.10.1975 Suunnittelutoimisto G4, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

Kuva 2: Maima Norrin ehdotus Hakaniemen aseman taideteokseksi.
Kuvan lähde: Kulttuurivihkot 2/1979, 71.

Ensimmäisessä tilauslyhytelokuvassa esiteltiin ihannoivaan sävyyn junan muotoilun suunnittelusta vastanneiden Antti Nurmesniemen ja Börje Rajalinin työtä. Vaikka elokuvien teksteissä olikin kysymys diskurssista, jonka totuusarvo sinällään on siis vähintäänkin kyseenalainen on juuri siksi syytä kysyä mitä tarpeita lausumat rationaalisena argumentaationa sitten palvelivat.⁶²

Filmissä koneilla oli välittävä rooli luovan suunnittelevan ihmisen ja puhtaaksi piirtäjän välillä. ”Laskukoneet naksuttivat, tietokoneet raksuttivat, kaaret, säteet, taivutukset ja suunnittelijan äkkinäiset oivallukset muotoutuivat vähitellen koneiden avulla selväkielisiksi ohjeiksi teknikoille ja piirtäjille.”⁶³ Koneiden ihannointi tässä yhteydessä kertoo arkkitehtien kadonneesta toimijuudesta ja asettautumisesta toimivaksi osaksi suunnittelujärjestelmän rattaistoa.⁶⁴ Filmin nimenä oli ”Läpi harmaan kiven”. Kovuuden läpi menevät koneet toimivat miehisen tunkeutuvuuden symboleina: aggressiivisina, fallisina ja kiiltävän oranssin punaisina metrojunina – valmiina syöksymään tunneliin yhä uudelleen ja uudelleen. Voiko penetroivampaa fantasmaa enää olla?

⁶² Marja Jalava esittää oman väitöskirjansa työversiossa perusolettamuksen, ettei ihmisten kulloinkin historiassa esittämiä tekstejä voi historian tutkimuksessa dekontekstualisoida irti esittäjiensä ruumiillisuudesta pelkästään niiden tekstuaalisen luonteen takia. Mielekkäämpää on olettaa niiden perustuvan pohjimmiltaan tekijänsä ruumiillisuuden pohjalta syntyneeseen synteisiin hänen elämänvaiheidensa ja kulloinkin vallinneen historiallisen tilanteen välillä. Jokaisella diskurssilla on siis jonkinlainen ruumiillinen pohjansa, olkoon se sitten ”valheellinen” tai ei. Tästä ks. Jalava, Marja: ”Yksilöitä vai henkilöitä?” – Rolf Lagerborgin (1874–1959) individualismi kollektivistisen kansallisuusajattelun Suomessa. Väitöskirjan käsikirjoitus 2000, 9–10. Valheesta yhteiskunnallisessa toiminnassa ks. Paastela 1995, 15–18, jossa hän erittelee kaikki valheen erilaiset yhteiskunnalliset muodot, joista korruptio on yksi.

⁶³ Tilauslyhytelokuva ”Läpi harmaan kiven” SL-21546, SEA. Ohjaus: Allan Pyykkö, tuotanto: Mainos–Studio, selostaja: Reino Hirvisepä.

⁶⁴ Vrt. Hankonen 1994, 24–25.

Kuva 3: Tunneliin miehisesti kliinisesti penetroituva oranssi metrojuna.

Kuvan taustalla kertojan ääni toteaa huojentuneesti: ”Vihdoinkin, ja nyt mennään metrolla – totta kai me käytämme sitä hyväksemme – ja joukolla.”

Kuvan lähde: Lyhytelokuva ”Mennään metrolla – Vi åker metro”, YSL-12427, SEA.

Selväkielisyys ja sanoman infantilisointi olivat muutenkin valttia. Tulevaa Helsinkiä näyttelyssä kerrottiin opastuksen välittyvän parhaiten kirjoitettuna viestinä tai kuvan välityksellä. Tähän liittyen kerrottiin, että ”[m]aissa, joissa lukutaidottomuus on yleistä, on pakko käyttää kuvasymboleja kirjoitetun tekstin ohessa”. Tässä ei kuitenkaan vielä ollut kaikki, sillä esitteessä todettiin lisäksi miten ”[m]juuallakin on kuvasymbolit otettu jälleen käyttöön lähinnä viestinnän nopeuttamiseksi”. Enää ei ollut aikaa odotella.⁶⁵

Muuttunut luontosuhde näkyi myös suomalaista suunnittelua esittelevän *Form Function Finland* -lehden artikkeleissa, joissa esiteltiin metron suunnitteluprosessia. Sisätilojen suunnittelutyön johtajaksi tulivat sisustussuunnittelijat Yrjö Kukkapuro ja Simo Heikkilä. Heidän tuli täyttää työssään asetetut ”korkeat laatuvaatimukset”. He tekivät ”kaikkensa säilyttääkseen ihmisen kosketuksen” käyttämällä ”luonnon materiaaleja kuten puuta ja pyöreitä muotoja”. Suunnittelijoiden mielestä kosketus ihmiseen oli erityisen tärkeää, sijaitsivathan asemat maan alla, joka oli ihmiselle vieras elementti. Psykologisesti se oli tärkeää siksi, että luonnonmateriaalien osuus asemilla oli lähes olemattoman vähäistä. ”Elävyyttä” täynnä olevan oranssin ajateltiin piristävän yleistä ”interiööriä”.⁶⁶

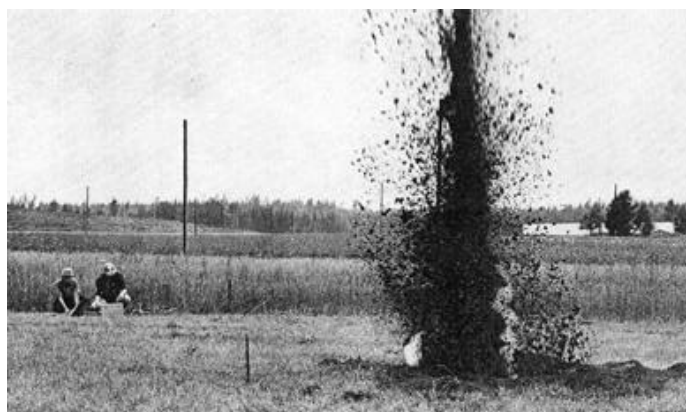
Tavat, joilla maahan suhtauduttiin tai sitä käsiteltiin kertovat myös luontosuhteen muutoksesta. Yhdessä lukuisista Metrotoimiston esitteistä *Maanalainen Helsinki – Det Underjordiska Helsingfors* todettiin maanalaisen rakentamisen lisääntyneen Helsingissä voimakkaasti. Koska maaperästä oli puutetta nähtiin ”lujan kallioperän tarjoavan” vielä runsaasti uusia mahdollisuuksia rakennustoiminnalle. Kallioperää tultaisiinkin esitteen mukaan ottamaan käyttöön entistä enemmän. ”[S]e, mikä maaperävaroista Helsingissä puuttuu, saadaan takaisin kallioperävaroina, jotka ovat vielä suurelta osalta käyttämättä.” Maata kohdeltiin esitteessä pelkkänä hyötykalkyylin osana.

⁶⁵ Tulevaa Helsinkiä -näyttelyesite, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

⁶⁶ *Form Function Finland* n:o 2/1982 ”1 – The Metro and microarchitecture” (Esko Miettinen), 32–35. ”2 – Metro rolling stock as a design assignment” (Antti Nurmesniemi), 35–36. ”3 – Metro interior units” (Eeva Siltavuori), 37; Yleisön osastolla ihmiset toivat julki poikkeavia mielipiteitä asiasta. Heille ”elävyyttä” edustava oranssi aiheutti vastenmielisyyttä. Nimimerkki ”kiusaantunut” kyseli kuka tietää, miksi silloin tällöin Itäväylällä näkyvä metrojuna on punainen. Hän kysyi lisäksi oliko asiasta tehty virallinen päätös haluten tietää millä perusteilla tuollainen päätös mahdollisesti oli tehty, tästä ks. Itä-Helsingin Alueuutiset 14.2.1979 (Kiusaantunut) Postilaatikko-palstalla.

Mies loi ja muokkasi maata halunsa mukaan. Maa oli myös jotain, mihin piti tunkeutua kliinisesti. Esitteessä kerrottiin maanalaisen rakentamisen kehittyneen tekniikaltaan erittäin voimakkaasti ”viime vuosina”. Käsin suoritetusta porauksesta oli voitu siirtyä ”koneellisiin porausyksiköihin” ja ”muutaman vuoden kuluttua” tunnelin teon ajateltiin tulevan tapahtumaan ”täysin koneistettuna täysprofiiliporauksena”. Uhka luomisprosessille sisältyi itse prosessiin. Tietyissä kohdissa rakentaminen edellytti tuloa maan päälle, jolloin ”joudutaan rakentamaan mittavia tukiseinärakenteita kaivantojen suojaksi”.⁶⁷

Esimerkiksi Hakaniemen metroaseman rakentamisen yhteydessä kaivettiin suuri kuoppa Hakaniemen tori- ja liikennealueella. ”Metrokatsaus 1975” -nimisessä esittelyfilmmissä kuvattiin vuoden 1974 aikana alkaneita töitä yksityiskohtaisesti ihannoiden niiden teknisyyttä. Merkitykset, joita selostukseen ladattiin ylittävät retoriikan rajat kertoen psyykkisen työstön symboleista. Kuoppa täytyi rakentamisen ajaksi tukea ”kahdella sadalla vetoankkurilla ja solkipalkeilla”, joilla maan kuoren ”voimat” tasattiin koko seinän osalle. Näin ”pystyttiin maan aiheuttama paine pitämään kurissa rakennustöiden ajan”.⁶⁸

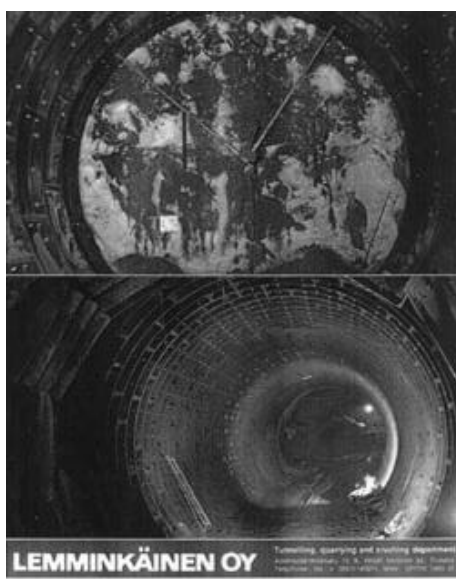
Kuva 4: Geoteknillinen räjähdys. Kuvan lähde:Maanalainen Helsinki – Det Underjordiska Helsingfors.

Kuva 5: Hallittu räjähdys. Kuvan lähde: Lyhytelokuva ”Metrokatsaus 1975” YSL-5455, SEA.

⁶⁷ Esite ”Maanalainen Helsinki Det Underjordiska Helsingfors”, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

⁶⁸ Tilauslyhytelokuva ”Metrokatsaus 1975” YSL-5455, SEA.

Kuva 6: Tunneloinnin jäädäytysmenetelmä ja ”maankuoren voimien kurissa pitäminen” rautaisilla vanteilla Kluuvin ruhjeella. Kuvan lähde: Lemminkäisen esite.

Välillä tuo paine kävi ylivoimaiseksi pidätellä. Geoteknisissä tutkimuksissa, tunnelin louhinnassa sekä asemarakentamisessa käytettiin tällöin hallituissa olosuhteissa suoritettuja räjäytyksiä. Metrotoimiston esitteissä sekä rakentamisen edistymistä kuvaavissa tilauslyhytelokuvissa on useita yksityiskohtaisia lähikuvia eri kokoisista ja laatusista räjähdyksistä, joissa kuvataan paineen laukeamista ja sen uutta luovaa voimaa. Tunneleita louhineen Lemminkäinen Oy:n esitteessä yritys mainosti itseään englanniksi sanoilla ”[t]unnelling, quarrying and crushing department”.⁶⁹

Kuluttajille oli julkisuudessa tarjolla hieman toisenlainen rooli. Vaikka heille oltiin avaamassa vapauden portteja tavarataivaaseen, tuli heitä opastaa kaikessa. Media otti sille tarjotun roolin ja valisti kansalaisia monessa kuluttamiseen liittyvässä uutuudessa. Tamperelaisessa *Aamulehdessä* annettiin käyttäytymisohjeita tavaratalomatkaa varten syksyllä 1981:

”Nämä ovat liukuportailla ajo-ohjeet. Pidä aina toisella kädellä kaiteesta kiinni. Seiso keskellä porrasta, varo erityisesti reunoja. Ole koko ajan varuillasi, koska porras saattaa koska tahansa pysähtyä. Ole erityisen varovainen lasten kanssa liikkuessasi. Vie vaunut ja rattaat hissillä. Samoin invalidituolit. – Liukuporras on ihmisten kuljetusta varten (...) sanoo Ilkka Mäntyvaara, Valmetin hissitehtaan suunnittelupäällikkö. (...) Tamperelaiset ovat jo aika vanhaa rullaporras-kansaa. Stockmannille liikkuvat raput tulivat 1957. (Nyt muuten sanotaan liukuporras, ei enää rullaporras). Vieläkin muistetaan, miten vahvat miehet päivystivät sekä portaiden ala- että yläpäässä nostellen langenneita ihmisiä ylös. Heti ei osattu hypätä kyydistä eikä toisaalta edes loikata vauhtiin mukaan.”⁷⁰

Artikkeli tulee antaneeksi ihmisten elämää varsin kauaskantoisesti muokkaavia neuvoja. Samalla koulitaan ihmisten aisteja totuttautumaan kuluttamisen kiihkeätempoiseen rytmiin. Olihan tuohon vauhtiin selvästikin vaikea loikata mukaan, saati sitten siitä poistua. Sinänsä harmittoman tuntuinen artikkeli rullaportaiden erinomaisuudesta tuli kuvanneeksi yhteiskunnallisesti merkittävää asiaa, eli tuolloin loppuvaiheissaan olevaa luontosuhteen muutosta konkretian ja symboleiden tasoilla.

⁶⁹ Lemminkäisen esite, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

⁷⁰ Aamulehti 27.9.1981 ”Varo pysähdystä Varo portaan reunaan” (Pirkko Ojala).

Artikkelin tekijä ei kyseenalaistanut jutussaan liukuportaita tai niiden käyttötarkoituksia. Hänen opettavainen sävyensä oli lähinnä vain innostunut ”vapautumisesta”, jota tekninen kehitys kuluttajille suurissa tavarataloissa oli tarjoamassa.

Luontosuhteen muutos ja teknostruktuurin vaikutus tuohon muutokseen näkyi jo mainitussa penetroivassa tilauslyhytelokuvassa ”Läpi harmaan kiven” vuodelta 1973. Siinä metron rakennustöiden aloittajaksi kuvattiin tukkityöläistä, joka puut kaadettuaan lähti vetämään niitä pois hevosvaunuilla. Kohtauksen taustalla kertojana olleen koko kansan tunteman ”Pallen” eli Reino Hirvisevän luotettavuutta herättänyt ääni kertoi rakentamisesta saatavan hyödyn ja tehdyn uhrauksen välillä vallinneesta suhteesta.

”[R]akennettaessa ei voitu välttyä koskemasta luontoon – jopa joitakin idyllejä särkemästä, mutta toisaalta juuri metro parhaiten suojelee monien korvaamattomien näkymien säilymistä, koska se liikenteellisesti vaikeimmissa kohdissa kuljettaa matkustajansa maan alla.”⁷¹

Esitteissä keveyttä nähtiin muutenkin paikoissa ja asioissa, joissa sitä ei ollut. Monumentaalisen raskaaseen betonirakentamiseen sijoitettiin mainoslauseissa keveyden ja elävyyden mielikuvia. Rakennustyömaan suuria betonisia siltoja kuvailtiin toteamalla, miten ”eloisasti kaartuvat sirot kevytbetonisat siltapilarit raskaiden maatumien ja silta-arkkujen asemesta”.⁷²

Ehkä eräs keskeisin muutos luontosuhteessa oli pyrkimys automatisoida kaikki. Sillä etsittiin tarkoituksenmukaisuutta ja tehokkuutta. Professori Pekka Ryttilä tarttui aiheeseen alustaessaan Kaupunkiopiston koulutustilaisuudessa ”Kaupunkirakentamisen tulevaisuus” marraskuussa 1978. Puhe herättää kysymään, kumpien oikein lopultakaan tuli joustaa – ihmisten vai koneiden?

”Liikenteen kannalta kaupunki on aina ollut ja tulee aina pysymään suurena toimintakoneena. Hyvä kone ei nykyään enää ole suurikokoinen ja ruhjovan tehokas. Enemmänkin arvostetaan joustavuutta, monipuolisia ominaisuuksia ja sopeutuvuutta ympäristöön. (...) Logistiseen ajatteluun liitty[y] myös ruuhka-aikojen poistamisen ja toimintojen ajallisen keston tarkoituksenmukainen porrastaminen. (...) Pidemmän tähtäyksen tulevaisuuden näköala viittaa kaupunkiyhdyskuntaan, joka on olennaisesti nykyistä hillitymmän näköinen. Materiaali- ja henkilövirit hoidetaan ajallisesti tasaisemmin ja tarkoituksenmukaisempien kokonaisjärjestelyjen puitteissa. (...) Toivotaan kuitenkin, että täysin suunniteltuun toimintaan (...) ei tarvitse mennä. Olisihan vähän ikävää, jos ennen liikkeellelähtöä olisi aina pyydettävä starttilupa kaupungin liikennesuunnitteluviraston tietokoneelta, joka analysoisi tilanteen liikenneverkossa ja arvioisi onko yhden yksikön lisääminen juuri tällä hetkellä mahdollista vai aiheuttaisiko se rajakuormituksena ehkä kohtalokkaita seurauksia koko järjestelmän toiminnalle.”⁷³

Ryttilän puhe on malliesimerkki teknostruktuurin tavasta kuvata sitä riippuvuuksien verkkoa, jonka sitoutuminen uuteen teolliseen luontosuhteeseen, jatkuvan kasvun ideologiaan ja teknis-taloudelliseen muutokseen aiheutti yksilölle. Automaation käyttöönotto ei esitteissäkään kuitenkaan sujunut aivan kitkattomasti. Ajatukseen ilman kuljettajaa liikkuvaa metroa liittyi pelkoa ja turvallisuuden tunnetta. Puhuttiin ”aavejunasta”. Siksi esitteissä huomattiin kertoa metron automatiikan tulevan käyttöön vasta myöhemmin ja matkustamisen olevan silloin ”turvallista”.⁷⁴

⁷¹ Tilauslyhytelokuva ”Läpi harmaan kiven” SL-21546, SEA.

⁷² Sama.

⁷³ Suomen Kunnallislehti n:o 1/1979 ”Liikenne ja kuljetukset 1980-luvun kaupunkisuunnittelussa – Edessä on joukkoliikenteen vuosikymmen” (Pekka Ryttilä).

⁷⁴ Metro Helsinki, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Jf:1, Metrotoimisto, Helsingin kaupungin arkisto, HKA.

2.3. Yksityiselämän ja virkatöiden ”onnistunut” yhdistäminen – yksityistyvä hallinto romahduttaa poliittisen julkisuuden ja täydellistää veljien keskinäisen riippuvuuden

Keskeinen hyvä veli -verkoston luomisen tapa ja veljeystunteen lisääjä ”metrostruktuurin” mieheyden mallissa oli keskinäisen korruption verkko. Tarkastelen sitä seuraavaksi.

Metropäätöksen kymmenvuotisjuhlien kunniaksi tehty kantelu Valtioneuvoston oikeuskanslerille Risto Leskiselälle synkensi tunnelmia kutsuvieraille järjestetyllä juhla-ajelulla. Oikeuskansleri ohjasi kantelun Uudenmaan lääninhallituksen käsiteltäväksi, joka pyysi selvityksiä asianosaisilta. Metrotoimiston johtaja Unto Valtanen vastasi esitettyihin syytöksiin kirjeellään kaupunginhallitukselle syksyllä 1979.⁷⁵ Valtanen kertoi vastineessaan joutuvansa toimitusjohtajana kanssakäymisiin lukuisten teollisuuden, rakentamisen ja kaupan johtohenkilöiden kanssa.

”Tämä kuuluu ymmärtääkseni normaaliin, nykyaikaisen liikkeenjohdon edellyttämään keskinäiseen kanssakäymiseen, niin yksityisen kuin julkisen sektorin hallinnossa. Miten muutoin liikkeenjohdollisia tuloksia voitaisiin saavuttaa.” Sopimusten ohjaus ja valvonta johtivat Valtasen mukaan yrityksen ja tilaajan edustajan väliseen yhteydenpitoon. Tällaisesta yhteydestä ei hänen mukaansa kuitenkaan saanut tehdä kantelun mukaisia olettamuksia, sillä tällöin jouduttaisiin täysin kestäättömään tilanteeseen. Valtanen jatkoi, että tällöin kyettäisiin asianomaisen virkamiehen yksityiselämä ja virkatoimet yhdistämään vääristyneillä olettamuksilla. Hän katsoi, että koska kaupungin johto, tilintarkastajat tai revisiovirasto eivät olleet hänen virkatoimistaan löytäneet huomautettavaa saattoi hän ”katsoa onnistuneensa yksityis- ja virka-asioitten oikeassa yhdistämisessä”.⁷⁶

Tämän mielessään ”oikeaksi” määrittäneen yhdistämistavan luonteesta Valtanen kertoi poliisitutkinnan alettua omassa lisäkuulustelussaan keväällä 1984. Hän kertoi ravintolakäyntien kuuluneen erottamattomana osana hänen työtehtäviinsä. Töiden hoito ei olisi onnistunut tyydyttävästi ilman ravintolavierailuja. Valtanen sanoi, ettei ollut pyrkinyt ravintoloihin ”minkään henkilökohtaisen intressin vuoksi”. Käynnit olivat olleet ”tiukkaa työtä”, johon hän ”oli joutunut uhraamaan myös vapaa-aikaansaakin kohtuuttoman runsaasti”.⁷⁷

Jo 1977 Valtanen vastasi *Ilta-Sanomissa* olleeseen metron rahoitusta koskevaan kriittiseen pääkirjoitukseen. Vastauksen kielikuvat sisältävät tukahdutettua aggressiota, joka saattaisi kuvastaa narsistista raivoa Valtasta kohtaan esitetyistä syytöksistä. Hän koki tehneensä aina kaiken kaupungin parhaaksi, mutta mikään ei tuntunut vaativalle julkisuudelle riittävän. Valtanen vakuutti lehdessä ettei rahoituspäätöksiä tehtäessä ollut kysymys ”kaupunginvaltuuston pistämisestä seinää vasten”. Hän vakuutti metrotoimiston toimivan täysin samojen periaatteiden mukaan kuin muutkin kaupungin virastot ja laitokset. ”Sen toiminta on siis aina riippuvainen kaupunginvaltuuston

⁷⁵ Liite F23: Valojäljennös Unto Valtasen 25.9.1979 laatimasta Helsingin kaupunginhallitukselle osoittamasta selvityksestä, joka liittyy Martti Sainion oikeuskanslerille 7.5.1979 jättämään kantelukirjelmään. Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/82, KRP:n arkisto, KRP.

⁷⁶ Sama.

⁷⁷ Unto Valtasen lisäkuulustelu 18.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP.

päätöksistä eli se toteuttaa metrotoimikunnan välityksellä niitä päätöksiä, joita kaupunginvaltuustossa tehdään.”⁷⁸

Lisäkuulustelussa Valtanen väitti toimineensa neuvotteluissa aina sillä tavoin ”tiukasti”, että sai oman tahtonsa läpi ja kykeni näin ”ansiokkaasti huolehtimaan kaupungin eduista”. Hänen mieleensä ei koskaan tullut, että hän olisi ravintolatarjoilun takia joutunut ”minkäänlaiseen kiittolisuuden velkaan” mitään yhtiötä kohtaan tai että neuvottelut ravintoloissa olisivat vaarantaneet hänen puolueettomuutensa toimitusjohtajan tehtävässä.⁷⁹

Fantasia itsenäisyydestä ja riippumattomuudesta näkyi myös opastus- ja informaatiojärjestelmien yleissuunnitelmassa vuodelta 1975 kerrottaessa metrotoimiston tunnuksen käytöstä. Merkinä toimi mahdollisimman yksinkertaiseksi tyylitelty kuvasymboli tunneliin ajavista kahdesta vierekäisestä junasta. Tunnusta metrotoimiston oli tarkoitus käyttää ”normaalin yhtiötunnuksen tavoin”.⁸⁰

Ongelma oli yleisempi ja kuvaa ”metrostruktuurin” laajuutta teknostruktuurin sisällä. Valtioneuvoston oikeuskansleri Kai Korte kehotti Valtiontalouden tarkastusvirastoa selvittämään valtionyhtiöiden taloudenpitoa ja valvontajärjestelmiä syksyllä 1985. Viraston tarkastuksissa ilmeni useita toisistaan poikkeavia menettely- ja valvontatapoja. Erityisesti yhtiöiden ylimmän johdon toimet jäivät useasti kattavan valvonnan ulottumattomiin, koska ne vastasivat itse valvonnan järjestämisestä. Väärinkäytökset tulivat esiin ainoastaan tilintarkastusten kautta. Korte evästi Valtiontalouden tarkastusvirastoa kiinnittämään enemmän huomiota siihen, että ylimpien toimihenkilöiden menot liittyivät yhtiön toimintaan ja tulivat yhtiön hyväksi.⁸¹

Ylitarkastaja Hannu Raiskio antoi virka-apua Keskusrikospoliisin metrotutkinnoista vastaavalle tutkimusryhmälle Valmet Oy:n pääkonttorin tarkastamisessa. Raiskio piti tarpeellisena kirjoittaa asiasta muistion, koska pääkonttorin sisäinen tarkastusjärjestelmä osoittautui tarkastuksessa puutteelliseksi. Huomautettavaa oli edustamisessa ja muussa suhdetoiminnassa, liikelennoissa ja ulkomaanmatkoissa sekä tavassa, jolla yhtiön autoja käytettiin.⁸²

Yhtiöllä oli kirjanpitoaan rasittamassa useita edustuslaskuja, joissa oli puutteelliset tiedot osallistujista ja tilaisuuden aiheesta. Niissä ei myöskään ollut selvitystä siitä, miten ne liittyivät yhtiön

⁷⁸ IS 14.12.1977 ”Metroasiassa ei seinää vasten” (Unto Valtanen); teoreettisesti tukahdutetun aggression tuottamasta narsis tisestä raivosta ks. esim. Vuorinen, Risto: Minän synty ja kehitys. Porvoo: WSOY 1998, 122 sekä Kohut, Heinz: The Restoration of the Self. New York: International Universities Press 1977, 77, 121 ja Kohut, Heinz: Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage. The Psychoanalytic Study of the Child, 27/1972:360–400. New York: Quadrangle, 394–396.

⁷⁹ Unto Valtasen lisäkuulustelu 18.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP. Eräs talousrikostutkija on todennut virkamiesten ja yritysjohdon välisistä suhteista julkisuudessa, että silloin kun liikemiehet ”ottavat mukaan virkamiehiä, se ei tapahdu siksi, että heillä on hyvä lauluääni tai että he ovat hauskoja seuramiehiä, vaan virka-aseman takia”. Tästä ks. HS 24.6.1994 ”Poliisijohdon makeat vuodet” (Harri Nykänen).

⁸⁰ Opastus- ja informaatiojärjestelmä 2170 SAT 1 Yleissuunnitelma 10.10.1975 Suunnittelutoimisto G4, 6, esitteet 1969–1982, sekalaiset asiakirjat, Metrotoimiston arkisto, Helsingin kaupunki, HKA.

⁸¹ Valtioneuvoston oikeuskanslerin kirje Valtiontalouden tarkastusvirastolle 19.9.1985 n:o 3844, folio kirjeitä, esitutkintapöytäkirjat memoriaalit R 84/1/82, KRP:n arkisto, KRP.

⁸² HAVAINTOJA VALMET OY:N PÄÄKONTTORIN TARKASTUKSESTA, Muistio 5/94/85 Ylitarkastaja Hannu Raiskio, folio kirjeitä, esitutkintapöytäkirjat R 84/1/82, KRP:n arkisto, KRP.

liiketoimintaan. Erityisesti yhtiön johtokunnan puheenjohtajan Olavi J. Mattilan laskuista selvitykset puuttuivat poikkeuksetta. Laskut olivat myös keskimääräistä suurempia ja yleensä myös Mattilan itsensä hyväksymiä. Ulkomaanmatkoissa oli mukana selviä lomamatkan luonteisia matkoja, kuten matka Prahaan yleisurheilun EM-kilpailuihin vuonna 1978. Selvitykset puuttuivat myös annetuista lahjoista. Tällaiset tiedot oli liitetty ainoastaan neuvostoliittolaisten kauppakumppanien lahjoihin liittyviin tositteisiin. Puutteellisia tositteita oli vuosittain kymmenien tuhansien arvosta.⁸³

Seuraavassa taulukossa on esitetty tarkastusten yhteydessä löytyneet Valmet Oy:n edustus- kulutusitteiden määrät sekä niiden tositteiden sisältämät rahamäärät eritellysti koko Valmetin ja Olavi J. Mattilan osalta vuosina 1975–1982.

*Taulukko 1. Yhteenveto Valmet Oy:n edustuskulutusitteista 1975–1982.*⁸⁴

Vuosi	kpl.	Mattila	Yhteensä	Mattila
1975	560	72	271.725 mk	46.577 mk
1976	530	57	305.943 mk	82.985 mk
1977	397	44	237.047 mk	56.005 mk
1978	188	55	197.057 mk	99.020 mk
1979	209	94	235.026 mk	163.097 mk
1980	109	93	217.730 mk	145.352 mk
1981	154	124	227.356 mk	204.290 mk
1982	110	80	156.651 mk	101.591 mk
Yhteensä:	2257	619	1.848.535 mk	898.917 mk

Yksityisen ja yleisen raja hämärtyi myös autojen kohdalla. Mattilalla oli perheensä käytössä parhaimmillaan 5–8 autoa, joiden polttoainekustannukset Valmet maksoi. Mattilaa kuitenkin verotettiin luontaisena ainoastaan yhdestä autosta.⁸⁵

Valtanen oli omissa lisäkuulusteluissaan erityisen tuhtunut siitä, että hänen ravintolavierailuistaan kyseltiin moittivaan sävyyn. Hänestä työn yhteydessä suoritettua ravintolaedustusta ei voinut katsoa hänen kannaltaan moitittavaksi. Valtanen tohti epäillä, että: ”Vain joku elämälle vieras ahdasmielinen henkilö voi olla sitä mieltä.” Valtasen lisäkuulustelupöytäkirjassa on lisämerkintänä huomautus, jossa todetaan Valtasen kysyttäessä vastanneen kuulustelutilaisuuden luonteen olleen ”ankea”.⁸⁶

Ankeata ei teknostruktuurilla ollut kuitenkaan ollut aiemmin. Valtion rautateiden koneosaston johtaja Jaakko Toivasen mukaan esimerkiksi Oy Strömberg Ab:n edustajat olivat harrastaneet vuosikautia ravintolakestitystä. Tällaista kanssakäymisen muotoa ei kuitenkaan oltu koskaan paheksuttu kenenkään toimesta, eikä sitä edes pyritty salaamaan. Ravintolakestityksellä ei hänen mukaansa ”pyritty millään tavalla vaikuttamaan” hänen henkilökohtaiseen ”virkamiesmoraaliinsa”, eikä hän kokenut kestityksen takia jäävänsä ”kiitollisuudenvelkaan” kenellekään. Hän myönsi olleensa ”hyvän ruuan ystävä”, mutta kiisti sen saattaneen hänen puolueettomuutensa virkamiehenä vaaranalaiseksi. Hän ei myöskään kokenut olleensa tämän takia minkäänlaisessa ”elätissuhteessa”

⁸³ Sama.

⁸⁴ Sama.

⁸⁵ Sama.

⁸⁶ Unto Valtasen lisäkuulustelu 18.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 7–9.

vaikka ajoittain kanssakäymistä oli niin runsaasti, että ravintoloissa käytiin ”useampia kertoja viikossa”.⁸⁷ Hän kuitenkin itse katsoi tarpeelliseksi ryhtyä puhumaan kuulusteluissaan ”elätissuhteesta”.

Strömbergin toimitusjohtaja Fredrik Castrén kirjoitti asiasta muistion liitettäväksi poliisin lisätutkintapöytäkirjaan. Hänestä Strömbergin ja Metrotoimiston välisen tilaussopimuksen täyttäminen ”edellytti jatkuvia neuvotteluja sekä yhteydenpitoa Valtaseen”, joka tapahtui ”ravintoloissa silloisen yleisesti hyväksytyyn käytännön mukaisesti”. Välit olivat hänestä olleet ”täysin normaalit” ja niitä oli ylläpidetty ”normaalin senaikaisen käytännön mukaisella tavalla”.⁸⁸ Välejä ylläpidettiin kalastusretkillä Ahvenanmaalle, maailmanympärimatkalla ja lukuisilla erilaisilla lahjoilla.⁸⁹

Myös Castrén nosti elätissuhteen esille omissa kuulusteluissaan. Hänen mukaansa Valtasta tai Toivasta ei käytetty ravintoloissa ”siinä mielessä, että heidän virkatoimiinsa olisi pyritty vaikuttamaan aikaansaamalla jonkinlainen elätissuhde”.⁹⁰ Ensio Lundmark kuvaili näiden ravintolavierailuiden mittakaavaa kuulusteluissaan.

”Tarkoitus ei missään tapauksessa ollut heikentää sopimuskumppanin edustajan kykyä järkevien oikeustoimien tekemiseen, eikä siihen 56 ravintolakäyntiä antimeineen noin kuuden vuoden aikana nautittuna olisi riittänytään. (...) toki noihin käynteihin sisältyi sopimuskumppania kohtaan osoitetun kohteliaisuuden piiriin luettavia käyntejä.”⁹¹

Rikostutkijoiden epäiltyinä kuulemat, kansalliseen eliittiin kuuluneet miehet eivät olisi voineet asiaa kuitenkaan millään muillakaan tavoin sanallistaa. Asia oli heille liian yleinen. Jos he olisivat myöntäneet syyllistyneensä rikolliseen menettelyyn he olisivat samalla myös tunnustaneet luovuttaneensa oman yksityiselämänsä teknistyvän yritystoiminnan asettamien ehtojen määräysvallan alle. Näin he olisivat myöntäneet olevansa riippuvaisia jostain yleisemmästä moraalisesta koodista, joka yhteiskunnassa vallitsi. Riippuvuus oli kuitenkin jotain sellaista jota ei voinut myöntää, sillä sehän likasi siihen sisältyneen ”häpeän” kautta.

Kuvaavan esimerkin tämänkaltaisesta psyykkisestä reaktionmuodostuksesta asiaan liittyen tarjoaa puhelinkeskustelun seuraaminen, jonka Unto Valtanen ja Siemens Oy:n johtaja Ville Arvola kävivät tutkintatoimien jo käynnistyttyä.⁹² Asian tuottamalta ahdistukselta suojaudutaan siirtämällä se itsen ulkopuolelle, josta se ryhtyy vainoamaan sisältämänsä uhkaavan tiedon takia.

”UV: Niin. Katos sitä kun nyt ei tiedä, ett ett mistä tätä johdetaan. VA: Kuule sitä ei tiedä kukaan. UV: Niin. VA: Sitä ei tiedä kukaan. UV: Siis jostain tätä johdetaan, mut tota mistä, niin se on yks kysymys. Sen sano tänään kaks joitten kans mä istuin ja söin lounasta. Ne sano et se on ihan selvä ja sitä sano, sitä sano myöskin Päivärinta.”⁹³

⁸⁷ Jaakko Toivasen kuulustelu 13.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 13.

⁸⁸ Fredrik Castrénin muistio, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 23–25.

⁸⁹ Ks. R 84/82 liitteet kuiteista.

⁹⁰ Fredrik Castrénin kuulustelu 16.5.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 20.

⁹¹ Ensio Lundmarkin kuulustelu 26.4.1984, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 58.

⁹² Psyykkisestä reaktionmuodostuksesta ks. Freud, Anna: *The Ego and Mechanisms of Defense*. (The Writings of Anna Freud, Vol. 2). New York: International Universities Press 1971 (1936). Erityisesti kpl. 4.

⁹³ Liite E10a puhelinkeskustelu Unto Valtanen – Ville Arvola (ei pvm.), s. 7, Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit

Pohtimatta syyllisyyden tai syyttömyyden kysymyksiä huomio keskitetään miettimään valtakeskusta, joka miehiä tuntuu uhkaavan. Vainoharhaiselta vaikuttava fantasia organisoidusta salaliitosta kertoo logiikasta, jonka mukaisesti nämä miehet olivat 'yleistä hyvää' edustaessaan asettuneet syyllisyyden ja syyttömyyden tuolle puolen, kansalliseksi objektiviteetiksi, joka heissä sai edustuksensa suhteessa kansaan.

Strömbergin Lars-Erik Hukkinen kertoi omassa kuulemistilaisuudessaan mistä tällainen "maan tapa" ravintoloissa edustamiseen alkujaan oli peräisin. "Osittain ravintolassa edustaminen juontaa juurensa jo heti sodan jälkeen alkaneeseen tapaan, mitä hyvin monet yritykset käyttivät, ja josta oli ajanmittaan muodostunut todella tietynlainen 'liiketapa'." Tilaisuuden luonteista Hukkinen kertoi, että "rapatessa roiskui", jolloin joskus innostuttiin ja aikaakin kului tällöin enemmän.⁹⁴

Tavalla oli yhteys myös laajempiin poliittisiin ympyröihin. Vieraanvaraisuutta osoitettiin myös virkamiehien yhteistyökumppaneille Neuvostoliitosta. Suurin syy tähän oli se, että virkamiesten edustusmäärärahat valtiolla olivat pienet. "Tämä perustui täysin vastavuoroisuusperiaatteeseen, naapurin osoittamaa ylenpalttista vieraanvaraisuutta ei olisi ollut mahdollista sivuuttaa kovin vaatimattomasti, koska se olisi tulkittu epäkohteliaisuudeksi", Hukkinen totesi kuulusteluissaan.

Sidos omaan verkostoon koettiin niin musertavaksi, ettei mistään työskentelykulttuuriin kuuluneesta asiasta voitu olla eri mieltä. Tämäkin kertoisi itsen luovuttamisesta jonkin suuremman käyttöön oman psyykkisen jatkuvuuden turvaajana miesten itsensä muodostamassa sosiaalisessa yhteisössä. Paastelan mukaan korruptio voi olla hyvinkin yhteisöllistä ja sillä tavoin "holistista", että jokseenkin kaikki valtiokoneiston päätöksentekijät ottavat vastaan lahjuksia.⁹⁵ Metrossa toiminta olikin holistista siinä mielessä, että lahjoja annettiin kaikille niille, jotka vastasivat hankintapäätöksistä ja jotka tiesivät asiasta. Näin piirin suuruutta saatettiin säädellä korruptiota antaneissa yrityksissä.

3. Metrofantasmat mieheyden kriisin kuvaajana

Seuraavaksi otan aiheeseeni viimeisen näkökulman. Siirryn käsittelemään metroon liittyviä mieheyden ryhmäfantasmoja psykodynaamisena ilmiönä. Etenen pääsääntöisesti kronologisesti, jotta kuvaston sävyjen ajallinen muutos tulisi paremmin esille.

Pääasiallisesti lehtimateriaalista koostuvaan aineistoon liittyvä psykoanalyttinen esioletukseni on, että voimakkaita tunnekuvauksia sisältävissä puheenvuoroissa koetettiin käsitellä itseen liittyviä hajoamispelejä symbolisesti. Tunneladatut symbolit ryhtyvät asiallisen informaationsa lisäksi kertomaan muutoksen aiheuttamasta käymistilasta ryhmän jaetussa todellisuudessa. Talojen tukipaalujen huojumisesta puhuttaessa saatettiin siis samanaikaisesti kuvata pelkoa sekä oikeiden talojen kannatinpaalujen hajoamisesta, että myös minuutta tukevien paalujen huojumisesta. Liitetyiväthän kaikki seuraavassa lainatut voimakkaita tunnekuvauksia sisältävät artikkelit tavalla tai

R 84/82, KRP:n arkisto, KRP.

⁹⁴ Lars-Erik Hukkisen kuulustelu (ei pvm.), Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/3/82 Li 3, KRP:n arkisto, KRP., 34–39.

⁹⁵ Paastela 1995, 16, 74–76.

toisella metron rakentamiseen, sen toimintakykyyn tai sen rakentamisen yhteydessä ilmenneisiin väärinkäytöksiin ja epäselvyyksiin.⁹⁶

3.1. Lapsuuden puolustus esiin pyrkivän subjektiivisen objektivismin kuvaajana

Metron rakentamisen edistyminen nostikin pintaan konkreettisten ja odotettavissa olevien muutospaineiden tuottamia kysymyksiä. Aulis Lerssi ja seitsemän muuta Suomen Turistiauto Oy:n/Helsingin-Maaseutu-Liikenne Oy:n työntekijää kyselivät alkuvuodesta 1979 HKL:lta ”Miten meidän käy?” mielipidekirjoituksessaan *Demari*-lehden palstoilla. Asia koski heidän tietoonsa tullutta suunnitelmaa, jolla HML:n toiminta aiottiin lakkauttaa ja sen toiminta siirtää vantaalaiselle Liikenne Oy:lle liityntäliikenteen järjestelyjen yhteydessä. Kirjoittajat viittasivat Kokoomuksen kaupunginvaltuustoryhmän puheenjohtajan vuotta aiemmin antamaan vakuutukseen, ettei tällaisesta ollut pelkoa. Kaupunki ei tulisi luopumaan omistamistaan liikenneyhtiöistä ”missään tilanteessa”.⁹⁷

HKL:n, MHL:n ja STA:n toimitusjohtaja Heikki Laamanen vastasi muutamaa viikkoa myöhemmin työntekijöiden kirjoitukseen todeten, että ”informoitu on”. Laamanen totesi ilmoitukseensa nojaten, että väite ilmoittamattomuudesta oli perätön. Hän myös irtisanoutui vastuusta todeten, että lopullinen päätös ei ollut hänen käsissään. ”Yhtiön toiminnan lopettaminen ja liikennealueiden jakokysymys ei ole yhtiöiden päätettävissä. Nämä asiat ratkaistaan kaupungin päättävissä elimissä”, hän totesi vastineensa lopuksi.⁹⁸ Valmistumisen lähestyessä HML:n toiminta lakkautettiin liikennettä uudelleen järjesteltäessä.⁹⁹

Lehtiartikkeleissa Metroon yhdistettiin tällöin vielä pyhyden elementtejä. Eräässä Kallion virastotalojen sijoittelua koskevassa artikkelissa kerrottiin Metroaseman uloskäynnin kohdalle rakennettavista kaupungin virastotaloista. Näiden tuli muodostaa ”portti” Kallion kirkolle päin kuljettaessa.¹⁰⁰ Metron rakentamispäätöstä Helsingin kaupunginvaltuustossa vuonna 1969 tekemässä ollut kirjailija Arvo Salo (sd.) ilmaisi saman asian vielä suoremmin vuotta ennen ensimmäisen vaiheen valmistumista 1981. Hänestä ”Hakaniemen ja Kallion metroasemat” olivat ”komeita kuin kirkot.” Niitä katsoessa saattoi ymmärtää, että ”metroa on rakennettu kuin Iisakin kirkkoa”.¹⁰¹ Olivathan ne metromiesten ”hiipuvan potenssin” monumentteja, kuten Kyösti Skyttä kolumnissaan tuli havainneeksi.¹⁰²

Lehtiin alkoi ilmaantua paljon aiempaa voimakkaampia projektioita, joilla metroon liittyville ahdistuksille koetettiin löytää symbolinen muoto. Artikkelit noudattivat pitkälti samaa kaavaa. Ensin koko hankkeen mielekkyys kyseenalaistettiin, mutta lopussa epäilyn herättämä muutos-

⁹⁶ Alford 1989, 7. Alfordin mukaan tärkeintä on lähteisiin sisältyvien tunneilmaisujen kuunteleminen niiden tapahtumahetken muodostamaa taustaa vasten.

⁹⁷ *Demari* 2.2.1979 ”Kuinka meidän käy, HKL?” (Oiva Pöyhönen, Teuvo Honkanen, Aulis Lerssi, Tapio Rouvinen, Ilmo Tranberg, Erkki Kähkönen, Heino Häyrinen, Heikki Räsänen).

⁹⁸ *Demari* 15.2.1979 ”Informoitu on” (Matti Laamanen).

⁹⁹ HML Oy:n rekisteröintiasiakirjat, Patentti- ja rekisterihallituksen arkisto, PRH.

¹⁰⁰ *US* 10.2.1979 ”Virastotalosta portti Kallion kirkolle” (ei tekijää).

¹⁰¹ Pääkaupunki 24.9.1981 ”Kiskoja pitkin” (Arvo Salo).

¹⁰² *SK* n:o 23 8.6.1979 ”Mies ja monumentti” (Kyösti Skyttä), 22. Skyttä huomaa artikkelissaan lainata ”maineikkaan” kaupunkikulttuurin tutkijan Lewis Mumfordin intuitiivista viisautta monumenttien ja halutalouden suhteesta kirjoittaessaan: ”Maanpäälliset ja maanalaiset monumentit on aina suunnattu kohti kuolemaa ja kiinteitä muotoja.” Niiden tarkoituksena on pysäyttää liike.

ulottuvuus vedettiin kiinni joillain lukijoita tynnyttävillä ilmaisuilla. Helmikuussa 1979 syytettiin vantaalaisten ”valloittavan” helsinkiläisten pikabussit. ”Puolustuksena” esitettiin linjayhteyksien määrän olevan tyydyttävällä tasolla. Lopulta kerrottiin kaupunginjohton huojentavana kantana ”[m]ullistuksia ei tule”.¹⁰³

Jotain kuitenkin oli tulossa. Metroprojektin yhteydessä tapahtuneet ja jo tietoon tulleet väärinkäytökset herättivät ahdistusta. Tilanteen synnyttämät esitietoisuuteen kumpuilevat aspektit saattoivat olla vaikuttamassa siihen, että ylipormestarin asiantuntijapaneelissa nimettömän välihuudon tehneen kansalaisen antama kovaääninen vakuutus siitä, miten ”Helsingissäkin osataan vauvoja tehdä” nostettiin lehdissä artikkelin otsakkeeksi.¹⁰⁴

Asia liittyi myös yleisempiin Suomessa tuolloin esitettyihin toiveisiin. Suomessa vietettiin kansainvälistä lasten vuotta 1979. Vuoden alussa lähes samaan aikaan välihuutokeskustelun kanssa oli kansanedustajaehdokas Pirjo Antvuorella (lib.) maan suurimmassa päivälehdessä *Helsingin Sanomissa* neljän vaalimainoksen sarja, joka huipentui koko sivun värimainokseen 17.3.1979.¹⁰⁵ Antvuoren mainokset saivat välittömästi aikaan aggressiivisia reaktioita. Espoolainen nimimerkki S. G. muistutti jo muutaman päivän päästä yleisönosastolla, että vaalimainoksen hinnalla jokin nuoripari olisi päässyt oman asunnon omistajaksi. Hän peräänkuulutti suhteellisuuden tajua lähettäen vielä lopuksi Antvuorelle ja kaikille muille veronmaksajien rahoja puoluetukena nauttiville ehdokkaille terveisiä todetessaan ”[ä]lkää olko ärsyttäviä”.¹⁰⁶ Ärsyttävyys viittaa tässä tiedetyn, mutta poispainetun asian julki tuomiseen.

Mikä Antvuoren mainoksissa sitten herätti näin kiivasta vastustusta? Osuiko hän mahdollisesti yhteen kulutusyhteiskunnan maskuliinisuuden ideologisista kipupisteistä? Arvostelihan hän juuri metroprojektien ja moottoriteiden rakentamisen logiikkaa ja niihin liittyvää tukahduttavuutta. Kaiken huipuksi hän vielä esitti noiden projektien toteutumisen syyksi sairaaloiden, terveyskeskusten, vanhusten palvelutalojen, päiväkotien, leikkikenttien ja nuorisokeskuksien toteutumatta jäämisen.

Kuva 7: Antvuoren aggressioita herättäneessä mainoksessa ollut kuva lapsesta.
Kuvan lähde: HS 17.3.1979.

¹⁰³ US 28.2.1979 ”SYYTÖS: Vantaalaiset valloittivat pikabussit PUOLUSTUS: Mellunmäen bussiyhteydet tyydyttävät VASTAUS: Mullistuksia ei tule” (ei tekijää).

¹⁰⁴ Helsinki-lehti 1.3.1979 ”Kyllä Helsingissäkin vauvoja osataan tehdä” (ei tekijää).

¹⁰⁵ HS 4.3.1979 ”1200 MILJOONAN MARKAN LEIKKIKALU”, HS 11.3.1979 ”HYVÄT HERRAT. EI KUITATA LASTA JUHLAPUHEILLA”, HS 15.3.1979 ”SAIRAALOILLA ON MAMMUTTITAUTI” ja HS 17.9.1979 ”METRORAHOILLA OLISIMME SAANEET 10000 PERHEASUNTOA”.

¹⁰⁶ HS 21.3.1979 ”Vaalimainoksen hinnalla asunto” (S. G.). Mielipide-palsta.

Eniten aggressioita herättäneessä viimeisessä kokosivun mainoksessa kyseenalaistettiin vallinnut järjestys kohta kohdalta. Yhteiskunta tarvitsi Antvuoren mukaan konkreettisin toimenpitein lapsille annettavaa suoraa tukea. Antvuori halusi politiikkaan enemmän naisia. He voisivat pohtia asioita ja äänestää oman tahtonsa mukaan, jos asia niin vaatisi. Se olisi ”henkistä vapaamielisyyttä” ja toimisi ”yli jäykkien puoluerajojen”. Antvuoresta tämä oli mahdollista, koska enää ei pakon lisäksi ollut kiire. Nyt elettiin hänestä toisen sukupolven aikaa. ”Lasta” ei enää saanut ”kuitata juhlapuheilla”. Nyt lasta olisi täytynyt myös kuunnella.¹⁰⁷

Keskipohtajanmaa-lehdessä kirjoitettiin myös lapsen puolesta. Kolumnissa nähtiin onnellisia lapsia tulevan köyhistäkin perheistä, jos he ovat saaneet kasvaa äidin ja isän rakkauden ympäröiminä. Ydinasiaksi tuli ottaa viesti siitä, että ”lapsi ei saa olla elintason nousun este, välttämätön paha, vaan todellinen aarre”. Kirjoittaja vaati asioiden arvojärjestyksen muuttumista. ”Lapsen vuosikin olisi riisuttava rikkamasta ja tajuttava lapsen itseisarvo.”¹⁰⁸

Esitietoisien tason viestinä mainoksissa ja artikkelissa oleva lapsen puolustus aukenee monenlaisiin tulkintoihin. Ottaen ajallisen kontekstin huomioon lapsen toiveena esitetty vetoamus saattaisi kuvata sellaisen subjektiviteetin puolustuksena nähtävän välittävän kannan ilmaisua, joka pyrki vapauttamisen tilan saamiseen. Nujertavaksi koetun kansallis-absoluuttisen moraalien asettamisen objektiviteetin armoilta pois pääsemiseksi oli kyseenalaistettava tuon yleisen hyvän pyhimät asiat, joita metrot, moottoritiet ja hyvät suhteet Neuvostoliittoon symboloivat.¹⁰⁹ Isän ja äidin rakkauden ympäröiminä kasvaminen saattaa liittyä myös ahdistukseen, jota Kekkonen heikentyvä kunto aiheutti. Palaan tähän aiheeseen hieman edempänä.

Tällaista subjektiviteettia kunnioittavaa välittävää moraalikäsitystä Paastela kutsuu objektivismiksi. Sen mukaan on olemassa ”empiirisesti havaittavissa olevia, kaikille kulttuureille ominaisia moraalisia arvoja, jotka toimivat viimekätisenä perustana oikeudenmukaisuuden ja moraalisen totuuden suhteen jonkun niihin sisältyvän objektiivisen, toivottavan tai ei-toivottavan ominaisuuden takia”. Tällä tavoin on mahdollista välttää absoluuttista moraalista vastustettaessa lankeaminen moraalisen nihilismin sudenkuoppaan, joka kieltäisi moraalisen hyvän (*sittlichkeit*) olemassaolon sinänsä. Arvottamiseen liittyy tämän ajatustavan mukaisesti subjektiivinen momentti. Tieto ja aistihavainto ovat kyllä suhteellisia, mutta silti arvot eivät ole kokonaan riippuvaisia ihmisyksilön kokemuksista ja tunteista. On jotain niiden ulkopuolella olevaa, joka psykoanalyttisesti ajatellen mahdollistaa realiteettitestauksen, eli kahdenvälisen todellisuustarkastelun suhteessa omiin arvoihin ja asenteisiin. Kaikkein vaikeinta ”totuuden” hyväksyminen on silloin, kun sen esittäminen on voimakkaasti ideologisesti sanktioitua.¹¹⁰ Psykoanalyysi ajattelee moraalisen hyvän toteutuakseen vaativan myös aistillisen havainnon (*sinnlichkeit*) realisoitumisen ihmisen kokemusmaailmassa.¹¹¹

Tulkintaa kipupisteeseen osumisesta tukisi se, että muutama viikko arvostelunsa jälkeen Antvuori puhui lehtihaastattelussa ”todellisesta verilöylystä” ja kertoi olevansa ehkä ”liian kilttikin”. Lopussa

¹⁰⁷ HS 17.3.1979 ”METRORAHOILLA OLISIMME SAANEET 10000 PERHEASUNTOA” (koko sivun vaali-ilmoitus).

¹⁰⁸ *Keskipohtajanmaa* 7.4.1979 ”Vuoden lapsi” (Salon Liisa) Avotulilla-osastolla.

¹⁰⁹ Vrt. Paastela 1995, 20.

¹¹⁰ Emt. 20–21; realiteettitestauksesta ks. esim. Weiss, Joseph: *How Psychotherapy Works. Process and Technique*. New York & London: Guilford Press 1993, 25–42, 66–67, 92–123, 129–136, 140–142.

¹¹¹ Vrt. esim. Siltala 2001, 3–4.

hän päätteli, että hänen ehkä ”pitäisi välillä heilutella ruoskaa”.¹¹² Oliko mainosnäkyvyydestä seuranneen julkisuuden tuottama naristinen huippukokemus kenties liiankin intensiivinen?

3.2. Pyhyys liiketilassa

Jotain metroa rakentavien miesten mieheyttä määrittävästä ja objektiviteetiksi korottamasta subjektiviteetista oli todellakin liiketilassa tuolloin. Julkisuuteenhan oli alkanut tihkua tietoja metron väärinkäytöksistä sen jälkeen kun Martti Sainio oli tehnyt yhdessä Toivo J. Kankaalan kanssa metropamfletin vuonna 1976. Huhtikuussa 1979 otsikoitiin useassa lehdessä Helsingin seurakuntien kirkkovaltuuston tekemästä päätöksestä, jolla se luopui Kaivokadun metroasemalle tekemästään tilavarauksesta. Taloudellisten syiden lisäksi esitettiin huoli siitä, että ”ulkopuolisten tekijöiden johdosta” tila ”saattaisi muodostua häiriön ja epäjärjestyksen kohteeksi”.¹¹³ Hieman aiemmin maaliskuussa oli jo ehdotettu ”myrkkujen” ja ”jätteiden” varastoimista metrotunneleihin.¹¹⁴ Maaliskuun lopulla 1979 kerrottiin Kluuvin olevan ”puujalkajätti savessa” ja Helsingin keskustan ”huojuvan lahoavien paalujen” varassa.¹¹⁵ *Suomenmaa*-lehdessä kerrottiin ”yrittäjän pelivaran olevan erittäin pienen”.¹¹⁶ Miksi kaikki nämä uutiset juuri nyt ja juuri näillä sanoilla?

Toukokuussa rakentamispäätöksen kymmenvuotisjuhlapäivänä Sainio jätti metrosta kantelun oikeuskanslerille. Kantelua aiemmassa lehtiartikkelissa hän kertoi, ettei vastustanut metroa sinällään, vaan tapaa jolla asiat oli hoidettu.¹¹⁷ Hän oli siis varteenotettava vastustaja eikä se ”metrovalittajana” tunnettu ”purnari ja yllytyshupsu”¹¹⁸, ”Don Quijote”¹¹⁹ tai ”toimenpiteitä vaativa kantelija”¹²⁰, joksi häntä julkisuudessa journalistien toimesta leimattiin.

Kansan Uutisissa kyseltiin huhtikuulla, ”tuleeko lypsymälle rajat” liikenteen rahoitukseen liittyen.¹²¹ ”Metrossa murhataan”¹²² artikkelissa oltiin huolissaan New Yorkin tilanteesta, jossa kaduilla riehuvan rikollisuuden lisäksi oltiin jouduttu uuden uhan eteen ”taistelemaan myös maanalaista väkivaltaa vastaan”. Kaupunkilaiset olivat tämän seurauksena alkaneet vältellä New Yorkin metroa, vaikka sen kerrottiin olevan kaupungin ”nopein ja helpoin joukkokuljetusjärjestelmä”. Samaan aikaan HKL:n toimitusjohtaja Matti Laamanen ”löi lyttyyn” Helsingin julkisen liikenteen

¹¹² Uusi Polttopiste 15.3.1979 ”Pirjo Antvuori: ’Vaalikampanjassa pitää olla syvälinen sanoma’” (Jarmo Mäkelä).

¹¹³ US 7.4.1979 ”Metroon ei kappelia”; Hbl 6.4.1979 ”Inget kyrkorum i metrostation”; Helsinki-lehti 11.4.1979; Pääkaupunki 12.4.1979 ”Metron kappeliajatus peruuntui”.

¹¹⁴ HS 19.3.1979 ”Myrkyt ja jätteet metrotunneliin” (Ympäristönsuojelija).

¹¹⁵ Etelä-Suomen Sanomat 31.3.1979 ”Helsingin keskusta huojuu puupaaluilla” (ei tekijää); Lapin Kansa 30.3.1979 ”Pohjavedenpinnan lasku uhka perustuksille” (ei tekijää); US 27.3.1979 ”Kluuvi, puujalkajätti savessa” (Rauno Iitti).

¹¹⁶ Suomenmaa 7.3.1979 ”Yrittäjän pelivara on erittäin pieni” (ei tekijää).

¹¹⁷ Aamulehti 8.4.1979 ”Kantelu Helsingin metrosta” (Raimo Tuomi).

¹¹⁸ Vuosaari 8.10.1981 Puumerkki-palsta.

¹¹⁹ US 12.5.1979 ”Puolentoista miljardin kysymys – Kuinka suuri on metrokantelun ominaispaino?” (Rauno Iitti).

¹²⁰ US 6.10.1981 ”’Metro-kantelija’ Martti Sainio: Nyt on toimenpiteiden aika!” (Esko Rusanen).

¹²¹ KU 24.4.1979 ”Tuleeko ’lypsymälle’ rajat? Helsinki heruttanut väljästi miljoonia bussiyhtiöille” (V. A.) ks. myös Demari 19.4.1979 ”Helsinki lihottaa yksityisiä bussifirmoja” (Jorma Bergholm).

¹²² HS 25.4.1979 ”Metrossa murhataan” (ei tekijää).

rahoituksesta tehdyn HEJULI-tutkimuksen.¹²³ Artikkeleihin sisältyi tulkintaa auttava lipsahdus¹²⁴, jossa puhuttiin HML:stä ja STA:sta ensin kaupungin omistuksessa olevina yrityksinä, mutta myöhemmin viitattiin niihin aivan kuin ne olisivat olleet yksityisyrittäjiä.

3.3. Happamia ilmeitä ja turvattomuutta

Huhtikuun lopulla tuli julkisuuteen Metrotoimikunnan salainen muistio. Siinä katsottiin olevan vain ”ajan kysymys” koska valtio liittyisi mukaan metron kustannuksiin. Lehden mukaan muistio oli laadittu metrotoimikunnan säilyttämiseksi ”ikuisesti”. Muistiossa puhuttiin ”itsestäänselvyytenä laajasta verkostosta”. Lehti esitti myös kritiikkiä toimikunnalle ”Metron jatkamisen perusteluksi ei suinkaan riitä se, että muuten metrotoimikunnan korvaamaton, poliittisesti epäpoliittinen ja hyviä suhteita rakentanut ’tiimi’ hajaantuisi.”¹²⁵ Vapunpäivänä *Helsingin Sanomien* metroa koskevassa artikkelissa kerrottiin metrotoimiston ”haluavan pitää itsenäisyytensä”.¹²⁶

Kantelun aikaan¹²⁷ vietettiin rakentamispäätöksen kymmenvuotisjuhlaa varsin happamin ilmein.¹²⁸ Metrotoimikunnan puheenjohtaja Ylermi Runko (sd.) esitti toivomuksen, että ”rakennettaisiin yhdessä, eikä enää revittäisi”. Erityisesti Runkoa harmitti kritiikin ”epäasiallisuus”.¹²⁹ ”Olemme tehneet suuren palveluksen maalle”, totesi Teuvo Aura metrosta ja sen tulevista ulkomaankaupoista.¹³⁰

Kuva 8: Rakentamispäätöksen kymmenvuotisjuhla-ajelulla. (vas. Ylermi Runko, Teuvo Aura, Pentti Poukka.)

Kuvan lähde: IS 8.5.1979.

¹²³ Demari 25.4.1979 ”Laamanen löi lyttyyn Hejuli-tutkimuksen” (ei tekijää).

¹²⁴ Freud, Sigmund: *Gesammelte Werke. Chronologisch geordnet. Sechster Band. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten.* London: Imago Publishing Co 1940, 181–205. Douglas, Mary: *Implicit Meanings. Essays in Anthropology.* London & New York: Routledge 1975, 90–114. Ala 1999, 23.

¹²⁵ IS 28.4.1979 ”Salainen muistio” (ei tekijää).

¹²⁶ HS 1.5.1979 ”Metrotoimisto haluaa pitää itsenäisyytensä” (ei tekijää).

¹²⁷ HS 7.5.1979 ”Metron rahoista ja urakoista kantelu” (Juha Muurinen).

¹²⁸ IS 8.5.1979 ”Hyvin kiihtyy METRO” (Eija Ailasmaa).

¹²⁹ ESS 8.5.1979 ”Helsingin metroa puuhattu 10 vuotta” (ei tekijää).

¹³⁰ US 8.5.1979 ”’Suuri palvelus maalle’ Aura uskoo metron menevän kaupaksi” (Ilkka Juva).

Kuvan ja artikkelin viestit olivat ristiriidassa toistensa kanssa. Kuvassa miehet ovat allapäin, mutta asiasta kertoneessa artikkelissa korostettiin metron liittynyttä hallinnan ulottuvuutta. Asiat eivät sujuneet kuten niiden metromiesten näkökulmasta piti sujua.

”Koeajoin metron eilen, (...) En niin kuin Ahon Rautateiden Liisa, josta tuntui että hän istui vauhkon hevosen rattailta, joka suitsettomin suin alamäkeä laukkasi, vaan kuten tieteellis-teknisen vallankumouksen ajan tytär ainakin: kiihtyvyydet, tyristorit ja voltit hm...halliten ja hyvin muistaen, että Gagarin lensi avaruuteen jo 1961.”¹³¹

Kantelun jälkeisissä artikkeleissa hallinnan ja turvallisuuden kielikuvat saivatkin yhä liioitellumman tuntuista huomiota. Ilmapiiriin oli selvästikin hiipinyt pysyvää turvattomuuden tunnetta. Oululaisessa *Kalevassa* julkaistiin Aleksander Turundajevskin artikkeli, jossa hän haastatteli Leningradin metron turvallisuudesta vastaavia miliisejä. Jokin aiemmin pidätely tuntui nyt olevan pääsemässä irti, sillä artikkelissa pantiin näytteille ihmisvirran tulvehtimista ja sen aiheuttaman uhkan patoamista. Töihin menevien ihmisten virta uhkasi artikkelissa muuttua hallitsemattomaksi vyöryksi.

”Se tapahtui ruuhka-aikana. Liukuportaille kiirehtivien ihmisten virrassa kompastui ja kaatui eräs nainen. Seinien ahdistama väkijoukko ei voi kiertää estettä eikä pysähtyä: etumaiset eivät pysty pidättämään takaa tunkevia ihmisiä, jotka puolestaan eivät näe eivätkä ymmärrä, mitä edessä on tapahtunut. Metro toimii kuin kello: junia tulee puolentoista minuutin väliajoin. Junasta tulvahtaa laiturille samanaikaisesti yli seitsemäsataa ihmistä. Pieni häiriö laiturilta poistuttaessa ja se, mitä liikenteen työntekijät ikävästi nimittävät matkustajavirraksi, uhkaa muuttua matkustajavyöryksi. Siinä voivat kärsiä muutkin kuin kaatunut - joukossa on vanhuksia, raskaana olevia naisia, lapsia... Tilanne oli muuttumassa kriittiseksi - vielä hetki, ja siitä tulisi uhkaava. - Auta minua! - huusi kersantti Timofejev viereen osuneelle nuorelle pojalle. Kahdestaan he syöksyivät hämmentyneiden ihmisten pyörteeseen. Hetken kuluttua onnettomuuden uhri jatkoi matkaansa selvinneenä pelkällä säikähdyksellä, kuten on tapana sanoa. Välikohtaus oli ohi.”¹³²

Mutta ”välikohtaus” ei symboloinnista huolimatta vielä yhteiskunnassa ollut ohi. Oikeuskansleri ei jostain syystä tehnyt kantelulle mitään, vaan siirsi sen kunnallislain 145 § 1 momenttiin viitaten Uudenmaan lääninhallituksen käsittelyyn. Maaherra Kaarlo Pitsinki lupasi asiassa mahdollisimman nopeaa käsittelyä¹³³, mutta tästä huolimatta vastauksen antoa kanteluun venytettiin aina lokakuulle 1981 asti.¹³⁴ Vastaus oli shokki. Siinä todettiin kaupunginjohdon ja metrotoimikunnan ylittäneen toimivaltansa rajat metrovaunujen kauppoihin liittyvissä päätöksissä.¹³⁵

Metron liittyneet kielikuvat olivat kuitenkin aktivoituneet julkisuudessa jo kuukautta ennen kantelun vastauksen tuloa. Syyskuulla kerrottiin metrolle ehdotetun postimerkin ”juuttuneen pöydälle”. Todettiin myös, että metron ”valmistuminen merkitsee uuden vaiheen alkamista”.¹³⁶ Syyskuun lopussa metroa vastustanut Panu Toivonen (pop.) täytti 60 vuotta. Hänen syntymäpäivähaastatteluisaan puhuttiin ”metrohölmöilystä” ja ”metromöröstä”. Kaiken takana oli yleisempi ongelma: ”presidentti” oli ”lahottanut eduskunnan diktatuurillaan”. Siksi ”koko

¹³¹ IS 8.5.1979 ”Hyvin kiihtyy METRO” (Eija Ailasmaa).

¹³² Kaleva 27.5.1979 ”Turvallisesti metrossa” (Aleksander Turundajevski).

¹³³ US 7.6.1979 ”Oikeuskansleri teki siirron – Lääninhallitus sai harteilleen metrokantelun” (ei tekijää). Ko. Kunnallislain pykälässä todetaan olevan lääninhallituksen asia pitää silmällä, että kuntien hallintoa hoidetaan lakien mukaan. Lääninhallituksella oli oikeus saada selvityksiä ja tietoja asiaa koskien tarpeen vaatiessa.

¹³⁴ Hbl 6.10.1981 ”Aura, Valtanen och stadstyrelsens prickas: metrobeslut var olagliga” (ei tekijää).

¹³⁵ US 6.10.1981 ”Ilaskivi lupaa metrotutkimuksia – Miljoonista päätetty väärin” (ei tekijää).

¹³⁶ Helsinki-lehti 24.9.1981 ”Metron postimerkki juuttui pöydälle” (ei tekijää).

parlamentti” oli ”täynnä päätöksentekoon kykenemättömiä vätyksiä”. Tällainen ”takavuosien kyyristely” oli ”harmittanut” Toivosta.¹³⁷

Juuri ennen kantelua kerrottiin Leningradin rakentavan ”suojavallia tulvia” vastaan.¹³⁸ Kantelun tullessa julkisuuteen nimettiin ensimmäisen kerran syyllisiä julkisesti. Ilaskivi lupasi asiassa ”perinpohjaisia tutkimuksia”, ”lopullisia selvityksiä” ja ”likapyykin pesua”, mutta ”kenenkään päätä ei näillä näkymin” oltu ”vaatimassa vadiille”. ”Helsingin kunnia oli kolahtanut”, mutta silti Ilaskivi vakuutteli, että kyse oli ”juridisesta, puhtaasti juridisesta asiasta”.

Keskustapuolueen lehdessä pahimpana epäkohtana pidettiin sitä, ettei toimikunnassa ollut edustettuna keskustapuolueen jäsentä. Artikkelissa luotiin mustavalkoista asetelmaa, jotta asia selkiytyisi. Lehti mainitsi kaupunkisuunnittelulautakunnan menettäneen merkitystään liikennesuunnittelussa metrotuimikunnalle. Tämä piti kyllä paikkansa, mutta lehti unohti mainita molemmissa istuneen puheenjohtajan paikalla Elannon pääjohtajan Ylermi Rungon (sd.). Uudenmaan lääninhallituksen kansliapäällikkö Juhani Rinne näki asiassa ”heijastuvan sen ongelman, että julkisen hallinnon toimet ovat yllättävällä tavalla yksityistyneet”.¹³⁹

3.4. Itsenäisyydestä rankaisevaa isää etsitään kuristavissa häätunnelmissä

Lehdissä toivottiin nopeita ratkaisuja, jotta rakentaminen ei kärsisi. Kantelun tehneestä Martti Sainiosta puhuttiin ”kansantribuunina”, jonka ”yhdenmiehensodassa salakähmäisyyksiä vastaan” oli saavutettu ”tärkeä voitto”. Tärkeintä kuitenkin oli, että rata tultaisiin edelleen saattamaan toimintaan, sillä ”ristiriitojen aiheuttamasta umpisolmusta” oli ”päästävä”.¹⁴⁰ *Demarissa* kyseltiin ”mitä mielessä liikkuu?”¹⁴¹ *Ilta-Sanomissa* huomattiin ”kuuman keskustelun” lomassa kysyä ”puhdistaa postimerkki metron maineen?”¹⁴² *Demarissa* metron kerrottiin olleen ”pinnalla synnyttämispäätöksestään lähtien”. Sotkun oli lehden mukaan aiheuttanut se, että ”vähemmistö ei ollut nakertamatta tyytynyt enemmistön kantaan”. Siksi metro ”toivotettiin sitä enemmän tervetulleeksi, mitä lähemmäksi lähtölaskennan nollatilannetta siirrytään”. ”Metro-odotukset ovat juuri tällä hetkellä korkeimmillaan.” Tapaus antoi *Demarin* mukaan aiheutta myös pohtia sitä, miten ”kunnallishallintoa yleensä voidaan joustavasti hoitaa, jos päättäjät kahlitaan liian tiukoin muotomääräyksin.”¹⁴³ ”Olen pumpattu tyhjäksi”, totesi metrotuimiston toimitusjohtaja Unto

¹³⁷ US 27.9.1981 ”Ei postimerkkiä metron muistoksi” (Juha Heiskanen); HS 27.9.1981 ”Panu Toivonen 60 vuotta tänään – Takavuosien kyyristely on harmittanut minua” (ei tekijää).

¹³⁸ KU 3.10.1981 ”Leningrad rakentaa asuntoja ja suojavallia tulvia vastaan” (Ahti Talvio). Artikkelissa kerrottiin Leningradin metron rakentamisesta ja todettiin sen olevan kallista puuhaa. Johtopäätökseksi jäi, että sitä ei kannattaisi rakentaa alle miljoonan asukkaan kaupunkiin.

¹³⁹ Hbl 6.10.1981 ”Aura, Valtanen och stadstyrelsens priskas: metrobeslut var olagliga” (ei tekijää); US 6.10.1981 ”Ilaskivi lupaa metrotutkimuksia – Miljoonista päätetty väärin” (ei tekijää); Suomenmaa 6.10.1981 ”Lääninhallitus metrokaupoista: Toimivalta ylitettiin” (ei tekijää); US 6.10.1981 ”’Metro-kantelija’ Martti Sainio: Nyt on toimenpiteiden aika!” (Esko Rusanen); IS 6.10.1981 ”Kaupunginhallitus aloittaa rahoitusotkujen selvittämisen – Likapyykki pian pesuun” (Jukka Tennilä).

¹⁴⁰ IS 7.10.1981 ”Muotovirhe vai väärinkäytös?” (ei tekijää).

¹⁴¹ Demari 7.10.1981 ”Mitä mielessä liikkuu?” (ei tekijää).

¹⁴² IS 7.10.1981 ”Puhdistaa postimerkki metron maineen, puheenjohtaja Kivinen?” (ei tekijää) Ei kysyvä tieltä eksy –palstalla.

¹⁴³ Demari 7.10.1981 ”Kunnallishallinnon ennakkopäätös” (ei tekijää).

Valtanen. Toimikunnan puheenjohtaja Ylermi Runko puolestaan, että ”koko homma meni pieleen Martti Sainion valitusten takia”.¹⁴⁴

Sainio ei kuitenkaan suostunut ottamaan päälleen median hänelle säilyttämää rankaisevan ään roolia. Kantelupäätöksen tullessa julkisuuteen hän samastui pikemminkin kärsivään lapseen todetessaan julkisuudessa, että ”kaikki me olemme häviäjiä”. Hän myös pakotti ihmiset raottamaan dissosiativista kieltoa, jonka kulutusyhteiskunnan teknologinen kaksoissidos oli suomalaisen kulttuuriin synnyttänyt.¹⁴⁵ Todetessaan ”nyt alkavat silmät aueta” hän kehotti katsomaan aiemmin pois painettua traumaattista tietoa kansan johtajista kasvoista kasvoihin.¹⁴⁶

Kirby Farrellin mukaan kulttuuri, joka kieltää vastuunsa tuottamastaan muutoksesta traumatisoi jäsenensä. Dissosiativisella kiellolla Farrell tarkoittaa tietoisuuteen tulleiden asioiden poissulkemista mielestä. Teknologinen kaksoissidos taas viittaa teknologisen kehityksen eksistentiaaliseen poissulkevuuteen. Ihminen voi käydä kuussa tai puhua puhelimesta maapallon toiselle puolelle, mutta silti hänen kohtalonsa on raueta tyhjiin kuolemassa. Tätä eksistentiaalista sidosta voi kutsua traumaksi, jota jatkuvan teknisen kehittymisen vaatimuksen avulla kielletään tulemasta pintaan. Farrell muistuttaa, että traumaattiset tapahtumat tarjoavat itse varsinaisten tapahtumien käsittelyn lisäksi ihmisille psykokulttuurisen kehyksen, jonka avulla he voivat käsitellä sekä ajankohtaisia pelkoja että tietoisuutta omasta kuolevaisuudestaan. Tässä Farrell pääsee myös asian valtateoreettiseen ytimeen. Koska trauma saa kulttuurisia latauksia, valtaa omaava eliitti voi manipuloida ja hyödyntää sitä omien tarpeidensa mukaan.¹⁴⁷

Muutamaa päivää myöhemmin Teuvo Auran julkinen sädekehä oli mennyttä. Hänestä saatettiin jo puhua ”puuhakkaalta vaikuttaneena vpk-laisena”, joka ”ei ollutkaan puuhakas”. ”Tuoreimman iskun” oli kirjoituksen mukaan antanut Uudenmaan lääninhallitus. Aiemmat voimakkaan ihailevat merkityslataukset vedettiin nyt pois kerta heitolla. Sosiaalisesti saastuneen kanssa ei voitu olla yhteistyössä.¹⁴⁸ Seuraavana päivänä Aura vastasi tiedotusvälineille. Hän kertoi pitäneensä ”ohjenuoranaan kaupungin etua” ja toivoi selvitysten tapahtuvan ensi tilassa, jotta ”asia saataisiin pois päiväjärjestyksestä”. Näin ”sen ympärillä syntynyt häly” saataisiin ”loppumaan”.¹⁴⁹ Hän oli

¹⁴⁴ Iltalehti 6.10.1981 ”Mitä on sanottu?” (ei tekijää).

¹⁴⁵ Teknologisen infrastruktuurin kehittymisen tuottamasta kaksoissidoksesta ks.esim. Farrell, Kirby: Post-Traumatic Culture. Injury and Interpretation in the Nineties. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press 1998, 8.

¹⁴⁶ IS 6.10.1981 ”Martti Sainio, mies metrojupakan takana: Kaikki me olemme häviäjiä” (Jari Strömberg).

¹⁴⁷ Farrell 1998, 6–11; ihmisen kuolevaisuuden vallitsevaan kulttuuriin tuottamista ”myyttisistä sankaruusjärjestelmistä”, joita palvellaan primaarin arvon tai kosmisen erityisyyden saamiseksi muuttuvien merkitysten maailmassa ks. Becker, Ernest: Denial of Death. New York, London: Simon & Schuster Free Press Paperbacks 1997 (1973), 4–8.

¹⁴⁸ ESS 10.10.1981 ”Niin katoaa kunnia” (PH) Esalainen tänään –palstalla; teoreettisesti saastuneen kanssa toimimisesta antropologisesti ks. Douglas 2000, 82, 92–93 ja psykoanalyttisesti ks. Alford, C. Fred: What Evil Means to Us. Ithaca: Cornell University Press 1997, 40–68.

¹⁴⁹ US 11.10.1981 ”Ohjenuoranani kaupungin etu” (ei tekijää). Ohjenuoraan viittaaminen tarkoittaa tässä yhteydessä abstraktin tason samastusta johonkin hänen ylitseen ehdotonta valtaa käyttävään tahoon, jossa kaupungista puhuminen on vain vääristyneen kommunikaation tuottamaa korviketta minäihanteena toimineelle virheettömälle miesten muodostamalle toveriryhmälle. Oikeastaan kyse on kaukaisena pidetystä ja nyt nieleviä piirteitä saavasta naishahmosta kuten tulemme myöhemmin huomaamaan. Auran muistelmat nuoruudesta keskittyvät kuvailemaan hänen hyvin toimineita isä- tai toverisuhteita, mutta äitiä ei juurikaan mainita. ”Äitini Aino Sofia oli hyvin lempeä ja herttainen ihminen.” Auran nuoruus on muistelmien mukaan pelkkää onnea ja nautintoa. Kaupunkiin muutettaessa ”sielläkin oli ihanaa. Kaupungin kiviset kasvot hymyilivät minulle.” Auran

”päättänyt puhdistautua” julkisesti ”päälleen singotuista syytöksistä”.¹⁵⁰ Aivan kuin nuo syytökset olisivat olleet konkreettisia objekteja tai häneen aistiyhteydessä olevaa rajattomuutta.¹⁵¹

Lääninhallituksen sanottiin samaan aikaan ”lyöneen korkin kiinni” ja ”metromiesten krapulan ajan koittaneen”.¹⁵² Metrosta julistettiin käytävän nyt ”uutta poliittista sotaa”, jossa Ilaskiven tehtävänä oli ”sysätä sotku” takaisin kaupunginvaltuustolle.¹⁵³ ”Valtuutettujen” kerrottiin ”katsovan läpi sormiensa”, kun ”jesuiittakvintetti rakentaa metroa”. Sainion kanteluita kuvailtiin ”fanaattiseksi”. Lehden mukaan hänet tulitaisiin ”leimaamaan” niiden jälkeen ”kaunaiseksi ja julkisuuden kipeäksi hölmöksi”. Valtuutettu kyllä saattoi kysyä epäselvää asiaa, mutta ”koneistoa valvova poliisi” hän ei ollut.¹⁵⁴

Esitettiinkö tässä kenties poliisin rooliin kohdistuva toive ”sotkujen” selvittämisestä? Poliisin vertaaminen koneistoon tässä yhteydessä tuntuu kovin totaaliselta kielikuvalta, sillä eihän minkäänlaisia tutkintatoimenpiteitä vielä oltu käynnistetty. Ilmaus saattaisi kertoa esitietoisien tason toiveesta löytää kaiken paikalleen asettava auktoriteetti, joka pelastaisi uhkaavalta mielettömyydeltä trauman paljastettua metron ja kansalliseen kehittymiskertomukseen liittyvän sosiaalisen merkitysmailman ontouden.¹⁵⁵

Valtuutettu Toivosen ”tuulimyllyjen” sanottiin metron raha-asiassa olleen ”turhia”. Metrolle di myönnetty valtuustossa tili- ja vastuuvapaus vuodelle 1980. Toivonen kertoi, että he olivat yhdessä Ilkka Hakalehdon (kepu.) kanssa ”kaikin voimin taistellut laittomuuksia vastaan” ”toinen toisiaan

yltiöpositiivisessa kirjoitustavassa on jotain poissuljettua, joka ilmenee hänen puhuessaan poikavuosien suhteestaan Elantoon tai isäänsä. Elanto ”merkitsi poikavuosieni maailmassa outoa magiikkaa. Siinä oli jotain ylivertaista. Se oli aatteellinen vakuutus yleisestä hyvästä, mutta se oli minulle myös kahle”. Vaikka isää lähes koko ajan kehutaan, kerrotaan välillä ohimennen muistakin puolista hänessä. ”Isä oli pitkään vegetaristi. Se lisäsi minun olemassaoloni tuskaa. Äiti ei myöskään pitänyt koko aatteesta eikä kukaan muukaan perheessämme, mutta isän tahto oli vahva: talomme muuttui vuosiksi kasvissyöjien kodiksi, lihaa ei ollut tarjolla. (...) isä ei nimittäin suvainnut myöskään taskurahoja, sillä se ei sopinut kasvatusideologiaan.” Isän ja häneen assosioituneen Elannon ylivertaisuus kahlitsi Teuvoa ja teki hänen minäihanteestaan kaukaisen. Hermostuneisuutta lievitti sekundaarisosiaalisaatiomenestys koulussa ja kaveripiirissä, mutta miellyttämällä oli hintansa. Suhde muihin jäi kovin pinnalliseksi suosiosta huolimatta. Tekniikan ja automaation tulo oli vääjäämätöntä. ”Uusi vauhti ja sen mukanaan tuomat uudet ihmiset synnyttivät käsitteen ruuhka-aika: massojen forte, työhön tulo ja työstä paluu.” Massojen forte oli tässä ihmisten kollektiivi eli toimenpiteitä kaipaava totaliteetti. Pääkaupungin rakentaminen ja suunnittelu olivat hänelle kuin ”sieluton epäjärjestys”, jonka takia hänen ”sydämensä itki verta”. Aura, Teuvo: *Sovitellen*. Espoo: Weilin & Göös 1982, 13–25, 315, 244. Auran toiminnasta kansainvälistyvän talouden puolestapuhujana Suomessa ks. Hankonen 1994, 45–47, 78, 131, 481. Aura kuului julkishallinnon työntekijöistä alle kymmenen hengen joukkoon, jolla mittava määrä siteitä suuryrityksiin ja merkittäviin yhtiöihin. Tästä ks. myös Heiskanen, Ilkka: *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen*. Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla. Helsinki: Deta 31 1977, 475.

¹⁵⁰ Pääkaupunki 15.10.1981 ”Aura pesee käsiään” (ei tekijää).

¹⁵¹ Vrt. Ogden, Thomas H.: *The Primitive Edge of Experience*. Northvale, N. J.: Jason Aronson 1989, 35–46 sekä ks. myös Alford, C. Fred: *What Evil Means to Us*. Ithaca & London: Cornell University Press 1997, 37–56, joka puhuu kokemuksen esikategorisesta ulottuvuudesta samassa yhteydessä.

¹⁵² HS 12.10.1981 ”Metrokankkunen” (Uula Eronen).

¹⁵³ US 18.10.1981 ”Metrosta uusi poliittinen sota” (ei tekijää).

¹⁵⁴ US 18.10.1981 ”Kun jesuiittakvintetti rakentaa metroa – Valtuutetut katsovat läpi sormiensa” (Maija Ahonen & Silja Linko-Lindh).

¹⁵⁵ Vrt. esim. Farrell 1998, 14–31.

kannatellen”. Tämä mahdollisuus oli otettu heiltä pois merkitsemällä heidät kaupunginhallitukseen jäseniksi eri vuosiksi. Näin heiltä ”oli ovelasti viety mahdollisuus taistella yhdessä edes kaksin”.¹⁵⁶

Toivonen ja Hakalehto saivat näin teoillaan roolittaa yksiuolotteisessa julkisuudessa tässä yhteydessä tilannetta, joka vallitsi kansallisessa kekkoskultissa. Oidipaalista kapinaa tekevät ja toisiaan kannattelevat veljet, joiksi Toivonen ja Hakalehto asetettiin mediassa taistelivat Ilaskiven hahmossa heiltä symboliset voimat varastanutta kaupunki-isää vastaan.¹⁵⁷

Toivonen oli jo aiemmin ilmaissut julkisuudessa, että Suomesta puuttui voimakas isä, joka laittaisi asiat kuntoon. Presidentin valitsemisesta puhuessaan hän oli valittanut kansanvallan rappiota. Näin hän sanallisti julkisesti tiedossa olevan, mutta sosiaalisesti repressoidun asian ja roolittui siihen liittyvien ongelmien edustajaksi julkisuudessa. ”Takavuosien kyyristely on harmittanut minua”, hän totesi lehdille syntymäpäivänään. Kulttijärjestelmää kannatelleen kehikon julkinen mainitseminen herätti aggressioita sekä traumatisoi ihmisten kokemusta kansallisesta maailmasta, koska se saattoi avata mahdollisuuden yksilöiden elämälle mielekkyyden antavan kansallisen ahdistuksenkäsitelyjärjestelmän täydelliseen mitätöimiseen. Kekkonen kunto oli jo tuohon aikaan julkisuudessa toisaalta jatkuvana huhujen kohteena, mutta myös kansalaisten vilpittömän huolen aiheena.

Tulevaisuuden näkymien tuottamaa traumaattista katkosta koettiin esitietoisesti paikata vuonna 1981 ilmestyneessä *Tamminiemen pesänjakajat* -kirjassa, jossa hänelle haettiin avoimesti seuraajaa. Kirjan tiedostamaton viesti tuli kuitenkin osittain väärinymmärretyksi ja sen toimittaja joutui vaikeuksiin.¹⁵⁸

¹⁵⁶ US Iltalehti 20.10.1981 ”Panu Toivosen tuulimyllyt turhia – Metrolle vuodelta –80 tili- ja vastuuvapaus” (ei tekijää).

¹⁵⁷ Vrt. teoreettisesti Freud, Anna: The Role of Bodily Illness in the Mental Life of Children. Psychoanalytic Study of the Child 7/1952: 69–81. sekä roolittumisesta ks. Alford 1989, 72–79. Yksilöt tuottavat ryhmässä erilaisia rooleja psykologisten tarpeiden palvelijaksi. Ryhmä aktivoi jäsenissään käyttäytymismalleja, jotka ovat yleensä esitietoisia tai tiedostamattomia. Toisaalta ryhmä ihannoii yleensä itseään ja lohkoo pahan itsensä ulkopuolelle. Tämä ei tarkoita sitä, että ryhmään osallistuvien yksilöiden psyyke olisi vainoharhojen vallassa. Ryhmä vain tiivistää yksilöitten projektiiviset tunteet ja vaikuttaa sillä tavoin ihmisten käyttäytymiseen ryhmän jäsenenä. Ks. myös Ihalainen, Maija-Leena: Tiedostamaton, tietoinen ja vuorovaikutussuhteet. Ryhmätyö 3/2001, 2–7. Ryhmällä ei ole omaa subjektiivista tiedostamatonta, koska ryhmä on jäsentensä objekti. Sen sijaan ryhmällä on yhteinen mielikuva, illuusio ryhmästä ja sen yhteisyydestä. ”Tämä illuusio jaetaan ilmeisesti hyvin paljon juuri tiedostamattomasti”, Ihalainen kirjoittaa.

¹⁵⁸ Lauantaiseura: Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee – Kuka tulee? Tampere: Kustannusvaihe ky 1981. Asian arkuudesta kertoo, että kirjan kirjoittanut toimittaja ei voinut kirjoittaa kirjaa omissa nimissään. Kirja ei myöskään halunnut ”asettua kenenkään puolelle tai ketään vastaan”. Ehkä toteemin uhraamisesta uuden tilalle saamiseksi käydyn keskustelun eli ns. ’presidenttipelin’ paljastaminen oli liikaa kyseistä keskustelua käyvälle eliitille. Kyseinen toimittaja sai potkut työstään Helsingin Sanomista kirjan takia; Kekkonen julkisesta roolista suomalaisena toteemieläimenä empiirisesti ks. esim. lehtiä ennen presidentinvaaleja 1978 ja teoreettisesti ks. Marvin, Carolyn & Ingle, David W.: Blood Sacrifice and the Nation. Totem Rituals and the Nation. Cambridge: Cambridge University Press 1999, 30–40. Heidän teoksensa Yhdysvaltojen lipun totemistisesta voimasta kokoaa yhteen merkittävimpien totemismitutkimuksien tuloksia. Heidän mielestään toteemi on yhtäaikaan tabu ja pyhä. Siksi sitä tulee lähestyä kunnioittavasti ja rituaalisesti säännellysti. Toteemi myös säteilee ja välittää tietoa voimastaan läsnäolollaan. Toteemin lähellä yksilö tuntee olevansa sanaton. Tämä sanattomuus viittaa kielen ulkopuoliseen ruumiilliseen kokemisen tasoon. Sanattomuuden kokemuksesta ks. esim. IS 19.12.1977 ”Puheen loppulause oli taitava veto”, jossa kerrottiin Kulttuuritalon salin ”räjähtäneen” suosionosoituksiin, joihin oli totuttu korkeintaan kommunistisen puolueen edustajakokouksessa. ”Kauan jatkuneille suosionosoituksille tuli mittaa neljäkymmentä sekunttia”, tiesi lehti kertoa. Ks. myös IS 12.12.1977 ”Lapua liikkeellä Kekkonen vuoksi” (ei tekijää), jossa kerrottiin Kekkonen puheiden salatusta substanssista

Kansallisen toteemieläimen fallinen voima oli siis tiessään tai ainakin tyhjentyessä voimallisista merkityksistään. Siksi aikaisempien suosioista kilpailevien ”perässähiittäjienkin” etujen mukaista oli, että julkisuudessa ryhdyttiin kuumeisesti etsimään uutta fantasiajohtajaa kansalliselle teknokultille. Syksyllä 1982 johtajan kuviteltiin löytyneen kun eräässä metroon liittyneessä artikkelissa otsikolla ”Hyviä uutisia” kerrottiin ”paljon puhutun kolmannesta, Koiviston tasavallasta”. Tuohon ”tasavaltaan” liitettiin artikkelissa määreet ”keskustelun vapautumisesta” ja ”vapaammasta ilma- piiristä”. Artikkelissa toivottiin, että ”ehkä” tultaisiin nyt myös ”pääsemään todelliseen kansanvaltaan”. Tulevaisuuden ”suuntakin” oli jo ”selvillä”. Nyt ”ihmiset ottavat vastuun itselleen”. Kertooko vapaus tässä yhteydessä ainoastaan kultin sisäryhmän tunnesäätelyn tilasta?¹⁵⁹

Artikkeli tulee väittäneeksi, että vapaudesta puhuminen tarkoitti sen automaattista koittamista ihmiselle. Ei ymmärretty, että muutoksen täytyy olla kokemusperäinen, pakottamaton ja seurausta henkilökohtaisen merkityksenannon riippumattomuudesta. Vastuun ottamisesta puhuminen tuntuisi tässä yhteydessä pikemminkin viittaavan uudenlaisen kilpailuasetelman luomiseen, jossa vastuu syyllistäisi yksilöä eikä vapauttaisi häntä. Olihan kyse metroon liittyen nimenomaan syyllisten vastuusta, jota he eivät suostuneet vapaaehtoisesti ottamaan, mutta joka julkisuudessa täytyi jatkuvuuden takia sijoittaa johonkin. Kulttuurintutkija Pertti Alasutarin mukaan kilpailutaloudellinen diskurssi ryhtyi 1980-luvun alussa täydentämään aiempia kansallisen moraalitalouden ja suunnittelun diskursseja. Tuo puhetapa muodostui 1980-luvun kuluessa voimallisimmaksi poliittisen hallinnan ja kansallisen identiteetin säätelyn julkiseksi puhetavaksi.¹⁶⁰

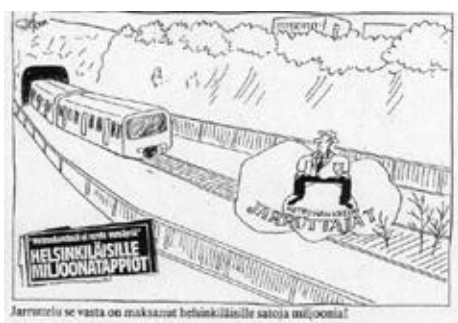
Metron ”syytetyt” kielsivät osaltaan kaiken ja kertoivat ”syyttelyn” asiassa olleen ”naurettava juttu”. Syytösten takana nähtiin olevan ”poliittisesti halpahintaisen propagandan” ja ”ajojahdin”. Kaikki oli tehty kuten oli sovittu, eikä valtuuksia oltu ylitetty, kertoivat toimikunnan jäsenet Ingvar S. Melin (rkp.) ja Pentti Poukka (kok.) julkisuudessa. Samana päivänä Ilaskivi ehdotti valiokuntaa tutkimaan ”metrosotkuja”.¹⁶¹ Suurimpana syypäänä pidettiin metroa jarruttaneita piirejä, joiden takia linjan avaamisen kerrottiin lykkääntyneen kuten pilakuvassa lokakuussa 1981. Rakentamisen keskeytys olisi ollut kaikkein pahin ratkaisu, sillä lähes jokaisessa artikkelissa muistettiin mainita rakentamisen jatkuvan huolimatta yksittäisten ihmisten sotkuista. Tässä oli ajan totaliteetti empiirisesti todennettuna.

mm. seuraavaa: ”Erikoisesti Kekkonen puheista etsitään salaisia viitteitä.” Tilaisuudessa sattui myös pieni välikohtaus, jossa poistumassa olleen Kekkonen luokse ”luikahti” nuorehko mies yleisöstä, joka ”tarttui” Kekkosta ”kädestä” sanoen: ”Herra presidentti, rukoilen teille Jumalan siunausta.” Lehdessä tapaus selitettiin paikkakunnan voimakkaan uskonnollisuuden osoitukseksi sivuuttaen tapahtuman luonne ryhmäilmionä täysin. Koska kultin toteemia saa lähestyä vain rituaalisesti Kekkosta ilman etukäteisvaroitusta kätellyt mies tuli teollaan asettaneeksi koko yhteisön vaaraan. Kulteista ks. Messner, W. W.: *The Cult Phenomenon. Psychoanalytic Perspectives*. Teoksessa *The Psychoanalytic Study of Society*. Vol. 10. (Toim. Werner Muensterberger et al.). Hillsdale, NJ.: The Analytic Press 1984, 91–111.

¹⁵⁹ ESS 5.9.1982 ”Hyviä uutisia” (Jaakko Koskela) Tästä tänään –palsta.

¹⁶⁰ Alasutari 1996, 112, 185–187, 245–274.

¹⁶¹ IL 27.10.1981 ”Metron syytetyt tyytyväisiä ’Vihdoin mekin pääsemme ääneen’” (ei tekijää); Demari 27.10.1981 ”Ilaskivi ehdottaa: Valiokunta tutkimaan metrosotkuja” (ei tekijää). Melin toimi samaan aikaan Siemens Oy:n hallintoneuvoston jäsenenä. Siemens Oy:n johto sai syytteet lahjonnasta metroon liittyneissä oikeudenkäynneissä.

Kuva 9: Metro tulossa tunnelista kohti jarruttajien kiveä. Kuvateksti: ”Jarruttelu se vasta on maksanut helsinkiläisille satoja miljoonia!” Kuvan lähde: Suomen Sosialidemokraatti 7.10.1981.

Marraskuulla 1981 Helsingin poliisilaitoksen rikospoliisilinjan johtaja Georg Oivo kertoi, ettei poliisi ryhdy toimiin SMP:n metroa koskevan rikosilmoituksen vuoksi.¹⁶² Joulukuussa Aura ryhtyi ”vastahyökkäykseen”. Hän ”löi selvityksen lyttyyn” koettaen kääntää huomiota muualle väitteellään, että kantelulla pyrittiin rakentamispäätöksen mitätöimiseen. Melin totesi omaan asiantuntemukseensa viitaten, että ”pelkästään jo lakimieskoulutuksen puute ja käsiteltävien asioiden lukuisuus estävät tieteellis-teoreettisen pohdiskelun muodolliseen puoleen liittyvistä seikoista”. Uudenmaan maaherra Pitsinkikään ei halunnut mennä ”vannomaan, eikä käynyt taistelemaan” siitä oliko päätös ”ehdottomasti” laillinen. Hänestä ei olisi ollut ”ensimmäinen kerta”, kun lääninhallitusten päätöksiä ”korjailtiin”.¹⁶³

Muutamaa päivää myöhemmin kaupungin virkamiesjohto ehdotti valiokuntaa selvittämään ”jupakkaa”. *Suomen Uutisissa* kuvailtiin ilmassa olevan ”paniikitunnelmaa yrityselämässä”. Sen nähtiin olevan ”järjetöntä”. Nyt oli ”uhrattava nuorison hyväksi”, sillä ”nuoriso kokee tämän kipeästi”. Eräissä lehdeissä kerrottiin, että posti ”hylki metromerkin”. Toisaalla todettiin, että ”metroskandaali halutaan haudata”.¹⁶⁴

Poliisi käynnisti tutkintatoimet lahjusepäilyissä kesällä 1982.¹⁶⁵ Lehdet kertoivat rikosvyyhdin tuolloin olevan luisumassa käsistä.¹⁶⁶ Hallinto-oikeuden lisäksi epäselvyyksiä ja väärinkäytöksiä ryhdyttiin tutkimaan Helsingin poliisilaitoksen toimesta. ”Skandaalinkäry tiheni”. ”Tunnelijuna” tultaisiin ”avaamaan mätäkuun tunnelmissa”, kirjoitettiin.¹⁶⁷

Kaupunginjohtaja Ilaskivi kertoi puhuvansa nimistä vasta selvittämisen jälkeen koska ”[m]uussa tapauksessa julkisuudessa naulataan ristiin ihmiset, jotka kenties joudutaan myöhemmin toteamaan täysin syyttömiksi”. Metrotoimiston toimitusjohtaja Valtanen kertoi rakentamisen loppuvaiheissa ”tunteiden selvästi ylikuumentuneen”, jolloin ”sanoja ja lausuntoja” oli puolin ja toisin ”tulkittu” ja ”ymmärretty väärin”. Hän oli vain ”yrittänyt tehdä metroa parhaaksi näkemällään tavalla”.¹⁶⁸

¹⁶² IS 4.11.1981 ”Metrosta tehty rikosilmoitus ei johda toimiin” (ei tekijää).

¹⁶³ US 3.12.1981 ”Teuvo Aura lyö selvityksen lyttyyn – Metrosoyetyt hyökkäävät lääninhallitusta vastaan” (ei tekijää).

¹⁶⁴ HS 8.12.1981 ”Virkamiesjohdon ehdotus: Metrojupakkaa selvittämään 15-jäseninen valiokunta” (ei tekijää); Suomen Uutiset 9.12.1981 ”Metroepäselvyydet selvitettävä” (Jorma Räisänen); Helsinki-lehti 10.12.1981 ”Posti hylki metromerkin” (ei tekijää); Suomen Uutiset 17.12.1981 ”Helsingin kuulumisia” (ei tekijää).

¹⁶⁵ Esitutkintapöytäkirjat Memoriaalit R 84/82, 1–8. Krp:n arkisto, Krp.

¹⁶⁶ Aamulehti 19.7.1982 ”Martti Sainio teki taas kantelun: Metron rikosvyyhti luisumassa käsistä” (ei tekijää).

¹⁶⁷ Turun Sanomat 29.7.1982 ”Skandaalinkäry tihenee Helsingissä” (ei tekijää).

¹⁶⁸ KU 13.6.1982 ”Väite metrolahjomasta selvitetään nopeasti” (ei tekijää); HS 31.7.1982 ”Metrojohtaja

Nykypäivä-lehden jutussa metron avaamisen jälkeen julistettiin ”Helsingin ja Suomen astuneen maailman metropolien joukkoon”. Siksi ”pelotti pahasti” ja toisaalta myös ”jännitti kovasti”. ”Pysyköhän tämä kiskoilla”, ihmeteltiin.¹⁶⁹ Eräässä toisessa avaamiseen liittyneessä *Nykypäivän* artikkelissa muistettiin metron aikoinaan aluksi ”aiheuttaneen pelkoa” lontoolaisillekin. He ”pelkäsivät” sekä ”kirosivat” suunnitelmia viedä matkustajaliikenne maan alle.

”Oltiin täysin vakuuttuneita, että maan alla asustavat maahiset ja muut kummajaiset tartuttaisivat ihmisiin tappavia tauteja tai tekisivät heistä vähämielisiä. Aika kuitenkin teki tehtävänsä ja metroon totuttiin. Tänäpäin lontoolaisten ’tube’ kuljettaa päivittäin noin 2 000 000 matkustajaa ja on korvaamaton osa suurkaupungin julkista liikennettä.”¹⁷⁰

Artikkeli tuntui sanovan, että vaikka metroon liitettiin pelkoa sen valmistumisvaiheessa, siihen ei ollut syytä. Kaikki metroon liittyvät epäilykset ja ikävät asiat tunnuttiin voitavan kuitata näitten pelkojen aiheuttamiksi reaktioiksi. Kaikkeen tultaisiin kyllä sopeutumaan ajan kanssa. Eikä traumaa tarvitsisi käsitellä. Lontoon ”maahiset ja muut kummajaiset” saattoivat assosioitua toimittajan mieleen metroa vastustaneiden yksilöiden julkisuudessa saaman kohtelun takia. Olihan heidän viesteistään osa vääristynyt merkityksiltään toimittajien pitäessä epäkohtiin puuttuvia ihmisiä ”valittajina”.

Metroon liitettiin avajaispäivänä naiseuden piirteitä kuvailtaessa sitä ”morsiameksi”. Sen käytettyvyyttä ja omistussuhdetta tekijöihin korostettiin aivan kuin he eivät olisi edes halunneet luopua omastaan. Metromorsiamen artikkelin alussa liitetyt seksuaaliset merkityslataukset vedettiin artikkelin lopussa pois puhumalla metrosta aseksuaalisena enkelinä.

”Siinä se on! Säteilevän punaisena, melkein käyttämättömän näköisenä kuin häihinsä ehostettu morsian, ennen kuin ikävät ja piittaamattomat ihmiset ovat ehtineet naarmuttaa nimikirjaimensa sen sisimpään ja lokaiset päivät sammuttaa sen hehkun. (...). Helsingiläiset totuttelevat metroon ja tuntevat itsensä vähän urbaanimmiksi. Enkeli le[n]tää ohi. Ei, se on toinen metrojuna.”¹⁷¹

Avajaisjuhlallisuuksien aikainen pilakuva antoi ”metromorsiamen” luonteesta hieman toisenlaisen kuvan. Siinä morsian esitettiin lähes muodottomaksi paisuneena naisena, joka uhkasi vihkiäisissä kuristaa voimakkaalla halauksellaan kutistuneen sulhasensa, Helsingin kaupunki –miehen hengiltä.¹⁷²

Valtanen lahjussyytteis tä: ”Tunteet kuumenivat” (ei tekijää).

¹⁶⁹ *Nykypäivä* n:o 29/1982 ”Nyt se on Helsingissäkin” (Aulis Anttila).

¹⁷⁰ *Nykypäivä* n:o 29/1982 ”Maailmalla metro on ollut jo 120 vuotta” (ei tekijää).

¹⁷¹ IS 2.8.1982 ”Siinä se on! Kuin morsian” (Hannu Marttila).

¹⁷² Suomenmaa 4.8.1982 pilakuva. Kuvateksti: ”Helsinki sai metronsa vai oliko se päinvastoin?”

Kuva 10: Metron ja Helsingin vihkiäiset.

Kuvan lähde: Suomenmaa 4.8.1982.

Kuvateksti: ”Helsinki sai metronsa vai oliko se päinvastoin?”

3.5. Avajaistet käynnistävät uhraamisen – kateissa ollut isäkuningas löytyy

Avajaisten jälkeen *Kansan Uutisissa* metron opetuksiksi huomattiin kansalliseen tunnetodellisuuteen liittynyt asia. ”Metrosta on tehty eräänlainen sylky kuppi, jota likaamalla jokainen voi purkaa aggressioitaan.”¹⁷³ Lisää ”sylkeä” oli tulossa. Viikko avajaisten jälkeen käynnistyi uhraamisen logiikka julkisuudessa. ”Puhdistukset käynnistyivät Helsingin metrojutussa”, kerrottiin lehdissä. ”Suursiivouksen” aluksi ”Metro-Valtanen” sai ”pikapotkut”. ”Metromyyräksi” paljastunut Valtanen sai lähteä. *Ilta-Sanomissa* huomattiin ”Valtasan päätä vaaditun tiuhaan vadille”.¹⁷⁴

Logiikassa on kyse esitietoisesta fantasian toteuttamisesta, sillä asian tutkinta sai vauhtia saman päivänä kun uhri jo oli tunnistettu. Sisäasiainministeriön poliisiylijohdaja Erkki J. Korhonen määräsi keskusrikospoliisin muodostamaan yhdessä Helsingin poliisilaitoksen kanssa työryhmän tutkimaan sekä Helsingin metron rakentamiseen liittyviä että muitakin esiin tulevia rikoksia.¹⁷⁵

Eräänlaista realiteettitestausta voidaan sanoa olleen keskusrikospoliisin päällikön Toivo Laennon lehtihaastattelussa toteamus taloudellisen rikollisuuden julkisesta kuvasta ”sitä siistimpänä, mitä vähemmän töitä tehdään”. ”Harmi on juuri siinä, että työn myötä näkee niin paljon ja samalla tajuua, että juuri mitään ei kyetä tekemään.”¹⁷⁶

Itse asiassa Valtasen uhraaminen oli alitajuisena vaihtoehtona ollut olemassa jo aiemmin. Kaupunki oli tehnyt asiasta rikosilmoituksen Helsingin poliisilaitokselle kesäkuussa 1982. Muutamaa päivää myöhemmin Valtanen ja metrotuomarin entinen pitkäaikainen varapuheenjohtaja Pentti Poukka (kok.) kävivät puhelinkeskustelun.

”[Poukka kertoo Ingvar S. Melinin olleen häneen yhteydessä] PP: Mutta niin hän soittikin ja keskustelimme tietysti arvaat arvaat mistä mä olen. UV: Juu PP: Kiinnostunut. Ja tota noin niin, hän vaan sano että, jos sä olet ollut Unton kanssa yhteydessä, niin saa nyt sille semmosia terveisiä, että nää on oikeastaan ihan tarpeettomia, mutta ensinnäkin. UV: Niin PP: Niin niin mä nyt kerron ylipäänsä terveisiä ja taistelumieltä (...) PP: Ja tota, että

¹⁷³ KU 3.8.1982 ”Metron opetukses” (ei tekijää).

¹⁷⁴ Turun Sanomat 10.8.1982 ”Suursiivous alkoi – Metro-Valtanen sai pikapotkut” (ei tekijää); Demari 10.8.1982 ”Metromyyrä” pilakuva (Stefan); IS 10.8.1982 ”Valtasan päätä vaadittu tiuhaan vadille” (Matti Pensala).

¹⁷⁵ Poliisiylijohdaja Erkki J. Korhosen kirje keskusrikospoliisille 10.8.1982, n:o 2894/421/82, Sisäasiainministeriön arkisto, Sisäasiainministeriö.

¹⁷⁶ US 4.8.1982 ”Talousrikokset piilossa ja tutkinta hidasta” (ei tekijää).

että tota että ottaa, hän muistaa ottaa hyvän lakimiehen ja kuuntelee vaan sen neuvoja. (...) UV: Eli, eli toisin sanoen, minä tulen kaikki kiistämään ja tulen kääntämään sen että oot [Eero Vallila] meille tarjonnut. (...) UV: Ettei tää sota nyt ihan niinku menetetty ole. PP: Ei varmaan ole. (...) PP: Muuten Ingvar sano, ett tätä voi sano ajolahdiksi. Sitä kyllä on. UV: Tää on ihan selvä ajojahti. PP: Tota. UV: Raimon puolelta. PP: On ihan selvä. Mitäs tä... (...) UV: Kato Ingvar on pirun kuumana tässä asiassa. PP: Mä, must tuntuu kans. UV: Kato siel on ne ne sellaset avustukset jotka, on siellä kirjanpidossa. PP: Niin. UV: Niin. Ja kuinka pitkälle ne lähtee sit tonkimaan kaikkii näitä avustuksia. PP: Joo joo, voi voi. UV: Ja toi, ja toi ei tajua toi Ilaskivi. Se se se, mä en tiedä onks se tyhmä jollain tavoin. PP: Se on jollain tavoin juu. (...) PP: Mutta tuota on niin, mutta mutta kyllä on siis härski juttu. No se on joka tapauksessa niin tää. Mä halusin kertoa sulle tämmöset tuoret terveiset. Tääl on sulla. UV: Joo. PP: Sulla tämmösiä, tämmösiä tota noin niin ystäviä jotka ajattelee asiaa. UV: Joo. PP: Myös koti- ja ulkomailla.”¹⁷⁷

”Tota noin niin ystäviä”, eli lopultakin tosi ystäviä. Keskustelun mukaan ystävät kyllä ”ajattelivat asiaa”, ”toivottivat taistelumieltä sotaan” (yleensä sotaan lähtijälle toivottavat taistelumieltä kotiin ja turvaan jäävät) mutta eivät selvästikään aikoneet tehdä asioille mitään. Sen sijaan Valtasta kehoitettiin palkkaamaan hyvä lakimies ja kuuntelemaan hänen neuvojaan, koska hänen kaavailtiin joutuvan yksin vastaamaan kaikista lahjussyytöksistä.

Julkisuudessa koetettiin myös toppuutella kansalaisia yhdistämästä ja yleistämästä asioista saatuja tietoja liikaa. ”KOKO KOHUSTA saattaa syntyä sellainen mielikuva kansalaisten silmissä kuin koko Helsingin kunnallishallinto olisi konnuuksia täynnä. Tämä on väärä ajatus. Kaikki poliitikot eivät ole saalistajia ja vain oman etunsa etsijöitä.” Samaan aikaan ”Tuhma tyttö” varoitteli ”holhousyhteiskunnasta” todeten, että ”[h]olhooja voikin olla holhottu”. Kaupunki-isä (Ilaskivi) saattaisikin siis itse joutua uppiniskaisten lasten uhkaamaksi (Toivonen, Vennamo, Hakalehto) ellei osoittautuisi tarpeeksi voimakkaaksi.¹⁷⁸

Samanaikaisesti jatkuvuuden pelastavan isähahmon etsinnän yhteydessä etsittiin myös yhteisön syntien puolesta kuolevaa uhria. Ilaskivi yritti ”rauhoitella ylikuumenneita metrotunteita” kertomalla mitä julkisuuden tuottamalla kaupunkiyhteisöllä tulevaisuudessa oli odotettavissa sanoessaan ”Ei ristiinnaulita ketään ennen kuin ketään on tuomittu”. Ilmaisun ”ketään” toistumiseen sisältyy freudilainen lipsahdus, jonka tässä yhteydessä voi juuri toistumisensa takia tulkita viittaavan asiassa jo aiemmin nimettyyn henkilöön.¹⁷⁹

Tarvetta voimalliseen ja viisaaseen johtajaan ryhdyttiinkin nyt projisoimaan massiivisesti Raimo Ilaskiveen. Häntä kuvailtiin lehdissä ”raskaan sarjan ylivoimaiseksi voittajaksi”. Hänestä tuli ”stadin sankari” hänen ”lyötyään nyrkin pöytään”. Hän oli myös ”kova” ja ”älykäs” ja saattoi ”luottaa kansan tukeen” pyrkiessään ”puolueitten yläpuolelle”. Hän oli ”sovittelija, mutta kuitenkin johtaja”. Eikä ”tavoitellut valtaa sinänsä, vaan halusi Isää kuria virkamiesten” keskuuteen. ”Jossain täytyy olla johtaja. Se Raimo Ilaskivi on mielellään. Mutta hän haluaisi olla tasapuolinen johtaja. Ulkopuolella poliittisten riitojen.” Ilaskiven ”ihailijat” eivät ”säästelleet sanojaan”. Ilaskivessä nähtiin

¹⁷⁷ Puhelinkeskustelu Unto Valtanen – Pentti Poukka 9.6.1982. Liite E11, 1–8. Lisätutkintapöytäkirja R 84/1/82 (25.4.1983), Krp:n arkisto, Krp.

¹⁷⁸ IL 14.8.1982 ”Hyvät lukijat! Eipä hutkita liikaa” (ei tekijää); US 15.8.1982 ”Tuhma tyttö varoittaa holhousyhteiskunnasta: Holhooja voikin olla holhottu” (Tuhma tyttö).

¹⁷⁹ US 15.8.1982 ”Raimo Ilaskivi rauhoittaa ylikuumenneita metrotunteita: Ei ristiinnaulita ketään ennen kuin ketään on tuomittu” (Jorma J. Mattila). Teoreettisesti ks. Freud, Sigmund: *Gesammelte Werke*. Chronologisch geordnet. Sechster Band. *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. London: Imago Publishing Co 1940, 181–205. Douglas, Mary: *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*. London & New York: Routledge 1975, 90–114. Ala 1999, 23.

sex appealia, sillä hän oli lehtien mukaan ihailijoistaan yhtäaikaan ”[g]entleman, rehellinen” ja ”hyväntekijä”.¹⁸⁰ Helsinki ja Suomi oli nyt saamassa kaipaamaansa oikeaa Salomonin kaltaista tuomarikuningasta yläpuolelleen, jos lehtiin oli uskomista.

Kuva 11: *Sex appealia omaava Raimo ihailevan valtuutettu Terttu Ravealan (kok.) halauksessa.*
Kuvan lähde: *Näköpiiri* 5/1982, 10.

3.6. ”Kasvusairauden” oireyhtymä – uhrataanko kulttuuri?

Lalli-lehden pääkirjoituksessa tehtiin johtopäätös, että ”Metro jäänee symboloimaan koko yhteiskuntaa jäytännyttä ’kasvusairautta’”. Vikaa koetettiin siis sijoittaa yleisemmäksi, jolloin valtaresurssien epätasainen jakautuminen piiloutuisi yhteiskunnan kokonaisuuteen ja uhrauslogiikka toimisi puhdistaan kokonaisuutena havaitun yhteisön sen synneistään. Artikkelissa toivottiin valtapuolueiden ”uskaltavan katsoa suoraan asioiden ytimiin”.¹⁸¹

Mutta kasvu viittasi juuri yhteiskunnan jatkuvuuden mahdollistavaan teknologisen kehittymisen kaksoissidokseen. Näihin ytimiin koetettiin esitietoisesti katsoa myös *Demarissa* olleessa Stefanin pilakuvassa, jossa metrotuomiston soppa oli sakean hämmentämisen takia vaarassa kiehua ylitse kaupungin revisioviraston tarkastaja Liisa Kulhian ryhdyttyä maistelemaan tuota soppaa.¹⁸² Professori Osmo A. Wiio puhui lehtihaastattelussaan samasta kokemuksesta. Hänestä ”skandaalit” tulisivat ”lisäämään epäluuloisuutta”, koska ne selvästikin voimistivat keskinäisen yhteyden tunnetta. Mainitsihan Wiio kaikki eri tahot asiassa mukana olevina ”epäilevinä” tahoina. Wiio myös tuntui kavahtavan tätä yhteyden kokemusta toteamalla haastattelun lopuksi, että ”tätäköön

¹⁸⁰ US Iltalehti 13.8.1982 ”Ylipormestari löi nyrkin pöytään – Ilaskivestä stadin sankari” (ei tekijää); US 15.8.1982 ”Raimo Ilaskivi rauhoittaa ylikuumentuneita metrotunteita: Ei ristiinnaulita ketään ennen kuin ketään on tuomittu” (Jorma J. Mattila); Iltalehti 21.8.1982 ”Raimo Ilaskivi raskaan sarjan ylivoimainen voittaja ’On otettava riski seistä oikean asian takana’” (Matti Saari). Otsikosta saa helposti sen käsityksen, että asialla ei ole väliä kunhan seisotaan asian sillä hetkellä oikealla (so. hyväksytyllä) puolella; ”sex appealista” ks. lisäksi *Näköpiiri* n:o 5/1982 ”Vallankäyttäjän kääntöpuoli – Ylipormestari Raimo Ilaskivi lähikuvassa” (Eero Taivalsaari), 10–12, josta kuva.

¹⁸¹ *Lalli* 24.8.1982 ”Metro-korruptio johtanee perusteelliseen pyykinpesuun” (Alpo Rusi) pääkirjoitus. Kirjoituksen ilmaus pyykinpesu viittaisi juuri sosiaaliseen ja sitä kautta asioiden pysyvyyden palauttamiseen puhdistavan uhrien jälkeen ennalleen. Ylitsevuotavuus eli eliitin väärinkäytökset jäivät asian käsittelyssä artikkelissa vähemmälle tukien asioiden immanenttia logiikkaa.

¹⁸² *Demari* 24.8.1982 pilakuva (Stefan).

varmuudella esiintyvää ilmiötä ei pidä liikaa yleistää”.¹⁸³ *Pohjolan Työ* –lehdessä taas kerrottiin ”metroon kiertyvän tapahtumavyöhdin” tehneen siitä ”kansallisen asian”, jossa kyse oli loppujen lopuksi kuitenkin vain ”uskottavuudesta”. Väärinkäytökset kieltäen niitä ei siis olisi olemassa, tuntui artikkelin logiikka lukijalle väittävän.¹⁸⁴

Kuva 12: Kulhia maistelemassa metrosoppaa.
Kuvan lähde: Suomen Sosialidemokraatti 24.8.1982.

Syvähermeneuttisesti tarkastellen Wiio toi haastattelussaan julki ihmisten välillä yhteiskunnassa vallitsevan rajattoman aistiyhteyden tason. Myös *Lallin* pääkirjoituksen tehnyt Alpo Rusi ja pilapiirtäjä Stefan tulivat tahattomasti havainneeksi samastumisilmiön, jonka kautta kokemuksia juuri tuolla hetkellä jaettiin. Ihmisten välillä tuntui vallitsevan kohtalonyhteys, joka ryhmädynaamisesti oli seurausta julkisuudessa asiaan liittyneistä jaetuista fantasioista. Metroa koskevassa ryhmäprosessissa tiedostamattomasta kumpuava vuorovaikutus tuotti oman symmetrisen todellisuutensa, jossa elettiin uudelleen lapsen toivetta sulautua hyvään aistiyhteyteen ja pelkoja kadottaa itsensä tuossa tunnevoimakkuuden takia pahaksi muuttuneessa yhteydessä sen nielemänä. Tie liian intensiiviseksi käyvästä rajattoman aistiyhteyden kokemuksesta käy depressiiviseen symbolointiin paranoidis-skitsoidisen lohkomisen kautta. Depressiivisellä tasolla olisi mahdollista erottaa toinen toisena, itsestä erillisenä henkilönä eikä itsen osana. Vainoharhainen lohkomisen logiikka kuitenkin piti metrofantasioiden kyllästävä julkista keskustelua otteessaan, eikä antanut muita vaihtoehtoja kuin uhraamisen, jotta logiikan jakaneet saisivat elää yhteydessä, mutta repressoiden tietoisuuden siitä.¹⁸⁵

Asia sanottiin suoraan *Iisalmen Sanomien* artikkelissa ”Metrotauti” heinäkuun lopussa. ”Epäselvyyksien vyöhdin” kerrottiin edelleen ”kasvavan”.

”Päätäjien voitelu ja suoranainen lahjonta ovat merkkejä vakavasta yhteiskunnan sairaudesta. Tällaisen taudin parantaminen vaatii hellittämätöntä valppautta ja mätäpaiseiden välitöntä puhkaisemista. Siksi metronkin sotkut on selvitettävä ajoissa ja pohjia myöten.”¹⁸⁶

¹⁸³ Lalli 24.8.1982 ”Professori Osmo A. Wiio: Metrokandaalit ja muut lisäävät epäluuloisuutta” (Eila Järnfors).

¹⁸⁴ *Pohjolan Työ* 31.8.1982 ”Helsingin metro ja uskottavuuden kriisi” (ei tekijää).

¹⁸⁵ Siltala 2001, 59–63; kokemuksen erilaisista tasoista ks. Ogden 1989, 11–46. Kokemuksen kolmiulotteisesta mallista ks. myös Alford, C. Fred: *What Evil Means to Us*. Cornell, Ithaca: Yale University Press, 20–65; rajattomasta aistiyhteydestä konkreettisenä ilmiönä ks. Gabel, Peter: *The Bank Teller and Other Essays on the Politics of Meaning*. San Francisco: Acada Books 2000, 46–49. Jossa Gabel selittää kukan kokonaisvaltaiset liikkeet esimerkiksi aistillisesta kokonaisuudesta, jota tarkkailemalla ihminen saattaa tunnetasolla ymmärtää yhteytensä muihin eläviin organismeihin maapallolla.

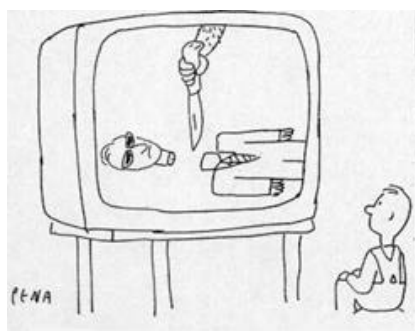
¹⁸⁶ *Iisalmen Sanomat* 29.8.1982 ”Metrotauti” (ei tekijää).

Yhteiskunnassa vallitsevalle sairaudelle pystyttiin osoittamaan syy 24. elokuuta, jotta tuo yhteiskunnan ”sairaus” voitaisiin parantaa minkään muuttumatta. Kätsyn pilakuvassa *Ilta-Sanomissa* Helsingin ambulansseille suunniteltiin uutta kiireluokitusta. Aiemmasta poiketen niiden tuli nyt ajaa ensiksi metrotoimistoon, sillä siellä oli kuvan mukaan ilmeisesti eniten sairauttakin.¹⁸⁷

Kuva 13: ”Ambulansseille kiireluokitus Helsingissä.”
Kuvan lähde: IS 24.8.1982.

Seuraavana päivänä kerrottiin esitietoisesti kuka yhteiskuntaruumiista tullaan uhraamaan. Origo pakinassa puhuttiin ”samalla profiililla jatkamisesta” kuin aiemminkin. Tietoisella tasolla kyse oli videolain muutoksesta ja väkivaltaa sisältävien nauhojen esitarkastuksesta. Pakinassa kasettientarkastusvirasto saa nauhan, jossa metrotoimiston alihankkijana toimineen Finnay:n toimitusjohtaja Eero Vallila on sidottuna metrojunan kiskoille ylijäämäkaapeleilla. Valtanen uhkaa ajaa Vallilan yli, jos tämä ei käy hakemassa hänelle pulloa ”koskista”. Vallila katkaisee yhtäkkiä kaapelit lihastensa ponnistuksella, köyttää Valtasen kiskoille ja ajaa tämän ylitse niin, että syntyy neljä kappaletta. Viraston mielestä tässä on jotain epäloogista, mutta kun kasetin tuoja luettelee irtileikkaantuneet ruumiin jäsenet virasto toteaa: ”Miksette heti sanonut. Mitä te tällamoisia kasetteja tänne tuotte. Eihän tässä mitään väkivaltaa ole, tavanomaista yhteiskunnallista toimintaa . . . Menkää pois ja tuokaa ensi kerralla jotakin stydiä kamaa . . .”¹⁸⁸

Kuva 14: ”Matalaa profiilia.”
Kuvan lähde: HS 25.8.1982.

Sosiaalista ja psyykkistä kokonaisuutta hajottavat aggressiot kohdennettiin nyt siis Valtaseen, joka sai toimia sosiaalisen ja psyykkisen yhteisön puolesta uhrattavana syntipukkina.

¹⁸⁷ IS 24.8.1982 pilakuva ”Ambulansseille kiireluokitus Helsingissä” (Kätsy).

¹⁸⁸ HS 25.8.1982 ”Matalaa profiilia” (Origo).

Lehdistön vihan syynä saattaisi olla tarve hyvittää kokonaisuudelle aiemmin Valtasta kohtaan tunnettu kritiikitön ihailu. Toukokuussa 1979 Eeva-Kaarina Aronen teki Valtasesta 50-vuotishaastattelun *Helsingin Sanomiin*. Valtasta kutsuttiin siinä ”metropoliitaksi” ja ”metromafiosoksi” ja sanottiin, ettei näin ilkeitä nimityksiä enää saanut käyttää hänestä. Valtasen kerrotaan osoittaneen työhuoneensa seinällä olevaa ”von Döbeln Juuttaalla” -maalausta. Rääsyinen joukko von Döbelnin tarkastuksessa ei kuitenkaan ollut toimittajan luulema veronmaksajien joukko vaan ”metrotoimiston urhea henkilökunta”. Valtanen siis sijoitti itsensä johtamaan taistelua von Döbelnin hahmossa. Hän myös loi itselleen rajaa sisäryhmän ja ulkomaailman välille tällä kommentillaan. Lisäksi hän ehti myös syyllistää oman riippuvuutensa aiheuttajan kertomalla metrohankkeen kalleuden johtuvan kaupungin talousarviomenettelystä, joka ”ei kerta kaikkiaan sopinut” metron ”kaltaiseen projektiin”. Mutta onneksi hän näki asian hyvätkin puolet. Kotimaisen teollisuuden kanssa oli ”syntynyt yhteistyötä”. Haastattelun aikoihin metro eli Valtasen mukaan uutta renessanssiaan, ja kohta Helsinkiin olivat kilvan tulossa metrorakentajat aina Caracasista ja Bogotasta saakka oppia hakemaan. ”Metro-Valtasta ei saisi haukkua, se on aina väärin. Me olemme ainoastaan virkamiehiä ilman poliittista päätöksentekovastuuta, kaupunginvaltuuston päätöksiä tottelevia”, Valtasen kerrottiin vielä ovelta vilkuttaneen toimittajalle.¹⁸⁹ *Suomenmaassa* kolumnisti Hela kommentoi Arosen artikkelia Valtasesta. Hänestä kaikenlaiset ivanimet olivat rumia. Hänestä Valtasen kaltaista ”päätävien elinten päätöksiä päättävästi” toteuttavaa virkamiestä pitäisi ”kohteliaasti kutsua metronomiksi”.¹⁹⁰

Kuva sosiaalisen kokonaisuuden häiriöttömyydestä ei kuitenkaan ollut aivan särötön. Metrotoimisto antoi samaan aikaan julkisuuteen tiedon sen tekemästä miljoonan markan laskuvirheestä kaapelihankinnoissa. Siinä kuvailtiin ”vian” olleen ”pieni hiushalkeama”. Jos kommenttia luetaan esitietoisena tason projektiivisena viestinä saattoi kyse olla siitä, että kun Valtanen nyt oli osoitettu syntipukiksi ei muita enää ehkä tarvitsisikaan leimata sellaisiksi yhteisön jatkuvuuden säilyttämiseksi. Seuraavana päivänä miljoonan markan laskuvirhettä lähestyttiin uudesta näkökulmasta. ”Selityksemme” oli ”vain leikkiä” puolustautui toimisto. Lauseen logikka tuntui toivovan, että koko asia voitaisiin painaa villaisella. Ilaskivi vastasi tähän tylästi ”ei pidä paikkaansa”.¹⁹¹

Lehtien silmissä Ilaskiveä pidettiin ritari nuhteettomana asettamalla hänet vastakkain saastuneen metrotoimiston kanssa. Hän oli kuin Pyhä Yrjö, joka peitsi tanassa ratsasti puolustamaan yhteisöään sen hädän hetkellä.¹⁹²

Metrotunneleissa nähtiin samoihin aikoihin olevan ”pirun irti”.¹⁹³ Karin piirroksessa metrotunneleista taas avautui näkymä lopunajan kaaokseen, johon kulkeva ihminen sai Danten helvetin sanoin

¹⁸⁹ HS 29.5.1979 ”Unto Valtanen 50 vuotta tänään – Metrojohtaja on vain tottelevainen virkamies” (Eeva-Kaarina Aronen).

¹⁹⁰ Suomenmaa 2.6.1979 ”Metronomi” (Hela).

¹⁹¹ IL 25.8.1982 ”Metrotoimisto puolustautuu: ’Selityksemme vain leikkiä!’ Ilaskivi: ’Ei pidä paikkaansa’” (ei tekijää).

¹⁹² Em. artikkeli. Teoreettisesti ks. Farrell 1998, 38–47. Farrell kutsuu tällaista sankaruuden muotoa ”traumaattiseksi heroismiksi”, ja selittää sellaista syntyvän tilanteissa, joissa riidellään ryhmän johtajuudesta aiemman perimysjärjestyksen romahdettua. Voisi spekuloida tilanteen olleen Suomessa tällainen juuri näihin aikoihin. Kekkonen ”voima” oli vähenemässä, ja entiset suosikit korvautumassa uusilla. Trauman kokemusta syvensi kilpailutalouden tulo ja talousrikosten paljastuminen yhtä aikaa. Vaikka asioiden kausaaliyhteyttä ei kovin helposti pysty osoittamaan, ei se liene tarpeellistakaan, sillä psykoanalyttiset yhteydet luotiin merkitysyhteyksien tasolla. Aivan vieraatkin asiat saattoivat saada merkityksen, joka liitti ne yhteen vallanperimyksestä käydyn kiistelyn kanssa.

sisään astuttuaan heittää kaiken toivonsa. Tunteet myllersivät kaaottisesti.¹⁹⁴ Niiden paikoilleen asettajaa kaivattiin kuumeisesti.

Kuva 15: Piru irti metrotunneleissa.
Kuvan lähde: Hämeen Kansa 28.8.1982.

Kuva 16: Kaaos metrossa.
Kuvan lähde: HS 3.9.1982.

Kulosaaren metroaseman lähetyvillä oli vaaratilanne elokuun lopulla. Tätä tapahtumaa uutisoitiin näyttävästi työstäen senkin kautta metroomin liittyvän ”vyyhdin” ahdistuksia. *Ilta-Sanomissa* kerrottiin ”turvamääräyksiä rikotun”, jolloin ”tilanne riistäytyi käsistä”.¹⁹⁵ Kyseessä oli tunteiden tarttumiseen joukossa liittynyt suggestiivinen ilmiö, olihan kuusi ihmistä joutunut sairaalahoitoon liukuportaiden takia jo metron ensimmäisinä päivinä.¹⁹⁶ ”Mustaa kassaa” varsinaisen kirjanpitoinsa

¹⁹³ Hämeen Kansa 28.8.1982 pilakuva ”Timon tiukat” (Timo).

¹⁹⁴ HS 3.9.1982 pilakuva ”Ken tästä käy, saa kaiken toivon heittää” (Kari).

¹⁹⁵ IS 28.8.1982 ”Metrosuma Kulosaareissa – Turvamääräyksiä rikottiin, tilanne riistäytyi käsistä” (ei tekijää).

¹⁹⁶ Vuosaari 1.9.1982 ”Tänään alkoi Vuosaaren elämä metroyhteyksien varassa” (ei tekijää); teoreettisesti ks. Siltala 2001, 63.

ohella ylläpitänyt Siemens ”yritti” tässä vaiheessa ”päästä metrofarssista eroon”, koska se oli ”myrkyttänyt ilmapiiriin”.¹⁹⁷

Alkoi myös esiintyä seksualisoitunutta kuvastoa totutun maailmanjärjestyksen järkyttyä.¹⁹⁸ *Iltalehden* iltatyttö totesi yläosattomissa ”Oli siellä metrossa ihan suuren maailman ruuhka!”¹⁹⁹ Esiin murtautuva tiedostamaton seksuaalisuus näkyi myös Matti Rönkön artikkeliin liittyneessä kuvassa, jossa syntymäpäiväkakusta nousi vähäpukeinen nainen onnittelemaan syntymäpäiväsankareina kakun ympärillä pyörineitä eliitin jäseniä.²⁰⁰ Nainen saattoi symboloida metromiesten ihannetta, eli metron rakentamisprojektia itseään. Näin tuon kuvan voitaisiin tulkita olleen kuva heistä itsestään.

Kuva 17: Syntymäpäivät.
Kuvan lähde: HS 14.9.1982.

Totuttuun ei kuitenkaan voitu palata. *Savon Sanomien* artikkelissa Metrolla havaittiin olevan ”kiiluvat silmät”. Jotta metropedon himosielu ei pääsisi irti, sille täytyi hankkia sitä kurissa pitävä valvoja. Samassa artikkelissa kerrottiin Liisa Kulhian ”tarkan katseen valvovan” noita kiiluvia silmiä. ”Minulla on sellainen käsitys, ettei tätä voida haudata nyt enää”, Kulhia totesi, mutta oli hie-man epävarma pysyykö peto ojennuksessa todetessaan, miten ”valvonnassa” oli ”oltava tarkkana”.²⁰¹ Eräessä artikkelissa kaupunginreviisori Lassi Lappalainen sanoi Kulhian julkisuudesta kiusaantuneena, ettei ”ihannelintarkastaja” ole ”mikään nurkan takana käyttävä piiskuri”.²⁰²

¹⁹⁷ HS 27.8.1982 ”Siemens yrittää päästä metrofarssista eroon” (ei tekijää). Mustasta kassasta ks. *Metrotutkintapöytäkirja* R 84/82, 366–402, ks. erityisesti 397 Wolfgang Henselin laatima kaavio pöytäkirjaan liitettäväksi ”Toimintaa asiakkaiden ’voitelemiseksi’”. Tekijän hallussa.

¹⁹⁸ Kohut 1977, 111–131.

¹⁹⁹ IL 2.9.1982 Iltatyttö. Kuvateksti: ”– Oli siellä metrossa ihan suuren maailman ruuhka!”

²⁰⁰ HS 14.9.1982 ”Syntymäpäivät” (Matti Rönkä), kuva: Tarmo Koivisto.

²⁰¹ 5.9.1982 *Savon Sanomat* ”Tilintarkastaja Liisa Kulhia: Valvonnassa on oltava tarkkana” (ei tekijää).

²⁰² IS 25.8.1982 ”Älykin pantu kyseenalaiseksi’ Tilintarkastajat ärähtivät metrojulkisuudestaan” (Pirjo Houni).

Kuva 18: Metron kiiluvat silmät ja niitä valvomaan asetettu nainen.
Kuvan lähde: Savon Sanomat 5.9.1982.

Vapaana leijuvien aggressioiden pysäyttämiseksi kerrottiin lehdissä ”enemmistön” metrotoimiston työntekijöistä olevan ”viattomia”.²⁰³ *Länsi-Savossa* kyseltiin ”mikä” on ”sallittua”, koska *Vaasa*-lehdessä oli havaittu ”sopivuuden rajan” olevan nyt ”auki”.²⁰⁴ Pettymys kansallisen projektin romahdukseen näkyi myös artikkelissa, jossa toimittaja vieraili luokkakokouksessa. Artikkeliksi oli otsikoitu sanoilla ”Keskiluokkakokouksessa”. Siinä toimittaja kertoi miten ”aineelliset tavoitteet” kyllä oli ”tyydytetty”, ”mutta se suuri odottamaton antaa yhä odottaa itseään”. Siksi luokan hiljaista katsoessa joutui ”miettimään miten kilttejä me olimmekaan kouluaikana ja miten siedimme kaiken”.²⁰⁵ Artikkelissa selvästi työstetään kansallisidealistic teknofantasian romahdusta. Vaikka taloudellinen turva olikin saavutettu, tuntui kaiken yllä silti leijuvan epämiellyttävä huijauksen maku.

Suomalainen yhteiskunta tuntui seisovan trauman äärellä odottaen kaiken selviämistä. Lisää vauhtia hurjasti pyöriviin kollektiivisiin tunteisiin laittoi artikkeli *Seura*-lehdessä, jossa kerrottiin ”kulissien repeävän”.²⁰⁶ *Helsingin Sanomissa* huomattiin ”vaiteliaan metrovaliokunnan revenneen”.²⁰⁷

Repressio oli kiellettävä ja dissosiativinen kielto unohdettava kerta kaikkiaan, jotta kaikki pääsisivät näkemään saman minkä eliitti oli nähnyt. Trauma oli käsiteltävä loppuun saakka. Mutta onko sen käsitteleminen julkisuudessa edes mahdollista? Pelkkä sanojen muuttaminen ei muuta vielä itse asiaa ennen kuin ihminen on itse kokenut tuon asian omassa ruumiissaan turvallisessa tilanteessa.²⁰⁸ Ahdistuksia sitoville ”sodille” syntyy tilausta aina silloin, kun lehtien palstat täyttyvät tiedoilla järjestelmän sisäisistä katastrofeista.²⁰⁹

Jonathan Shayn mukaan trauma koskevat kertomukset ovat yhteydessä traumaan. Voimakas trauma räjäyttää yksilön tietoisuutta koossa pitävät voimat. Selviytyttyään akuutista traumasta

²⁰³ IS 3.9.1982 ”Metrotoimikunnan jäsen puolustautuu: Enemmistö metrotoimiston työntekijöistä viattomia” (Kustaa Hulkko). Halusiko toimikunnan jäsen esitietoisesti puruluuta hakevan lehdistön kohdistavan syyttävän sormensa ”viattomaksi” lapseksi osoittautuneiden toimiston työntekijöiden pariin, jotta oma asema olisi ollut turvattu?

²⁰⁴ Länsi-Savo 5.9.1982 ”Mikä sallittua?” (ei tekijää); Vaasa 5.9.1982 ”Sopivuuden raja aukee” (ei tekijää).

²⁰⁵ HS 7.9.1982 ”Keskiluokkakokouksessa” (ei tekijää). Tulkintaa tukisi se, että tässäkin artikkelissa muistettiin mainita Ilaskiven toimet ”metrojupakassa”, kutsuen noita toimia metaforan avulla ”hulluiksi”.

²⁰⁶ Seura n:o 37/10.9.1982 ”Kulissit repeävät” (Marti Sainio), 70–73.

²⁰⁷ HS 14.9.1982 ”Vaitelias metrovaliokunta repesi” (ei tekijää).

²⁰⁸ Siltala 2001, 44–56 ks. myös esim. Weiss 1993, 4–16. Weissin mukaan patogeenisten uskomusten muuttaminen vastaamaan reaalia maailmaa onnistuu ainoastaan turvallisen kokemuksen avulla.

²⁰⁹ Volkan, Vamik: *The Need to Have Enemies and Allies. From Clinical Practice to International Relationships*. New Jersey: Jason Aronson 1995.

traumatisoituneet yksilöt ryhtyvät tuottamaan kertomuksia tapahtuneesta, jotta he pystyisivät kokoamaan tapahtumia koskevat tietoisuutensa sirpaleet tapahtumia ymmärtääkseen. Tällä tavoin kootessaan tapahtumien merkitysten synnyttämiä tunteita ja ajatellessaan tapahtumia ruumiillisina kokemuksina trauman uhrin koettavat kasata itse trauman aiheuttamaa tietoisuuden sirpaloitumista, koska niiden palasten muodostamaan kokonaisuuteen sisältyy heidän minuutensa perusta.²¹⁰

Traumaa eli ”auennutta” tunnetta muutoksen mahdollisuudesta koettiin vetää aktiivisesti kiinni siihen liittyneiden tunteiden voimakkuuden takia osoittamalla julkisuudessa uusia syntipukkeja.²¹¹ Jyrki Haikonen toivoi *Uudessa Suomessa* syyskuun alussa ”korruption kimppuun” käymistä. Hän oli huomannut, että ”liikaa intoutuvasta lehdistöstä tulee helposti puoskari, jonka käsiin kuolee viattomia ihmisiä”. Uusi kohde poliitikkojen tilalle löytyi kulttuurielämästä. Haikonen kysyi ”kuka purkaisi kulttuurielämän korruption: jähmettyneisyyden, klikkien vallan”. Haikonen näki, että ”korruption pahimmat muodot ovat aineettomia”.²¹² Kyse oli siis jostain muusta kuin yksinomaan taloudellisesta hyödyistä, eli yksilöitten välisessä suhteessa vallitsevista sidonnaisuuksista. Haikonen ei kuitenkaan tullut ajatelleeksi kulttuurielämän ja poliittisen elämän välisten valtaresurssien eroavaisuutta lainkaan.

3.7. Uhraamisen kulttuurinen logiikka – yksilön subjektiviteetti on uhrattava, jotta systeemin objektiviteetti eläisi

Syksy tuntui kestävän ikuisuuden. Valtasen pidätyksen ja Melinin eron jälkeen Melin ryhtyi katumaan toimimistaan välittäjän roolissa Valtasen ja Vallilan välisissä kiistoissa. Melinin tarkoituksena oli ollut hoitaa asia ilman poliisin puuttumista asioihin. Nauhoihin liittyvissä asioissa oli kuitenkin melkoisia epäselvyyksiä, joten julkisuuden aggressioiden uudeksi kohteeksi valikoitui asioita valtuustossa tutkineen valiokunnan puheenjohtaja Harri Holkeri (kok.), jonka johdolla valiokunta ei kovin montaa kertaa ollut keväisen alun jälkeen kokoontunut. *Demari* totesi Holkerin olevan nyt ”metrosodan tulilinjalla”. Holkeri itse kertoi lehdissä ”yhdistyneiden pahuuden voimien käyneen kimppuunsa”. Iltalehdessä vaadittiin Holkerin ”päättäväille”. Kyse oli Holkerin mielestä ”sairaalloisesta ajohahdistista”.²¹³ Eräässä pilakuvassa sutkin näköinen duunari oli asentamassa jotain valiokunnan kokoustilaan. Holkeri huomaa hänet ja kysyy ”Mitä Te siellä puuhaillette?” Asentaja vastaa tähän lakonisesti ja ilman minkäänlaista nöyryyttä herroja kohtaan, aivan kuin kyse olisi jostain itsestään selvyydestä ”Aseman valvontakameraa. . .”

²¹⁰ Shay, Jonathan: *Achilles in Vietnam. Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York, London, Toronto: Simon & Schuster Touchstone Book 1994, 188.

²¹¹ Vrt. Weiss 1993, 5.

²¹² US 9.9.1982 ”Korruption kimppuun” (Jyrki Haikonen).

²¹³ Suomenmaa 11.9.1982 ”Valtaselle hilut kinttuihin: Metrokandaali paisuu päivä päivältä” (ei tekijää); *Demari* 14.9.1982 ”Holkeri nyt metrosodan tulilinjalla” (ei tekijää); IS 14.9.1982 ”Harri Holkeri: Yhdistyneet pahuuden voimat ovat käyneet nyt kimppuuni” (Pirjo Houni); US IL 14.9.1982 ”Holkerin päättäväille” (Leena Larjanko).

Kuva 19: "Holkerin pää vadille"
Kuvan lähde: IL 14.9.1982.

Kuva 20: "Mitä Te siellä puuhaillette?"
Kuvan lähde: Kainuun Sanomat 8.9.1982.

Demarilla oli pyövelikin jo valmiina toimimaan. Seuraavan päivän lehdessä esitettiin jumalallista voimaa omaava Ilkka Hakalehto pyövelin tehtäväänsä odottamassa. Kuvassa hän piti kädessään kirvestä, jonka terävyyttä hän sormellaan kokeili. Pään päällä häntä koristi pyhien miesten sädekehä. Hän roolittui rankaisua vaativilla kommenteillaan esittämään riippuvuuden kieltävää rankaisijaa, joka rankaisisi muita heidän synneistään.²¹⁴

Kuva 21: "Hän on täällä tänään."
Kuvan lähde: Suomen Sosialidemokraatti 15.9.1982.

²¹⁴ Demari 15.9.1982 pilakuva "Hän on täällä tänään" (ei tekijää).

Myös toiseen rankaisevaan hahmoon, eli petoa valvovaan Kulhiaan kohdistettiin voimakkaita projektioita. Lehdissä kerrottiin Kulhiaa uhkailun paljastusten takia, ja ”paineiden olevan todella kovat”. Lehdet etsivät häntä uhriksi, koska ”paineiden” kerrottiin ”kasvavan” hänen ympärillään koko ajan. Kulhiaa kerrottiin ”laukaiseen” kommentin, että ”puoluekuriin en alistu”, ”olen valmis vaikka räjäyttämään kepun, jos se rajoittaa toimintavapauttani”.²¹⁵

Joulukuun 1. päivänä Hanasaaren kulttuurikeskuksessa järjestettiin teemaseminaari perheväkivallasta. Seminaarissa etsittiin ”aseita” väkivaltaa vastaan. Kyseessä oli sisäasianministeriön järjestämä kampanja, jonka tietoisien tason rationaalisia tavoitteita olivat väkivalta- ja ilkkuvallan torjuminen viranomaisten, yhteisöjen ja yksityisten kansalaisten yhteistyöllä.²¹⁶ Esitietoisella tiedostamattomien toiveiden tasolla kampanjan antama viesti saattoi kuitenkin vääristyä yksilötoisessa julkisuudessa sinänsä kannatettavien periaatteidensa vastaiseksi. Yhteiskunnan sosiaalisten ryhmien psyykkisen tasapainon säätely saattoi saada kampanjassa korostuneen merkityksen. Todettiinhan idean syntyneen, koska ”voimakkaan yhteiskunnallisen muutosprosessin” myötä oli ”yhä useamman suomalaisen” havaittu ”huolestuneen turvallisuudestaan”. Ihmiset joutuivat kampanjan mukaan elämään ilman ”perinteistä sosiaalista tukea ja kontrollia”. Huolestumista oli lisännyt myös ”tekojen raaistuminen” ja ”uhrien valikoituminen” aiempaa ”sattumanvaraisemmin”. Tietoisena ongelmista sisäasiainministeriö oli asettanut työryhmän ”ilkkuvallan ja häiriökäyttäytymisen” ehkäisemiskampanjan järjestämistä varten.

Asiassa saattoi olla kyse metroskandaalin tuottamien ehdustuksien työstämisestä. Olihan sosiaalista ja psyykkistä minäkehikkoa koossapitäneen kansallisen kasvukertomuksen pois painettu rujo puoli metrossa paljastuessaan sysännyt kansalaiset heidän elämän jatkuvuuden ja mielekkyyden kieltäneen trauman armoille. Myös oloa lievittäneen kansallisen ”toteempaalun”, pitkäaikaisen tasavallan presidentti Urho Kaleva Kekkonen virkaero aiheutti ehdustusta ja yhdistyi metropettymykseen, jota tunnettiin kansan etua ajaneen poliittishallinnollisen eliitin paljastumisesta raadollisiksi ja kovin inhimillisiksi toimijoiksi. Moraalittomuus sinällään ei haitannut, mutta se haittasi, että tuohon moraalittomuuteen sisältyi ajatus pyhyttä kantaneiden miesten omista haluista, koska se kertoi eliitin olevan myös ihmisiä ja olevan joissain asioissa yhtä tietämättömiä tulevaisuudesta kuin tavallisen Matti Meikäläisenkin. Turvattomuudesta saatettiin puhua kiertoilmaisuiden avulla, koska kaikki, sekä kansa, että eliitti todella tunsivat siten.

Tilanteen aiheuttama pettymys aiemmin ihannoituihin jumalhahmoihin näkyi lehtipakinoissakin. Tammikuun alussa 1983 Origo kirjoitti ”Suomen olevan kuin pienen lapsen, joka itsepintaisesti haluaa tehdä kaiken itse”. Maininta lapsesta liittyi metron tutkintatoimenpiteisiin, sillä hieman myöhemmin hän kirjoitti pakinassaan, miten ”[k]ansakunta on herpaantumattomalla mielenkiinnolla seurannut keskusrikospoliisin ponnisteluja sen selvittäessä näitä metro- ja lahjussotkuja”. Origo ehdotti televisiosarjaa aiheesta, jossa näyttelijät ”maskattaisiin ihan oikean näköisiksi”, ellei oikeita henkilöitä ”saada esiintymään omina itseinään”. ”Tulisi käsikirjoituskin halvaksi, kun voisi suoraan kuulustelupöytäkirjoista repiä makeimmat kohdat. Ei tarvitsisi jotakin Haavikkaa tai vastaavaa palkata turmelemaan todellisuutta tuntemattomaksi.”²¹⁷

²¹⁵ IL 16.9.1982 ”Liisa Kulhiaa uhkailtu paljastusten takia ”Paineet todella kovat”” (ei tekijää); IL 16.9.1982 ”Paineet kasvavat Liisa Kulhian ympärillä ”Minua on uhkailtu tilintarkastajana”” (Jarmo Luuppala); samoihin aikoihin kerrottiin, miten HS 15.9.1982 ”Demarien Asunmaa moittii poliittista peliä: Ainoa metromafia koostuu mustaajista” (ei tekijää).

²¹⁶ C 433/82 ”Sinun aseesi väkivaltaa vastaan” kampanja; perheväkivaltaseminaarin alustukset, Krp:n arkisto, Krp.

²¹⁷ HS 24.1.1983 ”Poljetut poliisit” (Origo).

Professori Inkeri Anttila totesi lehdissä ”lahjusjupakoissa” olleen ”jälkiviisaudenmakua” ja ihmisten voivan ”tehdä rikoksia tietämättäänkin”. Hän kuulutti yksinkertaisuutta lain tulkintaan toivoen ihmisille täsmällisiä sekä selkeitä säännöksiä ohjeeksi käyttäytymiselle.²¹⁸ Kaikkein suorinta kieltä käytti Salomoniksi kohotettu Raimo Ilaskivi. Helsingin suurtorilla uudenvuodenyönä sattuneet hulinat saivat hänet tarttumaan kynään ja tuomaan julki oman mielipiteensä asioiden silloisesta tilasta. Koska hän oli syksyn kuluessa valikoitunut kansallisen tason fantasiajohtajaksi, jonka mielipiteitä kuunneltiin on syytä vielä hieman tarkastella Ilaskiven kirjoitusta hulinoista.

Syy ei Ilaskiven mukaan ollut ”yhteiskunnan”, vaan:

”...tällä hetkellä korjaamme satoa siitä vapaan kasvatuksen aallosta ja laitostamispolitiikasta, jotka ovat värittäneet menneiden vuosien yhteiskunta- ja perhepoliittista keskustelua. Perheyhteisöllä ei ole samaa merkitystä kuin ennen. Lapset voivat räyhätä ja ryypätä kaduilla ennen muuta sen johdosta, että kotona ei ole isää tai äitiä valvomassa, missä kunnossa tullaan takaisin. (...) emme me kai tällaista yhteiskuntaa tarvitse; yhteiskuntaa, joka samaan hengenvetoon moittii poliisia haluttomuudesta olla napit vastakkain nuorten kanssa. Tarvitsemme itse itseään kontrolloivan yhteiskunnan. Vain se toimii. Kaikki muu johtaa kontrolliin, byrokraatiaan, säännöksiin ja niiden kiertämiseen, järjestäytyneen ja järjestystä rikkovan yhteiskunnan jatkuvaan kahnaukseen. Elleivät alaikäiset lapset tottele vanhempiaan, eivät kait vanhemmat voi kuvitella, että ne tottelisivat ketään muutakaan. Tästä on nyt ryhdyttävä keskustelemaan kiun kohmelo on haihtunut. On mentävä peilin eteen. (...) katson koteihin, vetoan nuorten oikeaan joukkokuriin. (...) Liika on aina liikaa ja voi olla jopa kohtalokasta.”²¹⁹

Ilaskiven närkästys on niin poikkeuksellista, että tutkija ryhtyy väkisininkin kyselemään olisiko kirjoituksella esitietoisien tason yhteyttä aiempiin suomalaiskansallista sosiaalista merkitystodellisuutta järkyttäneisiin skandaaleihin. Laitostamispolitiikka saattoi tarkoittaa poliisille annettuja lisäresursseja, lasten huono käytös taas huomiota vaativien valtuutettujen käytöstä suhteessa kaupunki-isän roolin julkisuudessa ottaneeseen Ilaskiveen, itsekontrollista puhuessa saatettiin tarkoittaa eliitin itselleen haluamaa sisäistä kontrollia eli riippumattomuutta suhteessa ”kansaan”, kohmelolla taas saattoi viitata julkisuudessa tunnettuun metrokrapulaan oikean uudenvuoden kohmelon lisäksi ja peilin eteen meno saattoi kertoa eliitin sisäisestä syyllisyydestä sen jouduttua uhraamaan omia jäseniään oman jatkuvuutensa turvaksi tapahtuneissa ”metrosotkuissa”. Syyllisiksi kaikkiin yhteiskunnan ongelmiin Ilaskivi löysi hulinointia harrastaneet nuoret, jotka yhteiskunnallisilta valtaresursseiltaan olivat tässä yhteydessä täysin puutteellisessa asemassa. Heille tuli saada lisää kuria, koska eliitin ”sisäinen” kuri ei enää riittänyt pitämään tilannetta ennallaan. Kaikki tämä vain siksi, koska nuoret sattuiivat käymään tiedostomattomaan isäkapinaan oman tilan, kasvun ja itsenäisyyden saavuttamiseksi juuri metrolaineiden jälkimainingeissa uudenvuodenyön hulinoissa.

Oireita yksilöiden kovenevasta asemasta tulevaisuudessa oli ilmassa muutenkin. Alasuutarin havaintoon kilpailutaloudellisen puhetavan tulosta julkisuuteen 1980-luvun alussa on jo viitattu. Lehdistä asian voi todeta empiirisestikin. Vain päivää ennen Ilaskiven tuotumusta ja varsin kiivasanaista kirjoitusta oli *Uudessa Suomessa* arvioitu tulevaa todeten ”uuden moralismin ajan olevan tulossa”. Tällöin lehden mukaan alettaisiin ”yhteiskunnallisia ongelmia jälleen pitää yksilöiden

²¹⁸ IS 18.1.1983 ”Professori Inkeri Anttila: Lahjusjupakoissa on jälkiviisaudenmaku” (Jorma Melleri); US 25.11.1982 ”Rikoksia voi tehdä tietämättäänkin” (Inkeri Anttila); tammikuussa 1983 eduskuntakin heräsi pohtimaan ”mitkä ovat oikeuskanslerin oikeudet” tästä ks. IS 18.1.1983 ”Eduskunta pohtii: Mitkä ovat oikeuskanslerin oikeudet?” (ei tekijää).

²¹⁹ IS 5.1.1983 ”Raimo Ilaskivi uudenvuoden pommihulinoista: Korjaamme nyt vapaan kasvatuksen satoa!” (Raimo Ilaskivi, ylipormestari).

heikkoutena”. ”Yhteiskunnan” ei sanottu enää ”jaksavan vaikeuksien” aikana ”sietää haittoja” enää edes siinä määrin kuin aiemmin. Alemmaan kastiin joutuminen tulisi merkitemään sinne jäämistä. Säästötoimien kohteeksi joutuvat ensimmäisinä ”paheksuttavat yksilöt”.²²⁰ Tuo aika ei ollut aivan niin kaukana kuin ajateltiin, sillä itse asiassa haastattelussa todennettiin eliitin tuleva toimintasuunta varsin konkreettisin esimerkein. Samalla artikkelin mielipiteiden avulla työstettiin julkisuudessa sovinnaisen todellisuuden sortumisen aiheuttamaa ahdistusta. Rajat oli palautettava, paha loitonnettava itsestä ja määriteltävä koskemaan joitain muita kuin eliittiä. Tässä mielessä historian pitkänä linjana voisi puhua dialektisista heilurista tai sykleistä, joiden aikana subjektiviteetti vuoroin kasvaa koko väestöllä ja vuoroin vähenee jonkin valtaresurssija omaavan ihmisryhmän hyväksi yhteiskunnassa.

Metron liittyneet oikeudenkäynnit 1980-luvulla saivat jopa tasavallan presidentti Mauno Koiviston kommentoimaan tapahtumia muistelmiensa *Kaksi kautta* ensimmäisessä osassa. Hän ihmetteli, että Helsingissä oikeudelliseen vastuuseen laitettiin kunnallisten luottamustoimien haltijoita. ”Minusta tämä avasi kauhistuttavat perspektiivit”, hän toteaa kirjassaan. Koiviston mukaan koko kunnallisesta demokratiasta ”tehdään loppu”, jos luottamustehtäviin valittuja laitetaan oikeudelliseen vastuuseen toimistaan. Hän perusteli väitettään sillä, että luottamushenkilöillä oli ”väistämättä erittäin rajoitettu ja pinnallinen tieto” asioista, joista he päättivät. Koivisto mainitsi erikseen, että ”yhtään poliittista henkilöä ei tuomittu”. Talousrikosoikeudenkäynnit saivat Koivistosta ”aivan kafkamaisia piirteitä”. Hänestä ajan henkeen kuului, että ”poliisi pitää henkilöä syyllisenä, kunnes hän on puhdistautunut”. Koivisto ytyi myös rikosoikeuden professori Pekka Koskisen kantaan, että ”poliittisista lahjusoikeudenkäynneistä” oli tullut poliisille ”arvoaltakysymys”. Koivistosta tuli ryhtyä harkitsemaan syyttäjien vaihtamista, jos joku syytti kovin usein ilman oikeuden tuomiota.²²¹

Mielenkiinto, jota Koivisto lahjustuomioita kohtaan muistelmissaan osoittaa on jokseenkin kummallista. Miksi entinen tasavallan päämies viitsii uhrata arvokasta palstatilaa kirjastaan tämänkaltaiseen asiaan. Ensinnäkään Koivisto ei huomannut kirjassaan mainita, että syy ”poliittisten henkilöiden” tuomitsemattomuuteen johtui oikeudenkäyntien pitkittymisestä. Korkein hallinto-oikeus kyllä lopulta hylkäsi osan syytteistä, mutta katsoi toisaalta osan niistä toteennäytetyksi. Nämäkin syytteet kuitenkin hylättiin vanhentuneina.²²² Tuntuukin siltä, että maininnassaan poliiseista ja syytteistä puhdistautumisesta presidentti Koivisto joko sekoitti keskenään median ja poliisin toimet asiassa tai kertoi eliitin sisäisistä itsesääteletavoista. Empiiriset havaintoni ajanjakson lehdistä eivät ainakaan tue hänen käsitystään asiassa. Lisäksi poliisin normaaleihin tutkintatoimenpiteisiin kuuluu kaikkien asianosaisten, epäiltyjen sekä todistajien kuuleminen. Tässä vaiheessa tutkintaa ei vielä ketään ryhdytä syyttämään. Jos kynnyksellä rikoksen tapahtuneen ylittyy kuultavalle ilmoitetaan, että häntä kuullaan rikoksesta epäiltynä, ei vielä siitä syytettyinä. Mahdolliset syyllisyyskysymykset ja syyttämiskynnyksen ylittämisen ratkaisi tuohonkin aikaan

²²⁰ US 4.1.1983 ”WHO:n tily tutkimus: Alkoholistin hoitoon ei uskota tulevaisuudessa – Juopot ja työttömät eristetään muista” (ei tekijää).

²²¹ Koivisto, Mauno: *Kaksi kautta*. Osa I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Helsinki: Kirjayhtymä 1994, 140–145.

²²² Korkein Oikeus päätös n:o 2430 24.9.1985 R 84/316. 1. kohta: Mehtoa, Meliniä ja Poukkaa vastaan syyte hylättiin näyttämättömänä. Luettiin syyksi varomattomuudesta tehtynä virkavirheenä. Syyte tästä hylättiin vanhentuneena. 2. kohta. Auraa vastaan syyte hylättiin näyttämättömänä. Menettely luettiin syyksi jatkettuna varomattomuudesta tehtynä virkavirheenä. Syyte tästä hylättiin vanhentuneena. Allekirjoittajina tuomarit: Paavo Salervo, Henry Ådahl, Väinö Riihelä, Pirkko-Liisa Aro sekä Ole Roos.

kaupungeissa jo kaupunginviskaali, eivätkä suinkaan asiaa tutkineet poliisit itse.²²³ Saattaisiko kyse olla siitä, että joku ei pysynyt ruodussa, jossa hänet oli totuttu normaalisti näkemään?²²⁴

On myös muistettava, että Koivisto oli jo 1960-luvun lopulla varsin pragmaattinen ajattelija. Hän piti Lahdessa puheen aiheesta ”Muutosten aika” elokuun lopulla 1968. Puheessaan hän arvosteli nuorisoa ja heidän maailmankatsomustaan. ”Saksalais-amerikkalaisen professorin Herbert Marcusen sanotaan voimakkaasti vaikuttaneen Keski-Euroopan maiden nuorison ajatuksiin. En voi olla tätä hämmästelemättä, sillä minun on hyvin vaikeata ymmärtää miten Marcusen taaksepäinkääntyneellä opilla ja toivottomuuden julistuksella voisi olla minkäänlaisia pysyviä vaikutuksia nuoreen mieleen. Se, että Marcusen oppi on saanut sellaisen kuuluisuuden kuin on tapahtunut, on nähdäkseni osoitus suuresta tulkintojen tarpeesta, suuresta tyhjyydestä. (...) Vain tehokas yhteiskunta voi tarjota lääkkeet hyvinvoinnin kasvuun liittyvien pahoinvoinnin oireiden torjumiseksi.”²²⁵

Koivisto ei välittänyt pragmatismissaan huomioida sitä, että hyvinvoinnin kasvu ei automaattisesti merkitse samaa kuin pahoinvointi. Kolme päivää myöhemmin Varsovan liiton joukot lopettivat miehityksellään ”Prahan kevään”. Suurta tyhjyyttä ryhdyttiin nyt täyttämään tehokkuuden uusilla tulkinnoilla sivuuttaen kokonaan sen, mikä pahoinvoinnin alun perin oli synnyttänyt.

4. Metron fantasmat – Teollisesti ajattelevan mieheyden totaliteetti

Pohjimmiltaan metron rakentaminen oli kulttuurista merkitystehtailua, maailman esittämistä juuri sellaisena kuin teknostrukturi sen halusi nähdä. Tästä voisi päätellä sen toimineen myös ryhmän itsesätelyn mekanismina. Voidaan kysyä kertoisiko yhä suurempien monumenttien rakentaminen metrostrukturiin miesten vaille jäämisistä heidän elämänhistoriansa tasolla. Väärinkäytökset olivat ryhmän jatkuvuutta suojaavan tietoisien välinpitämättömyyden tulosta, mutta kertovat myös esitietoisena ilmiönä projektin loppuun saattamisen ehdottomuudesta. Mielestäni on mielekästä puhua ”mieheyden totaliteetista”.

Teollisen ajan unelma kasvusta toimi kaukaisena ja tavoittamattomana minäihanteena, joka ei suvainnut miesten tekemän mielissään poikkeuksia tai lievennyksiä. Tällaista tulkintaa tukisi ainakin empiirinen havainto samastumisen ehdottomuudesta, jolla miehet suostuivat luovuttamaan projektille oman yksityiselämänsä.²²⁶ Hankonen sanoo saman asian todetessaan teknostrukturiin menta-

²²³ Helminen, Klaus et al.: Uusi esitutkintalainsäädäntö. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1988, 2–30.

²²⁴ Vrt. HS 24.6.1994 ”Poliisijohdon makeat vuodet” (Harri Nykänen) sekä Like-uutiset 9/3000 ”Paha poliisi – Härmäläisten lainvartijoiden luvattomat touhut” (Jussi Ahlroth), 9–10.

²²⁵ Koivisto, Mauno: Linjan vetoa. Helsinki: Kirjayhtymä 1968, 227–229. ”Muutosten aika” Puhe Lahdessa 18.8.1968, 221–231.

²²⁶ Siltala, Juha: Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Otava: Helsinki 1999, 691. Minäihanteella tarkoitetaan ryhmän eteensä heijastamaa ja sen kollektiivisesti jakamaa ihannetta, joka voi olla esine tai asia ja kuvata ryhmän ihastusta itseään kohtaan. Minäihannetta tavoittelemalla pyrittään palauttamaan varhaislapsuudesta saatu kokemus omasta täydellisyydestä, jolloin yksilö koko olevansa oma ihanteensa. Laplanche, Jean & Pontalis, J.B.: The Language of Psycho-Analysis. London: Karnac Books 1988, 144–145. Minäihanteen erilaisista tulkinnoista ks. Chasseguet-Smirgel, Janine: The Ego-Ideal. A Psychoanalytic Essay on the Malady of the Ideal. London: Free Association Books 1985, passim sekä Ala 1999, 17, 222. Vuorisen mukaan sopivan etäällä oleva minäihanne auttaa kestämään epäonnistumisia. Jos taas ihanne on liian kaukainen saavutettavaksi, edellyttää sen ylläpito epärealistisia suuruuskuvitelmiä. Sellaisiin takertuva ihminen joutuu jatkuvasti hakemaan ympäristöstä hyväksyntää ja vahvistusta epäselvälle

liteetista: ”[E]hkä kaiken oli annettava muuttua, jotta mikään ei lopultakaan muuttuisi.”²²⁷

Samastumisen ehdottomuuden paradoksaalisena seurauksena oli jatkuvuuden romahdettua käynnistynyt ryhädynaaminen ilmiö, joka alkuun päästyään toimi julkisuudessa pakonomaisen logiikan tunnelmissa ja jatkui symbolisen uhrin vaatimuksena. Näin laajempi teknostruktuurinen kokonaisuus saatettiin pelastaa. Entinen toimintakulttuuri sai jatkua. Koska symbolien etäisyys symboloitavasta oli asian traumaattisuuden takia vähäistä julkisuudessa sai uhrin etsintä konkreettisen ruumiillistumansa. Metrotoimiston toimitusjohtaja Unto Valtanen sai ainoana syytetyistä tuomionsa ehdottomana vankeusrangaistuksena. Vapauduttuaan vankilasta Valtanen matkusti lomalle etelään. Siellä hän sai sydänkohtauksen ja kuoli. Näin päättyi metromiehen elämä – yksin, ilman viiteryhmän tukea, jonka jatkuvuudelle hän kuuliaisesti oli koko elämänsä uhrannut.

minuudelleen. Vuorinen 1998, 162, 166–168.

²²⁷ Hankonen 1994, 483.